

11-C-122/1

SPISKA PRAMENŮ ČESKÉHO Hnutí NÁBOŽENSKÉHO VE XIV. A XV. STOLETÍ. C. 1.

SPISY

M. JANA HUSI.

Č. 1.

EXPOSITIO DECALOGI.

VYDAL

VÁCLAV FLAJŠHANS.

H. 119.

V. Praž

S PODPOROU FONDU K VYDÁVÁNÍ PRAMENŮ ČESKÉHO Hnutí NÁBOŽENSKÉHO
VE XIV. A XV. STOLETÍ.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRAVĚKÉ FAKULTY UK
STARÝ FOND
C. inv.: 032 308

V PRAZE 1903.

NÁKLADEM JAROSLAVA BURSÍKA.

SBÍRKA PRAMENŮ
ČESKÉHO Hnutí NÁBOŽENSKÉHO
VE XIV. A XV. STOLETÍ.

ČÍSLO CELÉ SBÍRKY I.

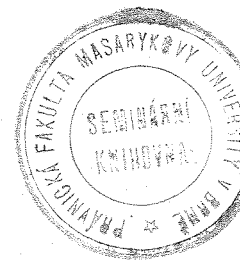
SPIŠY M. JANA HUSI.

číslo 1.

EXPOSITIO DECALOGI.

V PRAZE 1903.

PROF. J. B. BRAHA
UNIVERSITĚ MASARYKOVĚ.

SPIŠY

M. JANA HUSI.

Č. 1.

EXPOSITIO DECALOGI.

VYDAL

VÁCLAV FLAJŠHANS.

S PODPOROU FONDU ZŘÍZENÉHO PŘI ČESKÉ AKADEMII K VYDÁVÁNÍ
PRAMENŮ ČESKÉHO Hnutí NÁBOŽENSKÉHO VE XIV. A XV. STOLETÍ.

V PRAZE 1903.

NÁKLADEM JAROSLAVA BURSÍKA.

Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

ad inuentiones tuas pessimas in quibus reliquisti me dicit
 gae l' d'ns peccatorem dicit q' sicut te dicit ad qua
 iudicium possidentem p'nciat te dicit ego stete. fferte
 r' fuge dicitur. r' estu. Et aere corrupto. ac rubi
 gine. Et p'stina: te dicit p'cas. Sit celum qd sup te est
 enim. Et tra qua calcas f'ca. Det dicit imber in tra
 tue puluery Et de celo descendat cinis sup te dicit con
 trans. Tradat te dicit corruetum ante hostes tuos p'
 vna viam egrediar q' eos r' p'ceptu fugias r' diffugans
 p'ona n'g tra dicit q' cadaver tuu in estam aut p'ola
 alibi cel. r' besio: te. r' no sit qui ambigat p'nciat
 te dicit vbi egypti r' p' ultra mala p'c. De dicit cu
 ultra isaacs in tra. r' modica d'ggabis qz loaste de
 uocabit oia r' q' q' ad audisti uoce d'ni dei tui Et
 sicut ay. h'rat' e dicit sup vos. ubi vobis p'ris vos qz
 utaph'na dicit letabi. d'p'ens vos. atqz subleuans ut
 aufferrant dicit r' l' q'z h'rat' oppositio seu dilatio
 p'ncipal di dicit r' tradita ac collata p' r' g' g' y
 p'ncipal dicitur dicitur Nullis in dicitur

Seluxia

Luxuria vitanda e dicit. Quia de r' angit ualde d'p'ct
 dicit ualde placet r' d'p'm luxulanti ualde usat d'p'
 Judas aut d' p'nti coad maculat. si luxulanti d'p'ct
 s'unt. r' manifestant blasphemie. Et hoc q' luxuria e
 castio. p' p'at coad. r' p'ntas. r' q' d'nt ualioz
 r' assiqz unioz. r' collocaio. d' tactu. r' coad q' d'
 p'at in coad. g'assuonatu. tactu. infra audiri d'p'
 in coad passio dicitur. Et sic est q' tendit ad p'ntas
 uny by dicit q' uot p'at p'at p'at. tot passio
 ad inferos descendisti tunc quo p'at g'assu p'

Coza

ÚVOD.

V rukopisich XV. století nalézáme latinský traktat, vykládající Desatero přikázání, nazvaný někdy „Expositio Decalogi“, jindy „Super decem precepta“, tu zase „collecta“ atd., jenž však nepřipravuje se k ostatním, tak hojným (a tak málo zajímavým) traktátům theologickým toho věku, nýbrž vysoko nad ně vyniká i svým obsahem i původcem.

Jest patrno, že traktat náš vznikl v Čechách, od kněze Čecha, v době XIV.—XV. věku, kdy tak vášnivě zalíbilo se myslím zpytovati v zákoně Páně podle slov žalmistových ve dne i v noci: jest dále patrno, že původce traktátu našeho stál v onom zástupu mravních horlivců kolem r. 1400, mezi nimiž vedle slavných jmen Štěpána z Kolína, Jana z Mýta, Petra ze Znojma, Jana Eliášova, Mikuláše z Litomyšle, Jeronyma z Prahy... nalézáme také jméno Jana z Husince. Bude tedy zajímavo, zkoumati podrobněji původ našeho traktátu.

Doba, kdy traktat náš vznikl, ohraničena jest hned na první pohled dvěma daty: listopadem r. 1249, kdy konána proslulá ona synoda provinciální církve české, jejíchž statut traktat náš dvakrát se dovolává — a listopadem r. 1454, kdy dopřán traktat Štěpána z Vilhartic, jenž měl již naši „Exposici“ za pramen nejhlavnější. Je-li rok 1249 terminus a quo, dobou, před kterou traktat napsán býti nemohl, jest zase r. 1454 terminus ad quem, doba, po níž vznik traktátu hledati nemůžeme. Zbývá v tomto století dobu nějak zúžiti.

Při pozornějším čtení rukopisu B vidíme, že traktat náš nemohl do něho býti zapsán daleko od 6. března 1416, kteráž vrocení čteme na str. 233v; a čteme-li pozorněji text sám, vidíme, že slova „in spe sancti“ o arcibiskupovi Arnoštovi byla jistě psána až po jeho smrti, jež nastala 30. června 1364. Tato mezera padesáti let jest ohraničena rovněž bezpečně, jako století právě uvedené.

Podrobnější určení zavaluje již obtíže větší a jistoty ubývá, čím dále postupujeme. S jistotou dosti značnou můžeme předpokládati, že právě zmíněná slova „in spe sancti“ byla napsána v době dosti již

vzdálené; když čteme ty řádky vzpomínky, vidíme, že autor pohlíží na dobu tu z dále, tak jako s výše hor zdají se nám vesničky a města v nížinách poetickými sídly idealů. Je to autor jiného pokolení, věku měděného: dělí ho jistě lidský věk — a snad ještě více — od doby, kdy první metropolita seděl na arcibiskupském stolci hradčanském. A tak, jako myšlenky těchto řádek vyvolávají obraz doby staré, tak nejstarší jich stopa hmotná na šedavých sexterneckých kapitulního rukopisu vede nás také v zad. Vidíme dobře v těch poklescích a omylech, kterých se obratný jinak písař dopouštěl, že své předloze ne vždycky rozuměl, že — ač ruka jeho pracovala pomalu — měl před zrskem svým nějaký sběžný text, posetý těmi zkratkami a ligaturami věku XV., jež tak neodolatelně vedou nás k neobmezené vděčnosti vynálezci prvního lisu tiskářského, že často zrak jeho nedohlédl, hlava nedomyslíla — a že příčina toho byla mimo tohoto, trochu samolibého, ale poctivého a pilného dělníka — že předloha jeho byl opis, chybný a rychlý, z nějakého — snad bíhvi kolikátého — jiného opisu. Uvážíme-li, že aspoň nějaký den práce zabrala v tehdejší horečné a neklidné době třebaš nedbalému a kvapnému pracovníku, uvážíme-li, že ku proniknutí opisu až na odlehlý venkov bylo potřebí nějaké doby, že doba ta roste násobením opisů čím dál tím víc — můžeme jistě předpokládati mezi originalem a nejstarším nynějším rukopisem dobu roku, snad i více — a tak přicházíme k r. 1414, snad i ještě níže: přicházíme k době, kdy takové traktáty „populo simplici“ rozlétały se po desítkách a po stech ze srdce Čech do království i markrabství, kdy z kaple betlemské dolétala plamenná slova Husova nejen k tisícům „věrných křesťanů“, v úzkých prostorách se tísnícím, nýbrž i drobné letáčky a silné traktáty pod krovy vesnických chat a do lůžků panských sídel i městských příbytků.

R. 1394—1414 vystupuje pomalu z mih, jako pásmo doby, do níž traktát náš beze vši pochybnosti náleží. Snad však promluví ještě zřetelněji.

Pomocnou ruku podávají tu opisovači a čtenáři našich rukopisů. Písař rukopisu B psal na konci, že spis náš jest dílo rev. magistri Johannis dicti a jméno nyní následující pozdější majitel vymazal. „Absens splendet“ — „ctný mistr Jan řečený...“ doplní každý čtenář Čech, který zná jediného „mistra Jana“, ač jich v letech 1394—1414 vypočítávají universitní matriky do set. Majitel rukopisu A píše tedy věc samozřejmou, praví-li na počátku textu, že exposice naše jest „excerpta Prage per Joh. Hus“: tak a nejinak si každý čtenář Čech Mistra Jana doplní.

Dva rukopisy tedy jmenují původce našeho textu — a přišli-li jsme sami k době 1394—1414, kdy text náš vzniknouti musil, odkazují nás zprávy našich písařů k ní kategoricky; doba ta je dobou literární činnosti velikého rodáka Husineckého.

Pravda — vždyť osoba Husova zrcadlí se podnes v těch neúhledných řádkách hranaté fraktury; vždyť z těch položlutých, poločerných literok nyní ještě vyčítáme myšlenky, z těch přeplněných a překrou-

cených zkratek luštíme slova jeho. Vždyť skoro třetina textu zaznívá nám tu jako akkord polozapomenutý, tu jako melodie ještě v nás žijící — vždyť tušili jsme při prvním čtení těchto slov ono silné péro velikého Čecha, tví dráp ještě drží pevně ty rozpadávající se listy kodexu olomuckého. Písaři nám nepovídají nic nového — nemohl to býti nikdo jiný nežli Hus.

On zajisté sepsal i veliký český Výklad (10. listopadu 1412 odložil péro) o téměř Dekalogu, jemuž věnoval i podobný malý traktát v žaláři kostnickém, svým žalárníkům na památku, a jež na své pouti kostnické lepil hostitelům k upomínce moukou na stěny, on zajisté byl původcem onoho „viklífského“ opisování Desatera, na něž si v r. 1412 tak stěžovali rozmarilí kněží domácí. Kdo jiný horlil tak proti svatokupectví a smilnění, kdo jiný zval světské panstvo zakročit, kdo jiný mluvil o Antikristu a jeho poslech v nárážkách tak zřetelných, nežli Hus?

A čteme-li opětně a srovnáváme-li traktát náš s ostatními pracemi reformatorovými, zůžeme dobu 1394—1414 v krátce ještě dále. Dvě práce Husovy nalezneme, jež projevují shody tak nápadné, že poslouží nám za další mezníky hraničné.

18. října 1407 měl Hus kázání synodální, které z veliké části s „Exposicí Dekalogu“ se srovnává slovně, ano do písmene. Toto kázání (na slova Apoštola: state succincti) náleží k nejznamenitějším výkonům Husovým, došlo veliké pochvaly a je v rukopisech hojně rozšířeno. Je docela jasno, že se k němu Hus pečlivě a dlouho připravoval; jest také dále na první pohled patrné, že kázání je plod dlouhého přemýšlení a trudné práce. Znamenitě pojato, mohutně provedeno, bohosloveckou učeností prosyceno, oprávnou snahou prohráto je celé kázání jako najednou ulito z bronzu, jako vytesáno z jednoho kusu mramoru. Vše je úměrné a účelné; vše spěje za jedním cílem, vše je právě k tomuto konci sneseno a sebráno: i kdyby již sama příležitost nevedla nás a priori k tomuto úsudku, podrobným rozbořem nabýváme a posteriori jistoty, že shodná místa textu našeho a tohoto kázání jsou 18. října 1407 zcela na místě, že text synodální nečerpal z exposice naší. Leč tímž postupem nabudeme přesvědčení, že „exposice“ čerpala z kázání synodálního; mnoho je v ní, co docela dobře se poslouchá v kázání, určeném kněžství, méně vhodně však v traktátu, psaném pro stoupence Husovy po venkově; rozsáhlé citáty vybočují z plánu práce (citáty z Petra Damiana, Origena, Chrysostoma), které v kázání synodálním jsou v harmonickém souladu s látkou ostatní: to právě ukazuje, že byly sem odjinud přeneseny. Text náš vznikl až po 18. říjnu 1407.

A zrovna tak bezpečně nalezneme bližším ohledáním, že veliký český Výklad vznikl až po naší exposici. Nemí zajisté pravděpodobno, že by Hus, složiv r. 1412 „věrným křesťanům“ knihu velikou i malý traktátek o Desateru po česku, byl ještě pro týž hlavně „sprostný lid“ skládal dílko takové latinsky. R. 1412 právě odvrátil se již Hus od latiny nadobro; pro svůj národ pracuje jen po česku. Naše expo-

sice musila tedy nutně vzniknouti — a to dokazuje srovnání jejího textu s českým ve všech podrobnostech — před 10. listopadem 1412.

Tím také je zároveň již vyrčeno — co ostatně dokazuje i podrobnější srovnání — že traktat náš je starší nežli veliký Výklad Husův český. Tento zde jest obsažen jaksi in nuce, kdežto pozdější traktatek kostnický vypadá jen jako excerpt z velikého díla českého. Za to jest ovšem pozdější velikého Výkladu na Lombardovy knihy Sentenci — časté doklady z tohoto zdroje středověké učenosti dokazují, že Husovi ještě dobře tkví v paměti.

Tato doba — 1407—1412 — jest ovšem krátká; Hus měl v té době mnoho ještě práce jiné a různé. Ačkoli traktat náš není příliš veliký, přec musil býti jistě pracován rychle a letmo, aby vůbec byl hotov. Toho stopy jsou patrné ještě dnes: mnoho citátů dlouhých, které ušetřují autoru vlastní přemýšlení, několik vadných vvedení, nepropracování látky — třetí exposice bývají pravidelně již odbyty macešsky... to vše ukazuje k rychlé práci.

Obráží-li se v textu doba ještě dosti zřetelně, není za to možno s úplnou jistotou stanoviti bezprostřední podnět díla. Zdá se — jest to arci jenom zdání — že zárodek našemu traktatu položily poslední čtyři distinkce třetí knihy Sentenci Petra Lombarda, o nichž Hus četl na universitě na počátku roku 1409. Distinkce 37. knihy III. má název „de decem preceptis“ a probírá zároveň s distinkcí 38. („de triplici genere mendacii“) a 39. („de periurio“) tři přikázání první desky a pět přikázání desky druhé; distinkce 40. probírá zbývající dvě přikázání desky druhé — a stopy tohoto výkladu Lombarda (v rukopise knihovny Klementinské sign. IX. B. 3., fol. 226v—232r) zůstaly ještě v našem textu dosti patrné. Obšrné výklady o lži a křivě přísaze (III. 3. nn., IX. 2—3) vypadají jako výtah z Lombarda, zbyla dokonce v textu kvestie (II. 17), jež málo se sice hodí „populo simplici“, ale má četné příbuzenstvo ve výkladu Lombarda — a zbylo i shrnutí dvou posledních přikázání do jedné kapitoly, právě jako u Lombarda III. 40, ačkoli symetrie takřka nutí k oddělenému zpracování a také v českém Výkladu později si toto oddělené vypracování vynutila (kap. LXXVII. a LXXVIII.). Nebyl-li tedy Lombard podnětem, byl jistě mezi prameny; o tom svědčí i další pramen, kvestie „de imaginibus“, zužitkovaná v oddíle II. 12 až 13, jež rovněž má svůj původ v 9. distinkci III. knihy Lombarda. A rozumí se dále, že díla a spisky, z let 1409—1412 pocházející, zrcadlí se v našem traktatu: ze „sermo contra corisantes“ (v. mou „Literární činnost M. Jana Husí“ 103—104, č. XLIV a) břežato jest horlení do oddílu IV. 3., kázání Ps. Augustina proti hadačům, přeložené Husem a užitě v české Postille sváteční, ozývá se v II. 4., hájení Viklifových artikulů „de ablacione temporalium“ (v. mou „Liter. čin.“ 95—96), jehož zároveň Hus se podjal (v červnu 1412) zanechalo hojně stopy v VII. 5. a j. —

Mezi dvěma velikými díly postaven jest tak traktat náš — a ve stínu jejich také zahynul. Kdežto Lombarda máme (celého nebo

částečně) zachovaného ve 14 rukopisech, českého výkladu máme (celého nebo částečného, tištěného nebo psaného do r. 1526) 8 textů, máme maličkého našeho traktatku texty pouze čtyři a z nich jeden vlastně již text zpracoval dle vlastní libosti. Světu učenému byl milejší vědecký výklad Lombardův, věrní Čechové zalíbili si veliký Výklad český a naše „Expositio Decalogi“ klesla v zapomnutí. —

Dne 28. května 1903 uplyne pětistiletí od té doby, co poprvé v Čechách, v slavném sezení universitní vznikl rozpor o články Viklefovy. Poprvé tehdy, repraesentován svými mistry universitními, národ český vstoupil na dráhy nové, dal se do služeb nové ideje — a právem Palacký od tohoto dne datuje novou epochu v českých dějinách. Na straně obhájců vidíme — vedle staré gardy českých učenců — mezi prvními M. Jana z Husince. I on vstoupil tehdy na dráhu novou, obětoval vše za své přesvědčení vědecké i náboženské — dráha jeho končí v horkých dnech červencových 1415 na hranici plamenné v kvetoucích lužích kostnických, dráha národa však teprve v chladných mlhách listopadových 1620 před branami pražskými na tvrdých polích Bílé Hory...

Je těžko, aby dne 28. května 1903 Čech si nevzpomněl na věčně památnou onu schůzi universitní, kdy poprvé s národem svým a v čele jeho stál Hus v boji za nové, lepší myšlenky. Je však radostno, můžeme-li toto významné jubileum oslavit začátkem nového, významného podniku — souborného vydání spisů Husových.

Po staletí vidíme úsilí tento čestný dluh národa našeho velikému Mistru splatiti: pokaždé práce uvázla, sotva začatá. Teprve nyní, po pracích Erbenových, Palackého, Tomkových dílo může býti s nadějí na úspěch začato — a dokonáno: první svazek tento podává obraz, jak jest asi myšleno a pojímáno.

K tomuto svazečku náleží dále traktaty Husovy „de corpore Christi“ a „de sanguine Christi“; oba jsou již připraveny do tisku a vyjdou, jak možná, nejdříve. Za další svazky vyhlédnuta jsou dvě nejdůležitější díla Husova: jeho jediný svazek kázání betlemských z r. 1409—1410, v jediném rukopise zachovaný, latinsky s mnohými českými vstřkami sepsaný — a jeho veliké dílo dogmatické, universitní čtení o Sentencích Petra Lombarda, latinsky sepsané 1408—1409.

Podrobná data.

I. Titul podává rukopis A v incipit „Expositio decalogi“; s tím se shodují úvodní slova „exponendo Decalogum“ i incipit rukopisu B i D; titul ten srovnává se s usem Husovým: tak nazván „Výklad tiery...“ český, tak nazván spis latinský „Explicacio I. epist. ad Corinth“. Není závady ani námitky proti němu; proč rukopis C nazývá traktát Collecta super X precepta, bude vyloženo níže. Tak citují i dosavadní zmínky.

2. **Obsah:** „Populo simplici dicendum est illud, quod scribitur Exo. XIX.“ (I.) „Primum mandatum: non habebis deos alienos“ (II. 1—2) „Deum colere debemus tripliciter — fidem integram ponendo in ipsum, a nullo alio salutem sperando, nullam rem sicut deum diligendo“ (II. 3—16) „queritur, utrum aliquis possit in hac vita preceptum dilectionis adimplere“ (II. 17). „Secundum mandatum: Non assumes nomen Dei tui in vanum, periurando, male vouendo, Deum maledicendo.“ (III. 1—11) „Tercium mandatum: Memento ut diem sabbati sanctifices“ (IV. 1) „peccata caueas, nichil operis exerceas, contemplationi intendas“ (IV. 2—5). „Quartum: Honora patrem tuum...“ (V. 1) „corporalem, spiritualem i. e. sacerdotem, supernaturalem i. e. Deum“ (V. 2—6) „patrem celestem honorare tenemur etiam in matre Cristi“ (V. 7). „Quintum: Non occides“ „corporaliter i. manu tua, verbo, spiritualiter“ (VI. 1—4) „Sextum: Non mechaberis“ (VI. 1) „nulli te commisceas carnaliter et specialiter clerici, secundum Damianum et Arnestum (VII. 2—5) „neque mechaberis sensibus exterioribus neque corde“ (VII. 6—7). „Septimum: Non furtum facies, superior inferioribus, tuo equali (non usurando), inferior superioribus“ (VIII. 1—6). „Octauum: Non falsum testimonium dices“ (IX. 1) „neque mendacio, neque verbis nociuis, neque factis simulatis“ (IX. 2—5). „Nonum et decimum: Non concupisces etc.‘ pertinent ad actum cordis (X. 1) „non concupisces uxorem proximi, non concupisces rem alius: concupiscentia tria mala facit: animam inficit, inflamat, cruciat“ (X. 2—4) „probat Chrysostomus“ (X. 5). „Propositis mandatis Moyses premia et penas populo promittit“ (XI).

Obsah ukazuje, ve srovnání s Lombardem III. 37—40 a s Výkladem kap. XXXI—LXXIX, že zhruba dílko zachováno celé; arci na konec písař citáty z Deuteronomia, jež v českém Výkladu kap. XXXI položeny jsou úplně, značně příkrátil a tak bylo by možná, že nějaký závěrek Husův (jako u Erbeny I. 58 jest devět řádek) nám nyní schází. Také uvnitř některé citáty scházejí.

Tendenci vyslovuje úvod „exponendo decalogum populo simplici“, nexus s okolím naznačuje asi citát (I.) současného velikého Výkladu kap. XXXI. C (podle rukopisu Strahovského, sign. Čes. I E 1 fol. 62: u Erbeny I. 54:) „z této řeči máš, že dobrý obyčej mají, kteříž učie a píší boží příkázanie v kostelích a v svých domiech; neb činie jako jest Boh příkázal a že to písmo mož i vnúcatom se dostati. A tiemto písmem sverchupsaným jsú pohanění kněžíe, kteříž netoliko sami neumějí, neučí, nekáží, nepíší božích příkázání, ani držíe, ale bránie jiným i psáti i praviti a nazývají ty bludné Viklefishky, kteříž je káží a píší v kostelích a v domiech.“ Míni se tím doslovně arci jen zápis desatera; ale není pochyby, že ani výklad decalogu nebyl kněžstvem přijat přísnivě.

3. **Rozdělení** jest jednoduché: úvod (I. 1—2, A fol. 62r) podává text Exo. XIX., co se stalo před vyhlášením Desatera; závěrek (XI., fol. A r—75v) podává text Deuteron. XXVI, XXVIII o trestech

a odměnách; práce sama (II. 1—X. 5) vykládá o příkázáních (I až VIII, pak o IX a X dohromady) jednotlivých vždy trichotomicky; tu a tam připojeny exkursy (kvestie, de mendacio, de periurio, de usurariis) jednotlivé. Graficky lze takto znázorniti:

A. Úvod — I. (Exo. XIX.)

II. 1. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkursy: $\left\{ \begin{array}{l} \text{II. 5. de augurio, II. 6. de symonia,} \\ \text{II. 14. de ymaginibus, II. 17. kvestie} \\ \text{de dilectione Dei.} \end{array} \right.$

III. 2. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkursy: $\left\{ \begin{array}{l} \text{III. 3. citat ze sv. Jana Zlatoustého.} \\ \text{III. 4. de periurio, III. 7. de voto.} \end{array} \right.$

IV. 3. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio;

V. 4. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkursy: $\left\{ \begin{array}{l} \text{V. 2. de parentibus honorandis;} \\ \text{V. 5. de sacerdotibus honorandis;} \\ \text{V. 7. de Maria virgine honoranda.} \end{array} \right.$

VI. 5. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkurs: VI. 2 de homicidio;

VII. 6. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkurs: VII. 4. citat z Damiana (?); VII. 5. » ze statut Arnoštových; VII. 6—8 de fornicatoribus.

VIII. 7. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkurs: VIII. 4. de usurariis z Arnošta;

IX. 8. příkázání $\left\{ \begin{array}{l} 1. \\ 2. \\ 3. \end{array} \right\}$ expositio; exkurs: IX. 2. 3. de mendacio; citat ze sv. Jana Zlatoustého.

X. 9. a 10. přík. $\left\{ \begin{array}{l} 1. \text{ vyklad 9. troji} \\ 2. \text{ vyklad 10. troji} \\ 3. \text{ citat z Chrysostoma.} \end{array} \right.$ exkurs: X. 4. de mala concupiscentia

C. Závěrek — XI (Deuteron. XXVI + XXVIII.) $\left\{ \begin{array}{l} 1. \text{ Benedicciones.} \\ 2. \text{ Maledicciones.} \end{array} \right.$

Z rozvrhu tohoto viděti, že dílo jest dokončeno; zdánlivá nesouměrnost v odd. X. je založena již v Lombardovi.

4. **Inc. rukopisů** „Locutus est Dominus“ jest citát. Text sám počíná slovy „Exponendo decalogum populo simplici“, podobně jako začínají jiné traktáty Husovy. **Explicit** „auferamini de terra“ je citát a zdá se, že usečený. Podle textu Deuteronom. a českého Výkladu (Erben I. 58) snad se končilo prvotně „non erit, qui amat“ (mínění toto ovšem není příliš pravděpodobné, vzhledem k souhlasu rkp. ABC). Zdali poslední „Amen“ je Husovo, či písařovo (v rkp. B čteme místo něho „etc.“), těžko rozhodnouti.

5. **Původství Husovo** dokazují

a) svědectví vnitřní; věcná shoda s Lombardem III. 37—40 a Výkladem 31—70; tu zvláště kvestie II. 17 podobná Lombardov-

ským; II. 13 o ymagines = Lombard III. 9; citát z Chrysostona. III. 3 = Výklad I. 101; závěrek XI. = Výklad I. 54—58 atd. Citát z Augustina (recte Caesaria) a horlení proti hadačům II. 4 je totéž jako v rkp. Mikulovském (v. mou „Liter. činnost“ VII) a v svátečných kázáních (na sv. Tomáše, Post. 1563, CLXXIII r a j.). Výklady o odnětí statků kněžím skrze pány VII. 6 jsou shodné s výklady při obraně Viklefa (v. mou „Liter. činnost“ 95—96); horlení proti tanečníkům IV. 3 totéž jako v jeho „sermo contra corizantes“ v rkp. kapit. O LXXI a D L; kárání hráčů a pijáků namnoze (III. 8 a j.) týmž slovy jako v kázáních betlemských rkp. knih. III. B 20; výklad, že kněží jest ctíti V. 5 podobný textu kázání synodálního jednoho mnou nalezeného a vydaného (v. Věstník České Akademie 1900, 547—550). Výklady konečně o kněžích smilných, o Antikristu jsou dobře známé ze všech větších českých spisů Husových. Ostrý citát z Petra Damiana (ač jiný nežli zde) proti svatokupcům čteme rovněž v Svatokupectví (E. I. 400). Příklady o slunci hmotném a výklady o opilci se téměř doslova shodují s Husovou kvestií „de vera felicitate“ (vydanou ode mne, progr. Minerovy, 1899, str. 9—10); citáty ze sv. Jeronyma, Pavla atd. k téže věci jsou uvedeny stejně jako ve Výkladu (I. 65—66); slova Výkladu (I. 58): „já napsal sem je pro lidi hrubé“ zní téměř jako ohlas úvodních slov našeho textu „expnendo decalogum populo simplici“; některá místa ve Výkladu prostě přeložena do češtiny; ano dle Výkladu můžeme i text opravit:

I. 59 „Die, pán, aby se ho bál, a die, buoh, aby jeho miloval, a die, tvoj, aby nade všechny jiné pány sobě ho vážil“

I. 60 „máš boha milovati nade všechny věci rozumem a tak bez bludu, a volí, a tak bez odpory a třetí paměti a tak bez zapomenutí“ (před tím vyloženo v textu srdce-duše-mysl jako v lat.)

I. 2 „Ego sum dominus, ideo timendus, Deus, ideo colendus, tuus, ideo amandus...“

I. 17 „ut homo actu semper diligit ex corde, i. intellectu sine errore, ex tota anima i. voluntate sine retraccione et ex tota mente [i. memoria] sine obliuione“

A tak z Výkladu bylo by možná stá'e pod čarou uváděti místa paralelní, tu slovně, tu omylem stejná; jsou arci i odchylky, bohopitelné, jet Výklad asi pětkrát větší textu našeho.

Ano, i v traktatu „De decem preceptis“, napsaném v Kostnici žaláříkům, Hus z paměti drží se skoro věrně výkladu našeho aspoň obsahem; ano i citát z Ambrože „Pasce fame...“ nalézáme na téměř místě, jako v našem textu (Opp. 1558 I. fol. XXXI).

Taktéž doslovné shody nalézáme s texty latinskými; tak s kázáním synodálním na slova „Abüciamus opera“ (v Opp. II. f. XXXIX v týž citát Orig., o němž hned šíře), zvláště však s kázáním synodálním „State succincti“ z r. 1407, 18. října. Toto shoduje se na fol. XXXIII v

až XXXIV r skoro doslovně s našim textem na VII. 4—8, se všemi doklady z Pavla k Fil., Tit. I. Kor. atd., i s citátem ze Statut Arnoštových a s obširným výpisem Origenova výkladu na IV. knihu Mojžíšovu. Shoda slovná vyplňuje přes dvě tiskové strany, není třeba proto jí zde uváděti; jde tak daleko, že vlastně jest příslušná část našeho traktatu jen zpracování textu synodálního. Opravuje se jím mnohdy text, v našich rukopisích porušený; ukazuje se přirozený pořádek, jenž nyní není přesně logický; ukazuje se zároveň vzor exaggerace stilistické: v VII. 7 vypočítává Hus řadu hodnostářů světských od císaře až k malému panoši, jenž nehodí se dosti dobře do výkladu „populo simplici“; jest to však jen mutatis mutandis týž výčet, jaký o hodnostářích církevních podává synodální kázání (ve vydání Norimberském II. fol. XXXIV r).

Formální shody jsou rovněž hojné; připojení „ego autem non audeo...“ (VI. 2) je čistě husovské: srovnaj Lombard, IV. 38 (rkp. Petrohradský 70r): „sed ego audacter confiteor, quod...“; taktéž „in spe sancti archiepiscopi“ (VII. 5), nebo „symoniaci praecipui haeretici“ (VIII. 3) je způsob Husův. Více shod bude možno uvést, až také latina Husova bude lépe prozkoumána.

b) vnějším svědectvím je incipit rukopisu A „per Joannem Hus“, sice pozdější ale přece staré. Také explicit rukopisu B „per rev. magistrum Johannem dictum H...“, třebas Hus vymazáno, svědčí týmž způsobem. Za Husovo dokládá i Loserth 1883; u mne je zařazen spis pod č. IX. mezi díla bezpečně Husova. Námítky nebyly žádné proneseny. Rukopis C arci svým explicit příkládá „Collecta“ ta Štěpánu z Vilhartic; ale níže poznáme výklad této odchylky.

6. Čas určuje incipit „excerpta Prage“ před konec r. 1412, kdy Hus se odebral do exilu, a narážka VIII. 2: „sacerdotes symoniaci... falsas indulgencias... fictas reliquias...“ snad do doby po květnu 1412 (?). Výtka IV. 5: „ex timore humano retrahuntur a libera veritatis confessione“ ukazovala by na začátek boje; na ostrost jeho ukazují výtky II. 6 „sacerdotes concubinari“ a j. A k těmto zřejmým narážkám přistupuje důvod ex silentio: není stopy po červencové popravě tří jinochů; s tím se shoduje i parallelismus s obranou Viklefa a také to, že Viklef není nikde citován. Tedy as 1410—1412.

7. Rukopisy tohoto textu zachovány jsou celkem čtyři.

A. C. k. studijní knihovna v Olomouci chová pod sign. I e 34 (také I V 34) sborník traktátů Viklefových a Husových, jenž byl již několikrát popsán (BUDDENSIEG, Joh. v. Wichlfs Polem. Schriften 1884; V. TILLE, Věstník České Akademie IV. 1894, 443 atd.). Je to papírový kodex, o 210 ll. ve staré, dřevěné vazbě (desky potaženy šedou koží), jenž někdy v XV. stol. vznikl z několika různorodých a různodobých textů. Vročení a obsahu nemá; byl patrně majetkem nějakého katolíka, jenž některá místa závadná vymazal, pak náležel kališníku, jenž opět k vymazaným místům připsoval, v XVI.—XVII. stol. byl konečně majetkem rodiny Grünpühlů.

Původu jest kališnického. Obsahuje traktáty Husovy (české vypsal TILLE na místě uvedeném, z latinských nalézáme trojí kázání synodální f. 129v—153v — rukopis omylem poslední dvě připisuje Jakoubkovi —, spis „de corpore Christi“ f. 118r—124r, traktat „de arguendo clero“ f. 155r—160r, některá jednotlivá kázání z postill latinských f. 161r—171v a některá excerpata o šesti bludích česky i latinsky 172r—173v) i Viklefovy (hlavně jeho Dialog f. 1r—23v, pak některé drobné traktáty), pak různé drobné spisky a poznámky téhož směru literárního.

V něm na fol. 62r—75v zapsán jest traktat náš (tento text zve se pak níže vždy A.) rukou asi polovice XV. stol., jinou nežli texty ve sborníku předcházející a následující. Jest opis, opis chybný (opisovač často nechal mezeru asi té velikosti, jakou měla skupina písmen jemu nečitelná), mnoho napsáno chybně, mnoho vynecháno, leccos i přidáno. Písaře kodexu značím písmem e. Mnoho jeho chyb opravil rubrikátor, současný — jeho opravy označuje značka e¹. Přípisky jiné jsou označeny e² (jako 62r in marg., málo pozdější), e³ pozdější (jako 62r dole) a e⁴ nejpozdější (62r nahoře). Všechny opravy daleko nevyčerpávají chyb a jsou ještě z XV. století. Některé marginalie náleží do textu, většina však nikoli — tyto poslední uvádím jen pod čarou. Aby bylo patrné, jak asi písař užívá zkratek, interpunkce a velikých písmen, otiskl jsem oddíl IX. z (rkp. fol. 73r lin. 15—23) věrně, pokud lze tiskem napodobiti, dle rukopisu. Kromě toho při první straně označeno i rozdělení v řádky. Práci jsem provedl v lednu 1901.

B. Archiv metropolitní kapituly svatozátské v Praze zaznamenává pod sign. H X rukopis „Sedula“. Jest to kodex prvé polovice XV. stol., papírový, velikosti 220 mm. a 147 mm. (ztlouští 58 mm.), 266 listů. Složky listů jdou po dvanácti (sexterny; kustody na př. 65v a j.), pořádek jich je správný (stránkování pochází ode mne), tu a tam snad vyříznut list. Psáno jest pravidelně v jednom sloupci, písařem řemeslným, rychlým písmem, inkoustem tu černým, tu ztloutlým (to zvláště tam, kde byl rukopis vydán vlhkosti, jejíž stopy jsou rozsáhlé). Sloupce jsou orámcovány (sloupec „Exposice“ mává rozměry 174 × 108 mm.), práci písařovu dokonil rubrikátor, jemuž tu a tam nechal písař mikrogrammy; po nich ještě přišel korektor. Majitelé rukopisu (do XVII. stol. není o nich zpráv; od XVII. stol. kodex jest v archivu kapitulním) zanechali hojně přípisů v části prvé, českých i latinských; rasury jsou velmi řídké.

V tomto kodexu na zvláštních dvou sexternech (kustos fol. 246v predictis) jest část samostatná, jež obsahuje na fol. 235r—251v text našeho traktátu (text tento sluje níže B.). Listy 235r—37v jsou psány hustěji (mívají po 39 řř.), listy 237v—251v řídkěji (mívají průměrně po 32 řř.) touž rukou, jako kodex ostatní. Písař jejich užíval obvyklých zkratek i ligatur, rubrikátor pak červeně nadbisoval jména odstaveců, postranní hesla, připojil interpunkci (užívá čárek i teček, značek vynechání „“, oddělení odstaveců ¶ ¶ a přetrhuje

červeně písmena začáteční) a podtrhoval citáty červeně („d e p r i m o Y s a i e“ atd.).

Text tento psán jest — bylo právě řečeno — týmž písařem, jenž na fol. 2r—234r napsal text Sedulia a jenž f. 233v přidal vrocení (nyní částečně pomazané a poškozené): „Explicium collecta super Sedulium reportata post M. G. (rasura) sublectorem Rakonicensem. Et hoc per manus Johannis dicti P (rasura) de Wa sub anno Domini M CCCC XVI in vigilia sancti Thome de Aquino, confessoris Domini (5a fer. in. Jeiunio).“ Týž písař v našem sexternu připojil dále excerpata „de luxuria“, „corea“ etc. (na 52v jest opět řádek zalit) a pak skončil 16řádkovým citátem z Mladenovic; foll. 253—254 jsou prázdná. Na posledních listech kodexu jdou různé pozdější zápisky.

C. V téže knihovně nalézáme (sign. D LIX) krásně zachovaný kodex pap. XV. stol. (velikost 213 × 155 mm., ztlouští 39 mm.) ve staré, dobře zachované vazbě (dřevěné desky potažené žlutou koží; byly ozdobeny pěti puklami v předu i vzadu; dnes dvě ze zadních scházejí, taktéž obě sponky jsou utrženy). Obsahuje celkem 144 listů (traktáty Pascasiovy, Augustinovy; listy Kapistranovy; známý list z doby husitské „Eloquenti viro“ etc. fol. 49r—69r; třináct listů je prázdných); náležel Štěpánu Ringhantlovi, děkanu Karlovarského ke konci XV. století, vznikl asi v pol. století tohoto z největší části rukou Vilhartického faráře Štěpána (fol. 94r je vrocení 1456). Na jeho popud dva písaři psali a on dopsal „1454 in adventum predicatum in Vilhartice“ na fol. 133r—142r zvláštní „collecta super X precepta“, jež jsou volně zpracování Husovy exposice. První část tohoto textu (fol. 133) obsahuje úvod docela samostatný, v Husovi nepřicházející, rukou jinou a jiným inkoustem; část druhá (fol. 134r—137r ř. 14) obsahuje text volně vzdělaný na základě práce Husovy (výklad I. přikázání), avšak značně prokládaný a rozšiřovaný; ruka jest táž jako v kodexu ostatním fol. 97r nn; konec pak (fol. 137r—142r) obsahuje vlastní písmo Štěpánovo, jenž se většinou spokojuje pouhým opisem Husa, avšak zkráceným a v jednotlivých slovech libovolně měněným. Objevil jsem a srovnal v dubnu 1902.

Pokud se týče filiace rukopisné, patrné jest, že rukopis C má cenu jenom podružnou. Text jeho jest libovolně měněn, doplňován i krácen; je to vlastně již práce Štěpánova.

D. C. k. veřejná a univ. knihovna pražská v Klementině chová pod sign. V F 17 dávno již známý kodex husitský (v. mou „Literární činnost M. Jana Husi“ str. 18 č. 46 a doplněk J. Truhláře ve Věstníku České Akademie 1900, 472), v němž nejnověji J. Truhlář ukázal nový text naší „exposice“ (v. Český časopis Historický, 1902, str. 316 pozn. 1.). Kodex tento (prvotní signatura jeho na deskách D 71 K, na hřbetě má signaturu jesuitskou Y II 3 n. 40), celkem dobře zachovaný, ve staré původní vazbě (desky dřevěné, šedou koží potažené. hřbet od jesuitů červenobíle nalakován), bez určitého vrocení, vznikl asi v druhém nebo třetím desetiletí věku XV. Obsahuje (nyní) na prvním místě (fol. 1r m.) traktat sv. Augustina de contemptu mundi.

dále tak traktaty strany pokrokové kolem r. 1400: kázání Znojmo, Štěpána z Kolína, Jakoubkova atd., také arci traktaty Viklefovy a — pro nás nejdůležitější — dva traktaty Husovy: fol. 195r—204r traktat „contra praedicatorum Plznensem“ a 204r—208r „de tribus dubiis“. Podobá se tedy obsahem — a i jinak formou a věkem — sborníku olomuckému (A). Rukopis psán byl různými písaři a není dochován celý; má zachováno ještě staré počítání listů a toto počíná listem 10.; foll. 1—9 tedy scházejí z předu. Leč schází také konec, zdá se jen poslední (nyní 231.) list, jenž právě obsahoval konec traktatu. Poněvadž pak již větší část listu 208 (s podpisem Husovým) uříznuta, zdá se pro nepřiznání ke směru našeho kodexu, podobá se pravdě, že i poslední list byl vytržen úmyslně. Defektní byl kodex náš již v XVIII. stol., ježto jesuita-katalogisator, jenž na předním předešlém seznamoval obsah, měl rukopis v téže podobě jako nyní. V tomto rukopise nalézáme jako poslední kus „decalogus trimembris“ (fol. 216r ad extr.), psaný zběžným písmem tehdejší doby, s rubrikacemi a opravami; traktat ten činí samostatnou část kodexu (velikost listů 214 × 151 mm., prostor pro text, orámcovaný, má rozměry 163 × 108 mm.), jest dosti zachovalý (jen poslední list nyní vypadává, ježto závěrek byl násilně vytržen) a má i rubrikace dosti dobře provedeny. Pěknou úpravou řadí se nejlépe k rukopisu B, za nímž ani věkem nestojí daleko (podle různých indicií text náš, nebyl-li vůbec psán r. 1412, jest tohoto roku jen málo pozdější) a s nímž i textem ještě nejvíce se shoduje. Na stránce mívá 35—39 řádků a končí abruptními slovy: propter adinventiones tuas. Text tento nazývá se v ostatku D, jeho písař d; rubrikátor d¹ a pozdější jeho majitel, jenž leckde leccos korigoval, d². Tím se také končí celý kodex V F 17; na zadním předešlém následuje pak jen fragment latinské listiny z konce XV. století. Text — náleží k nejlepším — jsem srovnal se všemi třemi ostatními rukopisy 4.—8. září 1902. —

Pokud se týče filiace rukopisné, patrně jest ihned, že čtení rukopisu C třeba vyloučiti z úvahy, jako libovolně odvozená; jen čtení rkp. ABD možno pokládati za samostatné varianty; jen při některých chybách rukopisů ABD (v psn. III, 159 atd.) můžeme dáti přednost i čtením jeho. Ale jest patrné, že text, dle něhož Štěpán pracoval, byl podobný předloze rukopisu B (skoro v každé třetí odchylce shodují se oba rukopisy proti rukopisu A), že oba písaři čerpali ze společného pramene (*Z). Že však to nebyl rukopis B sám, jest patrné právě z psn. uvedených.

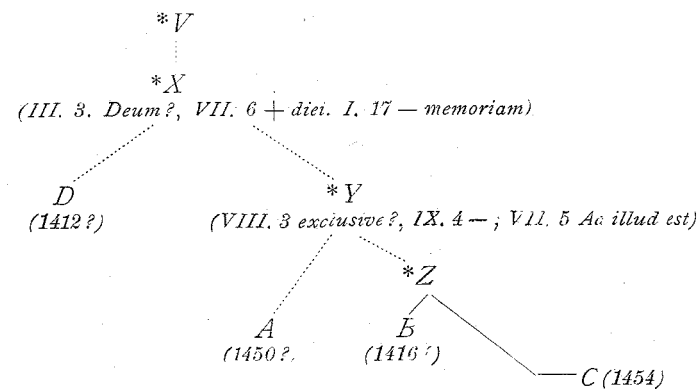
Text B odchyluje se dosti značně od rkp. A: přidává na př. in hoc (45), hic (63), sunt (70) atd.; má chybná čtení proti správným v A: habuit proti habebit (89), cum proti tamen (71) (jež vzniklo z nepochopené zkratky tn) atd.; má konečně mezery: (25) schází verum, (137) potum prebendo, (48) tempora Antichristi, a často citáty (29, 75, 77, 87, 112 atd.); někdy i celé řádky (72, kde text C shoduje se s A). Z toho vyplývá, že text A nemohl býti opsán z rukopisu B; že nebyl opsán také text C, bylo právě vyloženo.

Ale zrovna tak jest jisto, že rkp. B nebyl opsán ani z A ani z C; oba rukopisy jsou značně pozdější. Zbývá vyšetřiti, za poznané souvislosti B a C, která recense textu zasluhuje přednost před druhou. A tu jest vidno, že text B má některé přednosti před A (A vynechal na př. actum 37, 86, čtyři slova 315, celý řádek 359 atd.), také někdy čte lépe zkratky (194 equivalentis m. chybného equalibus v A, 308 enim místo autem, 62 sicud m. sed atd.), a celkem podává text lepší (leč také A někdy čte správně: 178 torporis m. corporis, 389 ornare m. quare atd.). Rkp. A podává za to text úplnější: nebylo by bývalo možno, zejména citáty Husovy podati věrně, kdyby se nebyl text A položil základem.

Avšak předloha rukopisu A nebyla totožná se *Z, nýbrž, jak na první pohled z variant patrné, značně odchýlná. Poněvadž však v celku se shodovala, musíme pro *Z a A předpokládati předlohu *Y. Tato měla určité chyby: měla mezeru v IX. 4, již můžeme vyplniti jen z kodexu D (a jež je ovšem v ABC), měla chybu ‚exclusiue‘ (psn. 322, opět v ABC) již opět D opravuje v ‚exclusionē‘, měla společnou odchylku ‚Ad illud est‘ VII. 5 (psn. 273) atd., zvláště však to dokazuje text ‚homicidium oris‘ (psn. 211): tu A i B před oris škrtly stejně ‚operis‘, C má jen chybné ‚operis‘, D jen správné ‚oris‘.

Předloha tedy textů A i *Z nebyla bez chyb; tato předloha *Y však nebyla předlohou textu D, z něhož chyby uvedené můžeme opravit i mezery nahraditi. Text D i *Y předpokládají tedy předlohu novou. O tom svědčí ostatně i samostatné mezery D (psn. 394, 308 atd.). Tato předloha (*X) nebyl však vlastní rukopis Husův, nýbrž chybný opis; to je patrné z chyb, jež jsou všem nynějším rukopisům společny: citát Ekklesiastiku (E) je všude chybný, I. 17 je všude ‚memoriam‘ vynecháno, VII. 6 jest všude ‚Dei‘ (nebo ‚diei‘) přidáno, III. 3 je všude chybné ‚Deum‘ (m. animam) atd. Z toho plyne, že z původního textu *V učiněn byl záhy mimo jiné chybný opis *X a z tohoto chybného opisu vyplynuly postupně všechny naše rukopisy.

Schéma filiace rukopisné jest tedy toto:

K opravě chybného *X můžeme ušiti pak parallel Husových a citátů Pisma, Arnošta i Otců.

8. **Tisk** tento jest první. Chtěl jsem pokud možno podati znění rukopisu A (vzal jsem jej za základ, poněvadž jest ze všech nejúplnější), ale ovšem také text čitelný. Do <špičatých> závorek jsem dal, co do textu náleží, ale rukopis nemá, do [rohových], co rukopis má, ale do původního textu nenáleží, rubrikace otištěny tučně, citáty proloženy. Přidal jsem rozčlenění a interpunkci, rozpustil jsem zkratky (jen stále jsem podržel: s = scilicet, i = id est, q = questio etc.) — jinak se mi zdálo nevhodné držeti se všech zvláštností písařových na úkor textu Husova. Jak chybně psal, svědčí na př. srovnání textu rukopisného s textem Vulgaty v XI (některé hrubší omyly jsou vytčeny v poznámkách) anebo srovnání citátu Origenova v VII. 6 s originalem: m. rukopisného i. [= id est] má Origenes iidem, m. „non docuerunt“ — monuerunt — dederunt — fuerunt“ všude -int, místo „et lex diuina“ správně „id est lex Dei“ atd. Také různé pravopisné kolísání písařovo nebylo mi vzorem, ani jeho interpunkce, ani jeho zkratky: zdálo se mi nevhodné psáti jednou totu a podruhé totum, když obojí se vyslovovalo stejně a při pomalém psaní psalo jen totum. Za to arci podržel jsem Husův pravopis pokud se týče e = ae (sepe místo saepe), c za t (paracior — paratior), k za c (karitas — caritas), v za u na počátku slov (vnde, vmbra — m. unde), u za v uprostřed (cessavit m. cessavit), y za i na počátku slov (ymago, ydiota — imago), z za s v koncovce -iso (dogmatizo atd.), w za vu (wlt = vult), ii za i v hūs... a některé jiné drobnosti. Píší tedy: michi (nichil), nunccio (peccunia), quatuor, dogmatizo, distingwo, saltim, comittere, summere, tollero, ewangelium, dyabolus, exequicio, nittor, aput, sicud, Cristus (a velud). Zdálo se mi nevhodným, oblékati středověkou latinu v roucho novověké. Místo i, 1 a j ušito jen i, místo 1 a s ušito jen s, při luštění zkratk byla vzorem jednak ostatní forma rukopisu, jednak rukopisy ostatní. Že bych byl všude text emendoval, nelichotím si ani sám; tolik však možno říci s jistotou, že jest teď lepší, nežli v kterémkoli ze čtyř rukopisů.

Při sestřojování textu ušito arci toho, co shora vyšetřeno o filiaci rukopisné; nejlepším se okazuje kodex D, nejúplnějším kodex A. Text jest však (v poznámkách vyčteno přes tisíc variant) tak pokažen, že není možno, pokládati nejlepší rukopis zároveň za správný obraz původního textu, a proto položil jsem za základ text nejúplnější A. Tento obsahuje mnoho vsuvek; některé možná snad přibily od Husa samého při přepracování. Kde se mi zdálo, že vsuvky jsou bezpečně pozdější, odkázány do poznámek pod textem; tam odkázány i české glossy rukopisu D a A, ačkoli je vždy možno, že již některé glossy české byly v prvotním zapsání Husově. Kde zdálo se, že vsuvky mohly by aspoň pocházeti od Husa, jsou pojaty do textu, ale vloženy do rohových závorek (v překladě českém jsou i tyto vypuštěny). Ostatek pak podržen všude text rukopisu A, kde to bylo jen poněkud možno. Při místech zkášených a poru-

šených postupováno pak dle tohoto schematu: bylo-li několik čtení možných, dávána přednost čtení, v němž shodovaly se rukopis D a B před čtením rukopisu A; taktéž shodnému čtení rkp. AD před B (rukopisu C ušito vůbec jen auxiliárně). Mezi čtením rukopisu A a B cennější jest, jako starší a správnější, čtení rukopisu B; čtení rukopisu D jsou cennější, nežli čtení rukopisů A i B samotných, a rovnocenná se čtením shodným obou těch rukopisů (D = *Y); tam však, kde všechny rukopisy mají chybu (*X), jest souhlas jejich rovnocenný s textem parallel — Husových i citovaných textů. Mezi takto zbudovanými rovnocennými variantami dána pak té přednost, která vyhovovala smyslu, nebyla odvozena z ostatních a shodovala se s usem Husovým. To vše arci jen v tom případě, že čtení rukopisného nebylo možno hájiti. Jinak by ovšem bylo bývalo převrácené počínání, chtíti snad originalním textem Vulgaty, Origena, Chrysostoma, Statut atd. opravovati chyby, jež byly již v prvotním textu Husově. Na př. citát: „si quid ligaveritis“ atd. je chybný, ve Vulgatě nepřichází; ale Hus tak cituje vždy a v jiných svých spisích pravidelně; nebylo tedy saženo na text, přes jeho omyl.

9. **Pramenem** textu, jak srchu vyloženo, byla jednak „Glossa ordinaria“, jednak Lombard. Hojně ušito též synodálního kázání z r. 1407 („State succincti“), z něho čerpán i jeden citát Statut Arnoštových a Origena. Zdalí i ostatní citáty, zejména ze sv. Jana Zlatoústého, pocházejí takto z druhé ruky, nebylo mi možno zjistiti.

10. **Imitací** textu našeho do jisté míry jest Husův český Výklad. Také práce Štěpána z Vilhartic 1454 (= kod. C) textu našeho ušila jako materialu. Jakýsi náběh ke zpracování, zejména jeho rozšíření, podává již kodex A.

11. **Překlady** textu našeho není ze starší doby žádného. Teprve nyní (1903) přeložil text ten do češtiny M. Svoboda podle textu zde otištěného (hlavně dle rkp. A, mimo jeho přídatky).

12. **Literatura** jest rovněž skrovná: poprvé na text upozornil J. Loserth (Hus u. Wiclif, 226 pzn. 3) r. 1883, o něco málo obsírnější popis podala 1900 má „Literární činnost M. Jana Husí“ (str 75, č. IX), o čase malou zmínku jsem učinil ve Věstníku České Akademie (1900, 563).

13. **Cena** našeho díla jest dosti relativní. Jest dobře spořádáno a symmetricky stavěno, nelze mu upřiti ani horlivosti reformatorské a jasnost výkladu není ani přetížena scholastickou učeností ani nezabřídá do nesrozumitelnosti. Leč všechny tyto přednosti nemohou dílo postaviti po bok velikému českému Výkladu: proti tomu má jen cenu průpravy a úvodu. Tím však roste zase jeho cena literárně-historická: pro nás je neocenitelným středním článkem spojovacím mezi Husovou poslední a největší latinskou prací akademickou a mezi první a největší lidovou prací českou: jazykem jsouc ještě latinská a akademická; jest přece již duchem česká a lidová.

Vydání toto má účelem pouze otisknouti text, tak jak naše nynější rukopisy dovoluji. Ide tedy ve všem, pokud možná, za textem rukopisů, a úvodní poznámky vykládají jen to, co z rukopisů samých lze vyčísti. Jest tu účelem edice, nikoli meditace; veškerý úvahy o vydaném textu odkázaný jsou době pozdější — nebyly by vůbec možné, kdyby text nebyl vydán. Ostatně mám za to, že správné uvažování o textech Husových může nastati až po vydání všeho toho, co naše rukopisy podnes od něho zachovaly, že může býti jen korunou práce vydavatelské, nikoli jejím východiskem. K textům Husovým, podle mého mínění, stojíme asi v témž poměru, jako humanisté vlasti k textům klasiků; je třeba napřed texty vydati a odkázati filologům budoucích věků učené úvahy o jejich filiaci a provenienci. Toho, co nám Hus zanechal, jest spousta ohromná; a můžeme vskutku říci slovy Písma: „mundum tradidit disputationi eorum.“

||| Incipit expositio decalogi excerpta Prage per Joannem Hus,
Incipit expositio preceptorum Dei²
Incipit Decalogus trimembris³

||| A fol. 62r
B fol. 235r
D fol. 216r
C fol. 134r

<Expositio decalogi.>

<I.>

<1.> **L**ocutus est Dominus cunctos sermones hos^a etc. Exo. XX.^a Exponendo | decalogum populo simplici dicendum est illud, quod scribitur Exo. XIX.^b: »Moy|ses ascendit in montem ad Deum⁴, vocauitque eum Dominus de monte et ait: 'Hec dices domui Iacob et annuntiabis filiis Israel:, Si audieritis | vocem meam et custodieritis pactum meum, eritis michi in peculium in cunctis populis.⁵ Mea est enim omnis terra et vos eritis michi in re|gnum sacerdotale et gens sancta.' Hec sunt verba, que loqueris ad filios Israel.« | Venit Moyses et convocatis maioribus natu populi, exposuit omnes | sermones, quos mandauerat Dominus responditque vniuersus populus simul: | »Cuncta, que locutus est Dominus, faciemus« Cumque retulisset Moyses verba | populi ad Dominum, ait ei Dominus: »Iam nunc veniam ad te in caligine | nubis, ut audiat me populus loquentem ad te et credat tibi in perpetuum.« | Nunciauit ergo Moyses verba populi ad Dominum. Qui dixit ei: 'Vade⁶ | ad populum et sanctifica illos hodie et cras, lauentque vestimenta sua | et sint parati in diem terciū« etc. vide ibi.⁷ Et sequitur: »Iamque advenerat dies | tercius et mane⁸ inclaruerat.⁶ Et ecce ceperunt audiri toni|trua et micare fulgura,⁹ et nubes densissima operire montem |

¹⁾ A; Verba per J. H. adscripsit in A e.⁴ — ²⁾ B; loco eorum, quae leguntur in A. — ³⁾ D; vide annot. (2) — ⁴⁾ BCD; ita etiam Vulgata: in A dominum errore scribae. — ⁵⁾ ABCD; in A scriptor deleuit gentibus. — ⁶⁾ ABD; in A rasum. — ⁷⁾ BD; A infra. — ⁸⁾ ABD; in A — e supplevit e.¹ — ⁹⁾ BD; ita et Vulgata: in A fulmina errore scribae.

a) Exo. XX. 1. — b) Exo. XIX. 3—11. — c) Exo. XIX. 16.

clangorque buccine vehemencius perstrepebat. Timuit populus, | qui erat in castris« —

<2.> »Locutus« ergo »est Dominus cunctos sermones hos«^d — et¹⁰ quia | Dominus locutus est, ideo diligenter sunt audiendi — »Ego^d sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Egipti de domo servitutis« — »Ego^d sum | Dominus« ideo timendus,¹¹ »Deus« ideo colendus,⁶ »tuus« ideo amandus. [Et | statim,¹² sequitur]

<II.>

1m
preceptum.

Primum preceptum.

<1.> Primum preceptum¹³: »Non^e habebis deos | alienos coram me,¹⁴; non facies tibi,¹⁵ sculptile neque omnem similitudinem, | que in celo est desuper et que in terra deorsum, nec eorum, que sunt in aquis | sub terra. Non adorabis ea neque coles: ego enim sum Deus tuus zelo | tes visitans iniquitatem patrum in filios in terciam et quartam generacionem | eorum, qui oderunt me, et faciens misericordiam in millia hiis, qui diligunt | me et custodiunt¹⁶ precepta mea.«

Nota¹⁷

<2.> Nota, quod mandata Dei decem, que populo | per Moysen tradita sunt, digito Dei sunt scripta in duabus tabulis | lapideis. In vna tabula¹⁸ fuerunt scripta tria precepta, que nos ordinant in | vita,¹⁹ contemplatiua²⁰ in Deum, quia primum refertur²¹ ad Patris²² | potenciam, secundum ad Filii sapienciam, tertium ad Spiritus sancti bonitatem. | Alia septem fuerunt scripta in secunda tabula et illa nos²³ or-

¹⁰) BC; deest in AD. — ¹¹) in A addidit e² nam Dominus interpretatur quasi minas dans. — ¹²) Ante statim in A denuo falso repetitum et. — ¹³) BC; AD mandatum. — ¹⁴) D et Vulgata; deest in ABC. — ¹⁵) B; ita et Vulgata; deest in ACD. Ad ea in A e³ adscripsit: Mth. Magister »Quod est mandatum magnum in lege?« Crisostomus: Magnum et maximum mandatum dicimus, quantum ad dignitatem mandatorum, non quantum ad utilitatem. Alioquin utilitas omnium mandatorum una est et omnia mandata quasi unum esse videntur mandatum. Ita enim coherent, quod unum sine altero esse non possit. Et ponit exempla, quomodo in edificacione domus fundamentum est dignius, non utilius; et alia exempla: omnia in margine. — ¹⁶) DB et Vulgata; deest in AC. — ¹⁷) AC deest; B: Nota bene. — ¹⁸) DB; in AC deest; conf. Vjkl. I. 63 dvě dště — prvá dska; etc. — ¹⁹) DAC; vitam B — ²⁰) DAC; contemplatiua B. — ²¹) DAC; referuntur DB. — ²²) Post patris in A delevit scriptor falso adscriptum presenciam. — ²³) DAB; ordinant nos falso C.

d) Exo. XX. 1—2. — e) Exo. XX. 3—6

dinant²³ | in vita actiua ad proximum. Et ex hoc faciliter potest patere sufficiencia preceptorum. ||

<3.> Nota, quod per primum preceptum evidenter pluralitas deorum excluditur et vnus solus Deus colendus predicatur. Patet Deuteronomio 4°: »Audi, Israel, Dominus ipse est Deus et non est alius preter vnum.« Pro quo sciendum, quod vnum solum verum²⁵ Deum colere debemus et adorare tripliciter. Primo: fide integra, secundo: opere firmo, tertio: karitate perfecta. Et secundum hoc potest esse triplex intellectus huius primi precepti.

<4> [Sequitur]

Prima expositio primi precepti.²⁶

Prima expositio: »Non habebis deos alienos« i. vnum Deum adorabis, fidem integram ponendo in ipsum. Contra quod preceptum secundum²⁷ istam²⁷ expositionem²⁷ faciunt quatuor genera hominum, que dampnantur. Primi sunt decepti, se et alios decipientes, sicut²⁸ sunt incantatores, diuinatores etc., qui peiores Iudeis et hereticis reputantur, ut patet extra de sortilegiis in Decretis^g: »Non licet cristiano colere elementa, nec lune et stellarum cursus observare in coniugiis sociandis.« [Quos²⁹ etiam reprehendit Augustinus^h in sermone de auguriis, qui incipit: »Bene nostis, fratres karissimi« et subdit post pauca: »Ego me apud Deum absoluo, dum iterum ac iterum amoneo, pariter et contestor, ut nullus ex vobis caragos vel diuinos vel sortilegos requirat, nec eos de qualibet aut causa aut infirmitate interroget. Nullus sibi precantatores adhibeat, quia, quicumque fecerit hoc malum, statim peribit³⁰ baptismi sacramentum et continuo sacrilegus et paganus efficietur« et infra »Nullus ex vobis obseruet, qua die de domo exeat, qua die iterum revertatur, quia omnis dies

²⁴) B; in A deest. — ²⁵) DA; in B deest. — ²⁶) Sequitur ∞ precepti B, Prima ∞ 1mi A, 1a expositio D: scriptores inter se discrepant. — ²⁷) v. i. e. BD; deest in AC; sed confer II. 7 »iuxta primam expositionem« etc. — ²⁸) BC; A ut contra usum Hussi. — ²⁹) A; BCD deest; omnia, quae a Quos usque ad sermone leguntur in textu et in marg., codices ceteri omittunt; igitur incertum est, utrum haec omnia genuina sint, an non. Verba haec tamen alibi apud Hussum citantur. — ³⁰) Ita ABD.

f) Deuteronomii IV. 35. — g) Decretum Gratiani, causa XXVI, q. 3 (= Corpus jur. canon. I. 1027—1028). — h) Ps. Augustinus (recte Caesarius), sermo de auguriis Migne, Patrolog. 1at. XXIX, 228 nn.

|| A 62v
B 235v
D 216v
Nota²⁴

Prima
expositio
1mi²⁶

Nota
Augusti-
num²⁹

dies felix, sicut scriptura dicit³¹ Genes. 1°: 'Et factus est primus dies et secundus dies <et tercius dies>³² similiter quartus et quintus et sextus et sabbatum et illud; »fecit Deus omnia valde bona et concludit modico ante³⁰: »Et nisi grandi elemosina et dura et proluxa penitencia subvenerit, statim in eternum peribit.« Hec ille sanctus in eodem sermone.]²⁹

Nota³³ 10 <5.> Pro³³ quo tamen sciendum³³, quod actus diuinacionis potest³⁴ aliquis tripliciter exercere³⁵. Primo modo³⁶ credens per illum actum³⁷ consequi³⁸ realiter, quod intendit, puta alicuius amorem, vel furti revelacionem, vel futuri³⁹ eventus³⁹ precognicionem. Et talis peccat mortaliter⁴⁰; ratio est⁴¹, quia⁴² revelacio occultorum⁴³ et precognicio futurorum dependet⁴⁴ a voluntate diuina, et amor hominis a libera voluntate humana, cuius motus solum subest diuine potestati. Secundo aliquis potest actum diuinacionis exercere, licet non credat per illum realiter consequi, quod intendit, sed tantum vlt experiri, vtrum alicuius efficacie sit an noh. Et talis peccat mortaliter: et ratio est, quia talis est dubius et fluctuans in fide, proponens contra veritatem et firmitatem fidei talia experiri, que scit vel scire debet esse prohibita. Tercio potest exercere ex sola leuitate et simplicitate, nichil tamen credens in⁴⁵ hoc⁴⁵ esse virtutis et efficacie. Et hoc potest ||| A fol. 63r esse peccatum veniale laycis et ydiotis, sed clericis et⁴⁶ intelligentibus est maius peccatum, scilicet inobediencie, quia est a iure prohibitum.

<6.> Ad hoc eciam genus reducitur obseruacio diei egipciace et ceterarum horarum pro mercacionibus faciendis, herbis colligendis et similibus; ad hoc eciam reducuntur genera hereticorum omnium perverse scripturas exponencium⁴⁷ et precipue symoniacorum, primorum et precipuorum hereticorum, per quos nunc⁴⁸ ypocrite⁴⁹ in ecclesia habitantes

³¹) d. G. 1° adscriptum in marg. — ³²) A deest; e Vulgata additum. — ³³) P. q. t. s. DB; propterea sciendum C; Notandum A. — ³⁴) p. a. t. e. B; eodem modo D: solum loco aliquis legit quis; actus diuinacionis et sortilegii, aliquis tripliciter potest exercere C; exercentur tripliciter A. — ³⁵) A; nota bene B — ³⁶) ABCD; post modo addit A: exercet quis actum diuinacionis. — ³⁷) BCD; A deest. — ³⁸) ACD; assequi B. — ³⁹) DAB; ita etiam genuina scriptio in C; super quam scriptor scripsit alicuius adventus. — ⁴⁰) ABCD; in D: quia recedit a fide professsa, quod non facit paganus. — ⁴¹) B; deest in AC. — ⁴²) ABC; deest D. — ⁴³) ABD; in A antea deletum futurorum. — ⁴⁴) A; D; C; in B errore scribae dependet. — ⁴⁵) BD; in A deest. — ⁴⁶) BD; deest in A. — ⁴⁷) AB; antea deletum in A intelligencium. — ⁴⁸) BD; A add. temporibus Anticristi; sed confer Vyklad I. 354 »v čas tento Antikristóv«. — ⁴⁹) B; ypocritice AD.

i) Genesis I. 5, 8, 13, 19, 23, 31; II. 2. 3.

fideles Cristi multipliciter blasfemantur, ymmo et heretici appellantur. Qui symoniaci heretici contra integritatem fidei cristiane non solum verbo dogmatizant, sed et⁵⁰ opere confirmant et censuris⁵¹ nituntur defendere, quod pro sacramentis ecclesie et administracione⁵² eorum violenter sint⁵³ peccunie eciam a pauperibus exigende, et quod sacerdotes concubinarij, ydiote et tabernarij propter solum sacerdocium sint non solum pascendi, sed ditandi et seculariter vltro dominos temporales extollendi. Qui revera plus nocent ecclesie Cristi⁵⁴, quam Iudei vel pagani etc.⁵⁵

<7.> Secundum genus hominum, qui pro transgressione huius precepti iuxta primam exposicionem dampnantur, est in fide debiliu. qui ad tempus credunt et in tempore temptationis recedunt et simpliciter fidem deserunt. Quales fuerunt omnes apostoli, qui tempore passionis Cristi omnes fugierunt. Eciam tales sunt illi, qui fidem solum seruare volunt in corde et ore non audent confiteri. Et tales sunt dampnandi, quoniam secundum Apostolum^k: »corde creditur ad iusticiam, ore⁵⁶ autem confessio fit ad salutem⁵⁶.« Ideo enim sacramentum confirmacionis datur in fronte, ut cristianus libere audeat⁵⁷ nomen Dei⁵⁷ confiteri.

<8.> Tercium genus hominum, qui dampnantur, est⁵⁸ in fide negligencium, qui articulos fidei negligunt addiscere, cum possint et debeant eos scire. Ad hoc reducuntur omnes peccantes mortaliter, qui fidem suam negligunt bonis operibus adimplere, quia ad integritatem fidei requiritur corde puro credere, voce clara proferre et fidem bonis operibus adimplere.

<9.> Quartum genus est se extollencium et presumptuose fidem scrutari volencium, qui nichil credere volunt, nisi eis racione liquida demonstretur. Et tales plerumque in errores deducuntur. Exemplum de beato Augustino, qui misterium sancte Trinitatis volebat humana racione comprehendere Talibus dicitur secundum beatum Gregorium, quia »fides non habet meritum, cui humana racione prebet experimentum«

⁵⁰) B; deest A. — ⁵¹) B fol. 236r; D fol. 217r; in A addidit e³ i. excommunicacionibus. — ⁵²) B; administracionem errore scribae A. — ⁵³) B; A sunt; confer sequens sint. — ⁵⁴) BD; in A deest. Confer De ecclesia (Opp. 1558, II fol. CCIXv): »apostoli aedificaverunt ecclesiam Cristi« etc. saepe. — ⁵⁵) B; deest in AD. — ⁵⁶) ore salutem DC et Vulgata; AB deest. — ⁵⁷) a. n. D. B, nomen Cristi aput quoscuque audeat C, deest in A. — ⁵⁸) A; BCD addunt se.

k) Paulus, ad Romanos, X. 10. — l) Gregorius M, XL homiliae in evang., II. 26: Migne, LXXVI, 1197.

2a ex-
positio.⁵⁹Secunda expositio (primi precepti).⁵⁹

<10.> »Non habebis deos alienos.« Secunda expositio huius precepti est talis: »Non habebis« etc. i. a nullo alio salutem sperabis, sed tantum a Domino, in ipso spem⁶⁰ firmam⁶⁰ ponendo

|| A fol. 63v

Pro quo sciendum, quod duplex est spes, || s. spes salutis et spes suffragii. Spes salutis solum est ponenda in Deum, quia solus Deus adoratur adoracione, que latria dicitur. Sed spes suffragii est ponenda in creaturam⁶¹, sicut⁶² est precipue Christi humanitas et virgo Maria, mater Christi, et ceteri sancti in celo vel in terra. Et secundum hoc potest⁶³ distingui adoracio; quia alia est, qua solus Deus adoratur (et illa vocatur latria), alia, qua excellens creatura adoratur, sicut Christi humanitas et virgo Maria (et illa vocatur yperdulia), alia, qua ceteri sancti et homines adorantur (et illa vocatur dulia).⁶⁴

Nota.

Primi trans-
gressores

<11.> Transgressores huius precepti secundum istam expositionem, qui dampnantur, sunt illi, qui spem salutis in passione Christi simpliciter vel suffragiis beate Virginis et sanctorum ponunt, Deum et mandata eius deserentes, qui beate Virgini et aliis sanctis ad honorem bonos actus de genere faciunt, mortalia peccata continue perpetrando.

Secundi.

<12.> Secundi sunt, qui nullam spem de suffragiis sanctorum habent, nec eos venerari volunt⁶⁵, allegantes, quod solus Deus sit causa et dator gracie, quod est error intolerabilis. Nam licet solus Deus efficienter⁶⁶ sit causa⁶⁷ gracie, beata tamen Virgo et ceteri sancti meritorie per modum⁶⁸ suffragii deprecantis⁶⁹ possunt esse causa gracie.

Tercii.

<13.> Tercii sunt, qui nec in Deum nec in suffragia sanctorum sperant de salute sua simpliciter desperantes, solum ex quadam consuetudine intrando ecclesiam ymagines ligneas et lapides more gentilium venerantur.

Nota.⁷⁰

<14.> Hic nota Licet ymagines materiales non sint adoracione latrie adorande, nec spes in eis est ponenda, sed solum ratione sui signati [sunt⁷⁰] venerande, tamen⁷¹ ipsarum vsus in ecclesia propter tria est racionabiliter introductus. Primo, propter simplicium ruditatem, qui nesciunt legere in

⁵⁹) In textu rubricam habet B, deest in A; in margine habet A, deest B. — ⁶⁰) spem firmam A; firmam spem BCD. — ⁶¹) A; creatura BCD. — ⁶²) BCD; A errore scribae, qui abbreviatum sd male legerat, habet sed. — ⁶³) ABD; in B scriba addidit, respiciens prius hoc, etiam hic. — ⁶⁴) B fol. 236v, D fol. 212v. — ⁶⁵) AB; C more suo addit, sicut moderni scismati <ci>'. — ⁶⁶) BD; deest in C; efficaciter A. — ⁶⁷) ABD; C more suo addit et dator. — ⁶⁸) A; in B mo errore scribae. — ⁶⁹) BC; A deprecatis errore scribae. — ⁷⁰) B; ACD deest. — ⁷¹) DA; cum B, scriba male legit abbreviatum tn.

codicibus, saltem videant in parietibus. Secundo, propter⁷² affectuum tarditatem, ut, qui ad⁷³ devocionem excitantur, si non mouentur ex auditis, saltem moueantur ex visis. Tercio⁷², propter memorie labilitatem, quia audita faciliter a memoria labuntur, saltem visa sculpta vel picta memoria teneantur.

Tercia expositio⁷⁴Tercia
expositio.⁷⁴

<15.> Tercia expositio huius precepti est talis: »Non habebis deos alienos« i. nullam rem debes tantum vel plus diligere sicut deum, quia, quamcunque rem homo tantum diligit, sicut deum vel plus, illa est sibi deus, ut testatur beatus Ieronimus^m super⁷⁵ illud Psalmi 80: »Non erit in te deus recens« »Cui deus« inquit »venter <est>, ei deus recens est; quecunque vicia habemus et quocunque peccata, tot recentes habemus deos: iratus sum, ira michi deus est; concupiui mulierem, libido michi deus est; vnusquisque enim quod cupit et veneratur, hoc illi deus est.« Patet etiam per⁷⁵ Augustinum⁷⁶, [qui⁷⁷ dicitⁿ super Psalmo 39: »Quidquid amaueris, deus tuus erit.«⁷⁷] |||

<16.> Nota, quod secundum istam terciam expositionem ||| A fol. 64r. tria genera hominum transgrediuntur istud preceptum: superbi, cupidi et gulosi. Nam superbus plus quam Deum diligit vanam gloriam, avarus pecuniam, gulosus ventrem, siue ventris ingluuiem et luxuriam. De primo⁷⁸ Ysaias 14⁷⁹: »Quomodo, cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris!« De secundo Apostolus^p Gallatis⁷⁸: »Auaricia, quod⁸⁰ est ydolorum seruitus.« De tercio Philipp.^q 3°: »Quorum Deus venter est.«

<17.> Nota. Queritur, vtrum aliquis in hac vita possit preceptum dileccionis Dei adimplere s. »Diliges^r Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota

Nota.

⁷²) Omnia a propter ad tercio in BD omissa, linea neglecta. — ⁷³) A; non ad C; excitantur si non in C deest. — ⁷⁴) Scriptores iterum discrepant; A: Expositio tercia. — ⁷⁵) A; omnia a super ad per desunt in BCD. — ⁷⁶) A; et Augustinus ABCD. — ⁷⁷) A; omnia a qui ∞ erit desunt in BCD. — ⁷⁸) ABD; in utroque loco scriptor codicis A spatium adscribendi numeri reliquit. — ⁷⁹) D; deest in ABC. — ⁸⁰) AD (et Vulgata); deest in B.

m) Hieronymus, Breviarium in psalmos, Migne, Patr. lat. XXVI. 1060; ad Psalmum LXXX, 10. — n) Augustinus, Enarratio in Psalmos, Migne, Patr. lat., XXXVI. 431—452; ad Psalmum XXXIX. 5. — o) Isaias, XIV. 12. — p) Paulus, Gal. V. 20; errore loco Ephes. V. 5. In codice D scriptum Coll. — q) Paulus, ad Philippenses, III. 19. — r) Evg. Matthei, XXII. 37; textus discrepat; Hus memoria fretus citasse videtur.

anima tua et^{s1} ex tota mente tua.« Dicendum, quod preceptum dileccionis Dei potest sumi dupliciter. Primo, quod excludatur omnis actus extraneus: sic non potest in hac vita adimpleri, s. ut homo actu semper diligat Deum⁴⁵ ex toto^{s2} corde, i. intellectu sine errore, et ex tota anima, i. voluntate sine retraccione, et ex tota mente^{s3}, sine obliuione. Hec enim non patitur fragilitas humane vite. Secundo dileccionis perfectio sumitur^{s4}; ut excludatur omnis actus contrarius^{s5} karitati, et sic potest adimpleri in hac vita, quia karitas potest esse adeo perfecta, quod omnem actum^{s6} mortalis peccati excludit^{s7}. [Ieronimus^s: »Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex omnibus viribus tuis et proximum tuum, sicut te ipsum, et inimicos non ex tota virtute, non sicut te ipsum.« Sufficit enim, quod diligimus et non odio habemus^{s7}.]

<III.>

Secundum
preceptum.^{s8}Secundum preceptum.^{s8}

<1.> »Non assumes nomen Dei tui in vanum; nec enim habebit^{s9} insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. Exo. ubi supra.

Secundum preceptum Non⁹⁰ assumes nomen Domini Dei tui in vanum⁹⁰. Nota, quod nomen⁹¹ Dei⁹¹ potest sumi in vanum tripliciter: Primo, male iurando;
10
20
30
secundo, votum deo factum transgrediendo; tercio deo maledicendo et ipsum blasphemando. Et secundum hoc triplex potest esse expositio huius precepti.

1a expositio.

Prima expositio.

<2.> Prima expositio secundi⁹² precepti⁹²: »Non assumes nomen Domini⁹² Dei tui in vanum« per iurando, vel etiam inaniter aut execrabiliter iurando. Pro quo nota, quod male iurare contingit tripliciter. Primo, quando homo inutiliter et sine causa iurat Deum nominando, ut qui ex conswe-

^{s1}) A (et Vulgata); deest in B. — ^{s2}) BD; deest in AC. — ^{s3}) Sic ABCD; deest evidenter i. memoria. — ^{s4}) B fol. 237r; D fol. 218r. — ^{s5}) ABC; in medio verbo in A rasum. — ^{s6}) BC; deest in A. — ^{s7}) A; inde ad finem omnia desunt in BD. — C prorsus discrepat. — ^{s8}) Scriptores et rubricatores denuo discrepant. — ^{s9}) A et Vulgata; habuit AB. — ⁹⁰) BD; deest in A. — ⁹¹) A; Dei nomen falso B. — ⁹²) B; deest in A.

s) Hieronymus, Comment. in evg. Matth., lib. III. Migne, Patrol. lat. XXVI. 166. — t) Exo. XX. 7.

tudine inducti nichil facere vel dicere possunt, nisi iuramento⁹³ dicta confirmant; secundo contingit male iurare, quando aliquis
20
execrabiliter et irreuerenter iurat per intestina Dei vel cruorem Dei et vulnera Christi aut per beatam Virginem vel similia, sicut homines mali⁹⁴ consweuerunt, quia talia omnia cum magna reuerencia et non sine magna necessitate debent nominari; tercio contingit male iurare, cum quis falsum iurat
30
siue⁹⁵ mendacium⁹⁵ iuramento confirmat, quod semper est peccatum mortale.

<3.> Et hoc potest fieri tribus modis: Primo, cum quis scienter iurat falsum; secundo, cum quis iurat de re dubia asserens pro certo; tercio transgrediendo iuramentum.

Nota⁹² 10

20

30

Nota: Mathei 5° u dicit⁹⁶ Christus⁹⁶: »Audistis, quia dictum est antiquis⁹⁷: Non periurabis. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per celum« etc. Super quo dicit Crisostomus^v: »Nisi iuramentum interdicatur, || non possunt am- ||
putari periuria. Ex iuramento enim periurium generatur. Nemo enim est, qui iuret et non aliquando periuret. Propter hoc admonet Salomon^w: »Ne aswescat iuramento os tuum: multus enim casus in illo.« Sicut enim, qui facit conswetudinem frequenter manu sua percutere, necesse est, ut aliquando percuciat iniuste, sic, qui facit conswetudinem iurare in rebus ydoneis frequenter, et in rebus superfluis etiam nolens conswetudine retrahente⁹⁸ periurat. Et qualis est contra iurantes sententia¹⁰⁰ Dei, docet Salomon^w: »Vir — inquit — multum iurans.... non exiet plaga de domo eius.« Si ergo a iurantibus plaga non recedit, quomodo a periurantibus aliquando recedit⁹⁹?« Et infra. »Sed forte dicis: quid faciam? non michi credit,

Nota⁹²

|| A f. 64v.

⁹³) A; iurando B. — ⁹⁴) AB; male D. — ⁹⁵) AB; in A utrumque verbum in rasura. — ⁹⁶) DB; A errore Christus dicit. — ⁹⁷) A; deest in BDC. — ⁹⁸) A; trahente BD. — ⁹⁹) BD; in A errore scribae non recedit. — ¹⁰⁰) Ab dei in D fol. 218v, ab aliquam in B fol. 237v.

u) Evg. Matth. V. 33—34; locum scripturae Hus libere adfert; qui sonat: »Iterum audistis quia dictum est antiquis: Non perjurabis: reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per coelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester est, non, non: quod autem his abundantius est, a malo est. — v) Johannes Chrysostomus, Homilia in Matheum XVII. (Migne, VII. 1. 260). — w) Ecclesiasticus, XXIII, v. 9 a 12.

nec vult credere nisi iurauero? Acquiesce magis peccuniam perdere quam salutem; preciosior tibi videatur anima tua, quam res tua. Si rem aliquam¹⁰⁰ perdidideris, viuere potes; si Deum¹⁰¹ perdidideris, quomodo viues? An nescis, quod inuitus inimicis propter Dei timorem impendis¹⁰²? Maiorem mercedem habes pro illo, quam si elemosynam dedisses, quia¹⁰³ quod¹⁰³ cum maiore luctatione facimus, pro illo dignius coronamur. Ecce, amice ammoneo, ne hominem aliquem iurare compellas, siue existimas eum bene iuraturum, siue male; magis recede ab eo, quia etsi male iurauerit, tu, quantum ad conscienciam tuam, periurii illius factus es causa, quia hoc proposito eum iurare compellis, non ut iuret, sed ut periuret. Si enim eum bene iuraturum putares, nec iurare compelleres. O insipiens, qui alterum iurare compellis, nescis, quid agis: ille, etsi periurauerit, vel cum lucro periurat, tu autem sine lucro periurii illius particeps inueniris; qui mentiri non dubitat, nec periurare timet¹⁰⁴ et infra: »ipse Deus, qui periurare vetuit, ipse postea non iurare mandauit. Qui ergo iurando¹⁰⁴ non timet Dei preceptum negligere³⁷, nec periurando timebit. Quid autem vis? Timet Deum, an non timet Deum. Si timet, etiam sine iuramento non mentitur. Si autem non timet, neque iuramento potest dicere veritatem. Audite vos, clerici, qui iurantibus ewangelia sancta portatis, quomodo potestis ab illo iuramento esse securi, qui sanctum periuris datis? Numquid¹⁰⁵, qui ignem portat, vnde conflatur incendium, alienus est ab illo incendio? aut, qui gladium porrigit, vnde homicidium committatur, non est socius homicidii illius? Sic et qui occasionem periurii prestat, collega fit periurii eius. Si erat bene iurare iuste dicebatis, quia »dedimus illis ewangelium, ut iurent, non ut periurent.« Nunc autem, cum sciatis, quia et bene iurare est peccatum, quomodo potestis esse liberi, qui occasionem datis, vnde peccetur in Deum? Cesset¹⁰⁶ ignis et incendium¹⁰⁶ non erit; subtrahe

¹⁰¹) ABD; D² in marg. adscripsit animam. — ¹⁰²) ABC; impendes D. — ¹⁰³) B; AD errore scribae, male legentis abbreviaturas »quod« quia. — ¹⁰⁴) ABC; non iurando D. — ¹⁰⁵) BD; in A errore scribae Numqui. — ¹⁰⁶) ABCD; in A antea scriptor deleuit cessabit.

gladium et homicidium non committitur¹⁰⁷; sic tolle iuramentum et periurium non fit. Hec de illis dicta sunt, qui iurant per Deum. Eorum autem, qui iurant per elementa, execrabilior est iniquitas. « Hec omnia¹⁵ Crisostomus [per⁹⁷ totum⁹⁷] super Matheum, ubi¹⁰⁸ supra.

<4.> Nota: periurium improprie loquendo potest committi tribus modis, quod semper est peccatum mortale et transgressio huius precepti. Primo modo, quando quis alium periurare compellit, ut patet ante per Crisostomum¹⁰⁹; secundo modo, quando¹¹⁰ iurat se nunquam velle facere bonum. Et talis tenetur iuramentum frangere. Vnde Ysidorus^x XXa¹¹¹ q. 4a: »In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum; quod¹¹² incaute iurasti, ne facias; impia est promissio, que scelere adimpletur.« Ad illud est venerabilis Beda^x, Omelia XLIII, qui dicit: »Si nos incaucius iurare contigerit, quod obseruatum peiorem vergat in exitum, libere illud saluberiori consilio mutandum nouimus ac magis instante necessitate⁸⁵ peiorandum nobis, quam periurando¹¹³ periurio in aliud crimen grauius esse diuertendum.« Et illud patet per beatum Augustinum^x super Marci 6°: »Contristatus est rex propter iuramentum« et per beatum Ambrosium^x in libro de officiis. Magister in 3° Sentenciarum distincec. penultima^y ex pluribus sanctorum auctoritatu^zbus concludit dicens quia: »iuramentum, quod est contra fidem vel contra karitatem, quod obseruatum in peiorem vergit¹¹⁴ exitum, potius mutandum est quam implendum; vnde, qui sic iurat, vehementer¹¹⁵ peccat, quia iniuste iurauit et quia facit, quod non debet; cum autem mutat, bene facit.« Hec ille. Glossa^z: »sed propterea¹¹¹] debet¹¹² penitentiam¹¹⁶ agere

¹⁰⁷) AD; committetur B. — ¹⁰⁸) AD, ut B. — ¹⁰⁹) AB; inde in D f. 219r, B fol 238r. — ¹¹⁰) AB; D addit quis. — ¹¹¹) BC; et habetur XXa A; deest in D. — ¹¹²) A; a quod ad debet deest in BCD; testatur Hus Lomb. — ¹¹³) Ita MS.; falso; »pro vitando« vera lectio. — ¹¹⁴) MS.; in A e¹: i. e. ducit. — ¹¹⁵) In A e² grauius superscripsit. — ¹¹⁶) penit. ∞ huius A; in BCD ita: et tenetur penitentiam agere de periurio et precepti transgressione. Vide annot. 112

^x) Decretum Gratiani, c. XXII, q. IV. cap. V (Richter-Friedberg, Corp. iur. canon. I. 876; ibidem et cetera, quae citantur, et Ysidorus Hispal. De sinon., Beda Homil. XLIV (Hus errore XLII), Augustinus Homil. s. Marcum et Ambrosius, De officiis lib. I. III. — ^y) Petrus Lombardus, Sentent. III. 39 (Migne, CCXXII, 327); confer Hus, Lectura (in cod. Klem. IX B 3 fol. 229vb—230vb). — ^z) Glossa Lombardi; v. y.

30 de stulto siue pernicioso iuramento et de transgressione precepti huius¹¹⁶. « Tercio modo potest committi, quando quis iurat malum velle dimittere, sicut ludum taxillorum vel luxuriam⁹⁷ et⁹⁷ similem: et¹¹⁷ transgreditur, est¹¹⁸ periurus.¹¹⁹

Nota. <5.> Nota, quod¹²⁰ periurium sollempnizatum et de liberatum grauissimum peccatum est. Vnde dicit quidam: »Cum iurans dicit. 'Sic me Deus adiuuet et omnes sancti' Deum rogat, ut⁹⁷ sicut est falsum, quod iurat, sic Deus nullum adiutorium sibi impendat. Cum dexteram leuat, rogat, ut Deus eum a sua dextera ad sinistram remoueat. Cum tres digitos extendit, designat, quod animam et corpus et res dyabolo tradit«; etc.¹²¹

Nota.¹²²

Secunda expositio.

<6.> Secunda expositio: 'Non assumes nomen Domini¹²³ Dei <tui> in vanum¹²³ etc. male vouendo et bonum votum transgrediendo. Pro quo nota, quod votum est quedam¹²⁴ testificatio promissi, qua spontanee, que ad Deum, et ea, que Dei sunt, referuntur, sicut dicit Hugo^A, de sacramentis¹²⁵ libro¹²⁵ 2°: »vel votum est spontanea promissio melioris boni cum deliberatione et obligatione firmata.« Ex quo patet, quod ad votum tria requiruntur. Primum est propositum voluntatis, quia debet fieri ex animi libertate¹²⁶, non ex coacta necessitate. Ex quo patet, quod aliquis metu || in constantem¹²⁷ virum cadente aliquid promittens Deo non tenetur, si vlt, votum exsoluere. Secundum est deliberatio huius voluntatis, quia, si quis subito bonum aliquod concipiat⁹⁵, non obligatur ad hoc votum ex necessitate seruandum, sed solum ex quadam congruitate et decencia propter diuinos instinctus.¹²⁸ Tercium est, quod sit de re bona, quia si fiat de re mala, non obligatur teste Ysidoro^x: »In malis promissis rescinde³⁷ fidem³⁷ etc.³⁷« vbi supra.

<7.> Notandum, quod votum (prout hic dicitur) semper obligat, quia eius transgressio est peccatum mortale, exceptis quatuor casibus. Primus est, si aliquis vouit sub condicione;

¹¹⁷) Ita ABCD. — ¹¹⁸) BD, sit A. — ¹¹⁹) BC; AD addit etc. — ¹²⁰) AB; deest in D. — ¹²¹) D; deest in ABC. — ¹²²) DA; deest in B. — ¹²³) D; deest in ABC. — ¹²⁴) BC, queque A — ¹²⁵) BD; libro de sacramentis A. — ¹²⁶) AB; in A antea deletum voluntate. — ¹²⁷) B; inconstancie A; errore scribae. — ¹²⁸) AD; instructus errore B.

A) Hugo a Sancto Victore, De sacramentis fidei Christianae, lib. II. pars II: Migne, Patrologia latina, tom. CLXXXVI, coll. 521—522.

tunc enim non existente condicione non tenetur soluere votum. Ut si quis vouit ieiunare sabbato et¹²⁹, si sanabitur: talis, si non sanabitur infra tempus prefixum, non obligatur¹³⁰ Secundus casus est, si impossibilitas sit sibi illius voti: hic debet querere dispensacionem, que tamen nunquam¹³¹ in¹³¹ voto¹³¹ fieri debet¹³⁰, nisi in eque bonum vel melius commutetur.¹³² Tercius casus est, si impossibilitas postea accedat; nam quicquid votum fiendum impediret, si presens esset, hoc ipsum¹³³ superveniens voto facto obligationem aufert; puta, si diues voluit edificare ecclesiam, et talis postea paupertate superveniente perficere non possit, non obligatur secundum illam partem, secundum quam est depauperatus, sed quantum potest, tantum faciat, et satis est. Quartus casus est, si vouens non sit sui iuris, cum votum sit spontanea promissio melioris boni cum deliberatione firmata, ut patet superius. Ex hoc patet, quod quicumque subest voluntati aliene, non potest aliquid vouere, quod illum, cui subest, quoad debitum subieccionis, impediatur. Vnde sequitur, quod seruus, qui subest domino, non potest aliquid vouere, quod impediatur illum¹³⁴ a seruitio domini. Item mulier, que subest viro, non potest vouere continenciam nec peregrinaciones longas sine licencia viri; et similiter vir sine licencia mulieris. Item monachus sine consensu sui prelati non potest vouere peregrinaciones nec quicquam contra regulam sui ordinis.

2us

3us

4us

<Tercia expositio.>

3a
expositio.

<8.> Tercia expositio: »Non assumes nomen Dei« etc. verbis Deum maledicendo. Contra quod faciunt tria genera hominum: Primi sunt lusores, qui dum non prosperantur in ludo taxillorum, Deo maledicunt turpibus verbis increpando, qui culpam suam et instinctum¹³⁵ dyabolicum retorquent in diuinam innocenciam, quod etiam horribile est audire etc.¹³⁶ Horum participes sunt, qui eis consenciant hospicium concedendo, potum¹³⁷ prebendo¹³⁷, eis seruiendo, cum eis familiariter bibendo et de sorte lucri capiendo. Horribile nimis est¹³⁸ hoc peccatum, cum non solum suo creatori sed nec creature alicui sit maledicendum, ymmo nec dyabolo, cum scriptum^B sit: »Quin¹³⁹ male-

1i

¹²⁹) ABC; deest in D. — ¹³⁰) Ab obligatur in B fol. 238v, a nisi in D fol. 219v. — ¹³¹) ABCD; in A erat in voto nunquam; sed vera lectio signis transpositionis indicata est. — ¹³²) AC; in BD errore scribae committitur. — ¹³³) BD; in AC errore scribae ipso. — ¹³⁴) BCD; A errore scribae eum. — ¹³⁵) ACD instructum B. — ¹³⁶) A; deest BCD. — ¹³⁷) ACD; deest B. — ¹³⁸) BCD; deest in A. — ¹³⁹) A; Qui BCD, v. annotat. B.

B) Ecclesiasticus XXI. 30 (Quin codicum est manifestus error scribarum, confer annot. 139, pro abbreviato qn et pro dum Vulgatae).

2i dicit¹⁴⁰ impius¹⁴¹ dyabolum, maledicit ipse¹⁴² animam suam. « Secundi sunt, qui verbo dei maledicunt, ipsum blasfemando, subsannando, contradicendo, ||| vel etiam predicatorem impediendo, deridendo, clamores, risus et fabulas et truffas exercendo.¹⁴³ Tercii sunt, qui voluntati diuine contradicunt et maledicunt, sicut aure pluuiiali, ventis, pestilenciis etc. et eorum infirmitati seu etiam rerum perditioni, propter que multi Deo et sibi ipsis maledicunt. Et mulieres propter fletum puerorum et ebrietatem maritorum. Exem- Dicitur de quodam, qui per¹⁴⁵ quatuor annos infirmus¹⁴⁶ plum¹⁴⁴ existens¹⁴⁶ dixit Deo: »Tu¹⁴⁷ abstulisti michi vitam sanam et ego accipiam¹⁴⁷ tibi animam. Veni, dyabole, et tolle tibi animam!« Quod statim diuino iudicio factum est. [Sequitur¹⁴⁸]

<IV.>

<Tercium
preceptum>Tertium preceptum.¹⁵⁰

<1.> Tertium¹⁴⁹ preceptum¹⁴⁹ est¹⁴⁹: »Memento, ut diem sabbati sanctifices.« Istud preceptum potest tripliciter accipi: ut diem sabbati sanctificemus cessando a peccatis omnibus, secundo cessando a¹⁵¹ laboribus corporalibus¹⁵², tercio intendendo totaliter diuinis contemplationibus. Primum intelligendum est generaliter, secundum specialius, tertium specialissime. Et secundum hoc potest esse triplex expositio huius precepti.

1a
expositio¹⁵⁴

<Prima expositio.>

<2.> Primo sic¹⁵³: »Memento, ut diem sabbati¹⁵³ sanctifices¹⁵³« etc.¹⁵⁴ i. summo studio peccata, precipue mortalia, caueas, quia multo maius peccatum est

¹⁴⁰) ACD et Vulg.; maledixerit B. — ¹⁴¹) A, Vulg.; deest in BCD. — ¹⁴²) A; et ipse BCD. — ¹⁴³) In B fol. 239r, in D fol. 220r. — ¹⁴⁴) B; deest AC. — ¹⁴⁵) BCD; deest A. — ¹⁴⁶) BCD; i. e. A. — ¹⁴⁷) BCD; cum A. — ¹⁴⁸) AD; deest BC. — ¹⁴⁹) D; deest ABC — ¹⁵⁰) Ad ea in A e³ adscripsit in marg.: Petrus Damiani <Epistol. I. 5 in.> Nul um namque preceptum in tota veteris testamenti lege reperio tam districte propositum, tam frequenter indictum, tot ammonicionibus inculcatum. Hoc reperio sepiissime inter sanctiones et ceremonias legis, sed etiam inter prophetarum frequenter oraculis: 'Custodite' inquit 'diem sabbati. Omnis homo, qui non obserauerit diem sabbati, peribit anima illa de populo suo.« Quid ergo per sabbatum debemus intelligere, nisi Christum? In isto quippe sabbato requiescimus, cum in illo solo spem ponimus, cum hunc toto cordis amore diligimus ac rerum temporalium curam proponentes a seruilium operum labore cessamus. Hec ille. — ¹⁵¹) Postea in A deleuit scriptor peccatis. — ¹⁵²) ABCD; in A ab e¹; scriptum erat temporalibus. — ¹⁵³) BD; deest AC. — ¹⁵⁴) A; deest in BCD.

delinquere tali die sancto, quam alio. Vnde narratur, quod tempore sancti Gregorii quedam mulier legitima virum suum cognoscens processioni se die dominico iunxit¹⁵⁵, et statim eam dyabolus arripiens¹⁵⁶ coram¹⁵⁶ omnibus¹⁵⁶ grauiter vexauit. Si ergo hoc accidit propter concubitum legitimum, quanta pena est aliis?

<3.> Nota: istud preceptum secundum¹⁵⁷ istam expositionem duo genera hominum transgrediuntur, videlicet ebriosi et corizantes. Nota: Ebrietas¹⁵⁸ quandoque est peccatum mortale, quandoque non. Vnomodo ebrietas potest dici mentis obnubilacio, seu sola corporis agrauacio, et sic non est peccatum sed magis pena peccati. Aliomodo ebrietas est nimia et frequens ex intencione potacio, et talis est peccatum mortale, quia sola delectacio queritur, que est gula; si autem obrupte preter intencionem sic accidat, est peccatum veniale. Coreia in se non est peccatum mortale, sed ex circumstantiis, que possunt esse quatuor. Primo ex circumstantia persone, ut si persona est religiosa vel ecclesiastica¹⁵⁹ etc., secundo ex circumstantia temporis, ut si in die festo aut tempore officii diuini hoc fiat; tercio ratione¹²³ loci, ut si fiat¹⁶⁰ in ecclesia vel cimiterio vel claustro¹⁵⁴ etc., quarto ratione finis vel modi, ut si fiat libidinosa intencio vel si seruetur impudica gesticulacio¹⁶¹ vel saltacio¹⁶² lasciuia provocans ad libidinem. Notandum, quod transgressores huius precepti videntur¹⁶³ specialiter¹⁶³ memoriam¹⁶³ amisisse¹⁶³, propter quod eis signanter dicitur: 'Memento, ut diem sabbati etc.' Isti non memorantur eorum, que vident in natura, sicut patet in animalibus quibusdam et plantis, que in estate laborant fructificando et in hyeme, ut in suo tempore, requiescunt¹⁶⁴; nec || memorantur, que legunt¹⁶⁵ in scriptura^c quod 'Deus requieuit¹⁶⁶ die septimo ab omni opere, quod patrarat.' Quibus ideo dicitur »Memento«. Isti autem non memorando hoc laborant per totam ebdomadam¹⁶⁷ pro nutrimento corporis, sed in die festo laborant in ebrietate et coreis pro dampnacione anime. [Sequitur¹⁵³]

Secunda expositio.¹⁵³Secunda
expositio.

<4.> Secunda expositio »Memento, ut diem sabbati¹²³ sanctifices¹²³« etc. i. illum diem honores,

¹⁵⁵) ABC; in A deleuit scriptor in. — ¹⁵⁶) BCD; coram omnibus arripiens A. — ¹⁵⁷) A, quoad BCD. — ¹⁵⁸) BCD, quod ebrietas A. — ¹⁵⁹) DC ewangelica B, ecclesiata A. — ¹⁶⁰) B, fit ACD. — ¹⁶¹) Inde in B fol. 239v. — ¹⁶²) ABC; postea scriptor A deleuit sal. — ¹⁶³) videntur ~ amisisse B, deest A. — ¹⁶⁴) B, requiescant A. — ¹⁶⁵) A; leguntur B. — ¹⁶⁶) A et Vulg., quieuit BD. — ¹⁶⁷) ACD; obdomadam B. C) Genesis II. 2.

Nota.¹⁵⁴
Ebrietas.¹⁵³Nota.¹⁵⁴
Corea.¹⁵³ 10

2o

3o

4o

Nota bene.¹⁵³|| A fol. 66v
D fol. 220v

nichil operis corporalis in eo exercendo, quod possit impedire quietem mentis in Deo. Pro quo sciendum, quod secundum istam expositionem illud preceptum homines,¹⁶⁸ quadrupliciter transgrediuntur: primo manualiter in ipso operando, secundo mercatibus intendendo, tercio placita secularia frequentando, quarto actum iudicarium exercendo, quia in iure prohibitum est,¹⁶⁹ illa die fieri strepitus iudicarios. Potest tamen tractari [pro,¹⁷⁰ communi,¹⁷⁰ bono,¹⁷⁰ ut,¹⁷⁰] pro pace etc.¹⁵³ Nota, quod aliquis potest laborare manualiter in die festo sine peccato propter quatuor: Primo propter laboris modicitatem, puta, si labor est tam modicus, quod quietem mentis in Deo impedire non potest. Secundo propter laboris necessitatem, que tanta debet esse, ut labor sine periculo rei differri non possit: ut contingit in messibus propter incursum hostium, et in vindemiis propter frigus, et in captura alecium, que solum fit tempore determinato. In talibus excusat necessitas, que non habet legem. Tercio propter cordis pietatem, quia in casu licet pauperibus in die festo propter pietatem laborare, dummodo per hoc non negligatur diuinum officium et contemplatio diuina. Quarto propter publicam vtilitatem, puta laborare pro ponte vel pro via vel pro ecclesia reparanda, dummodo hoc fiat gratis.

Tercia expositio.

<3a
expositio>

<5.> Tercia,¹⁷¹ expositio: »Memento, ut diem sabbati sanctifices« i. in illo die purissime contemplationi et perfecte quieti mentis potissime intendas, ab omnibus mundanis occupationibus te subtrahendo et,¹⁷² per actum interne contemplationis veritati diuine liberrime vacando. Nota quod istam quietem mentis in Deo quelibet anima deuota firmiter tenere debet propter tria bona, que inde proveniunt Primum bonum est seminis deifici in anima sepulti germinatio, quod patet, quia multa semina virtutum naturaliter complantata latent in mente rationali et ibi quadam desidia et ariditate mentis,¹⁷³ pereunt,¹⁷³ et,¹⁷³ exsiccantur, que omnia fructum copiosum producerent, si per lumen diuine gratie et per sermonem deuotionis et sacre meditationis fecundarentur. Exemplum patet in sole materiali, qui radiis sui splendoris et feruoris terram penetrans semen in terram diffusum et occultum viuificat,¹⁷⁴ et fecundat; sic per lumen diuine gratie et per feruorem deuotionis, qua mens quiescit

¹⁶⁸) B; deest ACD. — ¹⁶⁹) DA; est in B. — ¹⁷⁰) A; deest BCD. — ¹⁷¹) A verbo 'Tercia' incipit in B fol. 240r, a 'uiuificat' in D fol. 221r. — ¹⁷²) BCD; in A deest; sensus exigit. — ¹⁷³) BD; in A errore scribæ omisum.

in Deo, virtutum semina in mente rationali latencia fecundantur.¹⁷⁴ ||| Secundum bonum est omnium terrenorum libera despectio et presentis vite attediatio. Certum est enim, quod dulcor, quo mens intimo feruore quiescit in deo, causat et,¹⁷² tedium et merrorem,¹⁷⁵ presentis vite et inducit menti deuote quandam insipiditatem et nauseam omnium terrenorum. Cuius ratio est, quia sicut ignis materialis in rebus suo feruore adustis aufert omnem pulcritudinem, reddens eas,¹⁷⁶ nigras et deformes ad videndum, ita feruor interne deuotionis vite presentis dulcorem in tedium et merrorem, et rerum corporalium pulcritudinem in quandam nauseam convertit. Tertium bonum est cordis frigidi et duri perfecta liquefactio, diuinorum instinctuum,¹⁷⁷ prompta exequcio. Nam sicut radii solares glaciem resoluunt, ita feruor intime dilectionis mentem frigidam a gelu torporis,¹⁷⁸ et desidie ita,¹⁷⁹ resoluit, ut diuinis instinctibus,¹⁷⁷ consensiens per viam mandatorum dei in omni virtutum exercitacione feruenter et celeriter currat etc.¹⁷⁹

<6> Nota, quod,¹⁸⁰ in textu dicitur: »Memento, ut diem sabbati sanctifices: sex diebus operaberis et facies omnia opera tua, septimo autem die sabbatum est Domini Deitui. Non facies in eo,¹⁸¹ omne opus,¹⁸² tu et filius tuus et filia tua et seruus tuus et ancilla tua, iumentum tuum et advena, qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus celum et terram, mare et omnia, que in eis sunt, et requieuit die septimo.¹⁸⁴ Idcirco benedixit Dominus diei sabbati et sanctificauit eum.« Exo. XX.D

<V.>

Quantum preceptum.

<4m
preceptum>

<1.> ^{4m}₁₂₉ preceptum¹²⁹: »Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longews super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi« ubi supra. Nota. Istud quantum preceptum tripliciter potest exponi, [sicut,¹⁸⁵ et,¹⁸⁵ antecedencia,¹⁸⁵], secundum quod triplex est pater s. carnalis, spiritualis et supernaturalis.

¹⁷⁴) BD; in A errore scribæ fecundatur. — ¹⁷⁵) ABD; in A adscripsit e¹ minio super textum, cum ei correctura in textu male cecisset. — ¹⁷⁶) AB; in D omisum. — ¹⁷⁷) AD; in B errore scribæ instruct—. — ¹⁷⁸) A; in BD errore scribæ corporis. — ¹⁷⁹) BD; deest in A. — ¹⁸⁰) A; omisit BD. — ¹⁸¹) Inde in B fol. 240v. — ¹⁸²) AD et Vulg.; B addidit tuum. — ¹⁸⁴) D et Vulg., septimo die. A, om. BC. — ¹⁸⁵) A, om. BCD. D) Exo. XX. 8—11.

- 1^a expositio. <2.> Prima expositio: »Honora patrem tuum et matrem tuam« s. corporalem. Nota, quod tribus de causis debemus patrem et matrem carnalem siue naturalem diligenter honorare. Primo, quod¹⁸⁶ per ipsos habemus esse carnale; secundo nutrimentum, et tercio documentum. De primo Ecclesiastici^E 2°: »Honora patrem tuum et gemitus matris tue ne obliuiscaris. Memento, quoniam — nisi per ipsos — non esses.« Nota, quod¹⁷⁶ Philosophus^F dicit, quod »diis, parentibus et magistris non potest reddi equalens.« Ideo sciendum, quod ratione essencie naturalis, quam traximus a parentibus ipsis, tenemur humiliter et reuerenter seruire et hoc tripliciter, videlicet corde, ore et opere.
- 1° Primo, corde, ipsos videlicet sincere diligendo; contra quod quidam in corde suo parentibus suis optant mortem, ut hereditatem accipiant, vel¹⁸⁷ sine reprehensione in propria voluntate viuant. Secundo: ore, ut nec inhonestis nec¹⁸⁸ asperis verbis contra eos maliciose procedamus, sed mitibus ac blandis verbis racionabiliter || eis respondeamus et eorum reprehensiones racionabiles pacienter tolleremus. Contra quod faciunt precipue illi, qui parentibus maledicunt; quibus dicitur Levitici^G 20: »Qui maledixerit¹⁸⁹ patri vel matri, morte moriatur.« Tercio: opere, videlicet corporaliter propriis viribus ministrando, ut, si sunt debiles, eos manibus supportemus¹⁹⁰ et alia necessaria faciamus¹⁹⁰; contra quod quidam¹⁹¹ in¹⁹¹ eos¹⁹¹ manus violentas iniciunt et victum necessarium subtrahunt. — Secundo debemus parentes honorare ratione secundi boni, quod ab eis percepimus, s. nutrimenti, ipsis, si indigent, vite necessaria ordinando et post hanc vitam oracionibus, elemosinis¹⁹², ieiuniis et oblacionibus de purgatorio liberando. Sed isti secundo bono sicut nec¹⁹³ primo potest reddi equalens¹⁹⁴, quia parentes nutriunt filios de sue¹⁹⁵ carnis substantia, filii autem parentes de substantia aliena. Tercio ratione doctrine et salutifere informacionis eis humiliter obediendo, quod Cristus suo nos exemplo docuit, qui suis parentibus obediuit. Luce 2°.^H Contra quod faciunt suis parentibus non obediens, propter quod diuine vlcionis vindictam incurrunt.

¹⁸⁶) AB, quia D. — ¹⁸⁷) ABCD; in A errore exscriptum et abbreviatum. — ¹⁸⁸) D; ABC addunt in, male interpretati praecedens inhonestis. — ¹⁸⁹) B et Vulg., maledixit AD. — ¹⁹⁰) BD; supportando — faciendo A; post faciamus BCD addunt cibando, tergend; C etiam lauando. — ¹⁹¹) A; i. e. q. B, eis q. D. — ¹⁹²) In B fol. 241r. — ¹⁹³) In A nec ab e¹ in marg. ex et. — ¹⁹⁴) BCD; equalibus A errore scribae male legentis. — ¹⁹⁵) D; AB male sua; D post errore carnes.

E) Ecclesiasticus VII. 29—30 (textus erronee). — F) Aristoteles, Ethic. Nicom. IX. — G) Levitici XX, 9. — H) Evang. Lucae, II. 51.

- <3.> Nota, quod transgressores huius precepti triplex malum incurrunt, quoad istam primam expositionem. Primum est rerum temporalium subtraccio. Nam diuino iudicio digne talibus infortunia rerum eveniunt, qui suis parentibus contra diuinum preceptum in suis indigenciis non succurrunt. Secundum est abbreviatio vite corporalis aut fame perdicio. Nam sicut honorancium parentes est vite longeuitas super terram, sic ab opposito abhonorancium¹⁹⁶ est vite breuitas, quia sepe improvise et subito moriuntur. Psalmus^I: »Subito defecerunt; perierunt propter iniquitatem.« Tercium est condempnacio anime. Vnde Glossa^K super illo Levitici^G XX: »Qui maledixerit patri vel¹⁹⁷ matri, morte moriatur« s. eterne condempnacionis«.
- <4.> Secunda expositio: »Honora patrem tuum et matrem tuam« s. spiritualem. Nota, quod pater spiritualis a quibusdam dicitur esse sacerdos, mater vero ecclesia. Et istos parentes spirituales tripliciter honorare debemus. Primo mandatis eorum licitis obediendo, quia eis dicit Dominus^L: »Qui vos audit, me audit«; — secundo ne cessaria corporis ministrando, quia dignus est operarius mercede¹⁹⁸; — tercio reverenciam et honorem debitum exhibendo. Vnde Ecclesiastici^M 7°: »Honorifica sacerdotes et da eis partem, ut mandatum est tibi« etc.
- <5.> Nota¹⁹⁹: sacerdotes sunt honorandi propter tria. Primo propter utilitatem, quia per predicacionem, et sacramentorum ministracionem a peccatis purificant et in esse gratie conseruant; secundo ratione dignitatis, que tanta est, quod Cristum Dei filium manibus suis mediante sacramento tractant ac hostiam salutis conficiunt et consecrant; tercio ratione potestatis, quia iram Dei per oblacionem hostie placant et clauae ecclesie regnum celorum iustis reserant et iniustis claudunt dicente Domino^N: »Quecunque solueritis super terram, erunt soluta et in celis; et quecunque ligaueritis²⁰⁰« etc.¹⁸⁵
- <6.> Tercia expositio: »Honora patrem tuum et matrem tuam« s. supernaturalem i. Deum creatorem tuum. || Nota²⁰¹, quod Dominum Deum honorare debemus tripliciter. Primo, in se ipso; secundo, in eius filio Jesu Cristo; tercio, in eius matre Virgine gloriosa. Deum in se ipso ho-

¹⁹⁶) A; dehonorancium BD. — ¹⁹⁷) AD; aut H. — ¹⁹⁸) AD; BC addit sua. — ¹⁹⁹) In D fol. 222r; in B paulo inferius fol. 241v (post oblacionem). — ²⁰⁰) BD; in A scriptor solum litteras liga scripsit, cetera omisit. — ²⁰¹) A; notandum BCD.

I) Psalmus, LXXII. 19. — K) Wallafr. Strabus, Migne CXIII, 354 (ex Orig.) — L) Evang. Lucae, X. 16. — M) Ecclesiastici VII. 33—34. — N) Evang. Matthaei, XVI. 19.

10 norare tenemur²⁰² tribus modis: primo pro omnibus, que ab
eo percipimus, semper gratias referendo et incessanter lau-
dando. Psalmus⁰: »Benedicam Dominum in omni
20 omnes acciones, locuciones et cogitaciones nostras in sui
gloriam ordinando. Vnde Apostolus^p: »Omnia que-
cunque facitis in verbo vel in opere, omnia in
30 nomine Domini facite!« Tercio pre omnibus diligendo.
Ex quo enim ipse prior dilexit nos et ex dilectione misit
filium suum propiciacionem pro peccatis nostris, merito²⁰³
eum super omnia diligere debemus. Secundo istum patrem
celestem⁴⁰ honorare debemus in filio suo vnigenito, domino
nostro Jesu Cristo, sacramenta corporis et sanguinis deuote
oculis corporalibus omni die conspiciendo et eum sinceriter
toto corde et corpore flexis genibus adorando, et tempore
suo diligenter preparati de altari suscipiendo. Contra quod
faciunt, qui diuinis officiis interesse non curant et, si viderint
per viam portari corpus Cristi, genua non flectunt, et tempore
debito se ad communionem²⁰⁴ non preparant.

Nota, quod peccatoribus vtile est deuote corpus Cristi
mediante sacramento respicere, quia ex hoc visu potest acci-
dere compunccio cordis. Exemplum de Petro, quem cum
Dominus respexit, statim recordatus est et fleuit amare.

30 <7.> Tercio patrem celestem tenemur²⁰⁵ honorare²⁰⁵
in matre Cristi, Virgine gloriosa. Primo, quod in ipsa Virgine
est salutis nostre impetrande²⁰⁶ auctoritas. Vnde in figura
3ⁱ²⁰⁷ Regum^Q 4 dixit Salomon matri sue: »Pete a me,
quod vis; nec enim phas est michi, ut avertam
faciem meam a te.« Hec possunt esse verba Cristi ad
matrem. Vnde canit Ecclesia: »Audi nos, nam te filius
nichil negans honorat.« Secundo, quia in ista matre
est diligenter sinceritas, quia est mater omnium fidelium²⁰⁸
Cristianorum, in cuius signum Cristus in cruce moriens
matrem suam nobis in persona Iohannis commendauit dicens:
»Ecce mater tua.«^R Vnde canitur: »Maria, mater gracie,
mater misericordie, tu⁴⁰ nos⁴⁰« etc. Et sicut triplex
dicitur pater, sic potest dici triplex mater, s. carnalis, spiri-
tualis et celestis.

²⁰² ABD; in A antea deletum debemus. — ²⁰³ AD; BC addunt
ergo. — ²⁰⁴ In A manus sec. XVI—XVII adscriptit vide supra. —
²⁰⁵ BCD; h. t. A. — ²⁰⁶ BCD; impetranda A. — ²⁰⁷ AB; in D errore
scribae est. Etiam sequens Regum 4 in D deprauatum. — ²⁰⁸ B fol. 241v;
in D a misericordie fol. 222v.

O) Psalmus XXXIII. v. 2. — P) Paulus, Epist. ad Coloss.
III. 17. — Q) III. Regum, cap. II. v. 20 (in textu error). — R) Evang.
Iohannis, XIX. 27.

<VI.>

Quintum praeceptum.

Quintum
praeceptum.

<1.> Quintum praeceptum¹⁵³: »Non occides.« Vnde²⁰⁹
doctores isto precepto prohibent²¹⁰ homicidium cordis, ut est
ira, invidia, odium etc., homicidium oris²¹¹, ut est detractio,
infamatio etc., homicidium operis ut est²¹² etc. Nota: quod-
dam est corporale, quoddam verbale²¹³, quoddam spirituale
homicidium. Et secundum hoc potest esse triplex expositio
huius precepti.

<Prima expositio.>

<2.> Prima expositio: »Non occides«, s. cor- 1^a expositio.
poraliter manu tua quemquam.

Nota, quod²¹⁴ homicidium corporale, quod²¹⁵ fit manu Notandum¹⁵³
vel facto, committitur quatuor modis. Primo iusticia dictante,
10²¹⁶
ut cum iudex reum²¹⁷ dampnat et minister iudicis occidit.
Sed tale non est peccatum in se, sed potest esse ex circum-
stantia²¹⁸; ut si iudex mandat aut²¹⁹ minister exequitur non
ex amore iusticie et pro conseruacione rei publice, sed
liuore²²⁰ vindicte aut delectacione fundendi humanum sang-
uinem aut pro aliquo questu preponderancius et iuris ordine
non seruato. Talis peccat mortaliter, quia opus iustum iniuste
operatur. || Si autem amore iusticie et pro conseruacione rei || A fol. 68v
publice iuris ordine debite seruato hoc faciat, non peccat,
ymmo meretur.

Secundo homicidium corporale comittitur necessitate²²¹
instigante; pro quo nota, quod duplex est illa²²² necessitas.
20
Vel²²³ enim est evitabilis²²⁴, puta cum quis posset evadere
hostem insequentem²²⁵ se, et tunc reus est homicidii; talis
agat penitentiam. Vel²²⁶ est inevitabilis, puta si quis hostem
insequentem²²⁵ se non ex odio sed ex animi dolore invitum
occidit, quia aliter non potuit periculum mortis evadere. Talis
secundum quosdam non censetur homicida nec indiget agere
penitentiam, quia ex ordine karitatis tenetur potius propriam
quam alterius conseruare vitam.⁵⁴ Ego autem hoc dicere

²⁰⁹ A; BCD secundum. — ²¹⁰ A; BCD prohibetur. — ²¹¹ D; in AB
scriptor antea deleuit 'operis'; in C operis. — ²¹² B; in ACD deest; sensus
mutuus. — ²¹³ BD; in AC verbo. Super id in D adscriptum rzyecz
veziniena. — ²¹⁴ AC; omissum in BD — ²¹⁵ BD; in AC errore scribae
quidem. — ²¹⁶ In D in marg. adscriptum quoddam verbum bohemicum,
nunc erasum. — ²¹⁷ In marg. in D adscriptum vel scabini morte. —
²¹⁸ In D superscriptum: z przyczyny. — ²¹⁹ In A scriptor primum et
scripsit, e¹ in aut correxit. — ²²⁰ In D superscriptum z pozadanye vel
z horlywosti. — ²²¹ In D superscriptum w przypuzeny potrzebnem. —
²²² AB; ista D; in D ordo i. n. e. d. — ²²³ ABC; in D prima correctum
ex vel. — ²²⁴ In D superscriptum vgtedina. — ²²⁵ ACD; in B errore
scribae in sequente. — ²²⁶ ABC; in D secunda correctum ex vel.

assertiue²²⁷ non audeo, propter dictum Saluatoris, qui ait: »Si quis percusserit te in maxillam, prebe ei et alteram« et quia ipse cum potuisset suos homicidas occidere²²⁸, ab eis potius est occisus. Quid autem hic²²⁹ sit asserendum⁴⁰, comitto superioribus.

Nota tamen, quod licet secundum iam dictos²³⁰ pro conseruacione proprie persone liceat in necessitate inevitabili occidere alium, ne ab ipso occidatur, hoc tamen nullatenus est licitum pro conseruacione rerum temporalium, quia²³¹ vita proximi preferenda est rebus fortune, nisi forte ex talium rerum ablacione aliquis extremam necessitatem incurreret. Vt si aliquis in deserto existens tantum vnum panem haberet, quo ablato fame periret: tunc videtur pro necessitate victus sicut et persona agere. Sed hunc secundum modum occidendi vellem audire melius declarari potius, quam de eo loqui.

30 Tercio homicidium corporale committitur casu²³² accidente et hoc fit dupliciter: vel cum quis dat operam rei licite²³³ vel illicite. Si illicite, ut si proicit lapidem vel baculum ludo vel corporis exercicio²³⁴ in locis, ubi est transitus hominum, talis est reus homicidii; si vero dat operam rei licite, ut si pulsat campanam vel secat²³⁴ arborem et cadens arbor aliquem casu occidat, non est culpabilis. Quod verum est, si fuerat in priuato²³⁵ loco; si autem tale²³⁶ opus²³⁶ fiat in publico et non adhibeat plenam diligenciam s. circumspicendo et alte clamando, ut sibi homines caueant, sibi imputabitur peccatum homicidii.²³⁷

40 Quarto homicidium corporale committitur mala voluntate impellente²³⁸; ut si quis ex odio, ira, vindicta aliquem occidat.²³⁹ Sine dubio semper est peccatum mortale: iugulantes pueros, intoxicantes etc.²⁴⁰

2a ex-
positio.¹⁵⁴

Secunda expositio.¹⁵³

10 <3.> Secunda expositio huius precepti: 'Non occi-
des' s. verbo aut lingua aliquem. Tale homicidium potest
20 committi tribus modis. Primo precepcone, et sic Pylatus²⁴¹
occidit Cristum; secundo consilio²⁴² aut²⁴² swasione, ut
cum⁷⁹ quis alteri perswadet facere homicidium allegans

²²⁷) In D superscriptum potwrze. — ²²⁸) In B fol. 242v, in D post haberet f. 223r. — ²²⁹) BD; hoc A. — ²³⁰) In D super deletum dictos adscriptum dictam condicionem przyczyny. — ²³¹) AD, quod BC. — ²³²) D superscriptum z przyhody. — ²³³) D superscriptum snaznost wieczy podobne. — ²³⁴) D superscriptum porubugye. — ²³⁵) D superscriptum w sukromnē myesty. — ²³⁶) BD; o. t. A. — ²³⁷) D a d²; AB omisit. — ²³⁸) D superscriptum z przipuzyeny. — ²³⁹) BCD; occidit A. — ²⁴⁰) D addit d² prolem suffocantes. — ²⁴¹) In D addidit d² fuit homicida Cristi quia. — ²⁴²) AB; in D d² erasit et scripsit fit mala.

S) Evang. Matthaei V. 39.

utilitatem subsequentem, aut terrorem incutit, si non fecerit (et sic Iudei Cristum occiderunt swadendo Pylato et petendo et terrorem incuciendo), aut si quis swadet aliquod⁴⁰ opus exercere, quod sine sangwinis²⁴³ effusione²⁴³ faciliter non perficitur, ut s. castrum firmum invadere etc. Tercio adula-
30 cione, ut si quis adulatorie²⁴⁴ alicui volenti facere homicidium adhereat et non ab eo discedat; talis ratione adherencie, licet verbo disswadeat, efficitur homicida, quia — si non haberet adherentes — non ita audax ad homicidium fieret. ||| ||| A fol. 69r
B 243r

Tercia expositio¹⁵³

3a
expositio.¹⁵⁴

<4.> Tercia expositio 'Non occides' s. spiritualiter. Notandum, quod homicidium spirituale committitur quatuor modis. Primo committitur in corde proximum odiendo vel sibi
10 invidendo, de quo dicitur 1^a Joh.²⁴⁵ 3°: »Qui odit fratrem suum, homicida est,« vbi Glossa U: »Etsi viuens inter sanctos per²⁴⁶ fidem²⁴⁶ viuere cernitur, in perpetuum cum Cayn dampnabitur.«²⁴⁷ Et illud homicidium tanto grauius est homicidio corporali, quanto anima, que occiditur, est²⁴⁸ prestancior²⁴⁸ corpore. Secundo committitur fetum spirituale et bone voluntatis propositum suffocando. Nam cum quis bone vite conceptum diuinitus inspiratum per negligenciam et contemptum extingwit, tociens⁴² fetum diuine gracie iugulat. Quod tanto est sceleracius, quanto diuinus fetus est nobilior et perfeccior et vtilior, quam²⁴⁹ humanus. Tercio committitur
20 verbis proximo detrahendo, quia ille, cui detrahitur, in consciencia illius, qui audit detraccionem, occiditur, in qua prius viuebat per famam²⁵⁰ bonam²⁵⁰ Nota: detraccionem diffiniens²⁵¹ Anselmus V in libro de similitudinibus dicit²⁵² sic: »Detraccio est, cum quis loquitur false aliquid²⁵³ ea intencione de aliquo, unde ipse minus amari vel appreciari possit.« Ubi nota, quod tria concurrunt ad hoc, ut detraccio sit peccatum

Nota.

Detraccio¹⁵³

²⁴³) A; e. s. BCD. — ²⁴⁴) BCD; adulatione A. — ²⁴⁵) BCD, errore Petri A. — ²⁴⁶) AC, perfide DB, male legendo abbreviaturam. — ²⁴⁷) In A in marg.: 1^a Io. 3°: 'omnis, qui odit fratrem suum, homicida est' subaudi: culpabiliter, nam ut sic extingwit vitam spirituale anime proprie, ad quam per gratiam Spiritus est translatus. Unde Beda: 'Non mouet manus ad occidendum et iam homicida tenetur ab eo; viuunt ille et iste iam interfectores iudicatur.' Hee ille. Omnia e² super textum scripsit et in textu signo notauit. — ²⁴⁸) BCD; prestancior est A. — ²⁴⁹) In D fol. 222v. — ²⁵⁰) AB: b. f. D. — ²⁵¹) A; diffinit DBC. — ²⁵²) A; d. DBC (i. e. dicens). — ²⁵³) In A ab e¹ in marg.

T) I. epistola Joannis, III. 15. — U) Glossa ordinaria. — V) Eadmerus s. Anselm. De similitudinibus (Migne, Patrologiae cursus completus lat. CLIX, 686).

1^m mortale. Primum est, quod aliquis loquatur falsum; secundum
 2^m est, quod loquatur animo deliberato et ideo dicit 'ea in-
 3^m tencione', tertium est, quod loquatur animo nocendi vel
 in corpore vel in anima vel in fama, et ideo dicit: 'unde
 ipse minus amari'⁴¹ etc. Et sic invidia et detractio
 4° semper est peccatum mortale. Quarto homicidium spirituale
 comittitur victum in necessitatis articulo pauperi denegando.
 Nam qui victum necessarium pauperi in necessitatis tempore
 detrahit, spirituale homicidium comittit. Vnde Ambrosius^x:
 »Pasce fame morientem! Si non pauisti, occi-
 disti.«

<VII.>

<Sextum preceptum.>

Sextum
preceptum.

<1.> Sextum preceptum 'Non mechaberis'. Nota:
 secundum Augustinum^y »Isto precepto prohi-
 betur omnis carnalis coitus preterlegittimum
 coniugalem omnique carnalis voluntaria
 pollucio, quocumque modo comittatur.« Item
 omnis illicitus vsus quinque sensuum exteriorum et aliorum
 membrorum omnium; item omnis concupiscencia carnis, que
 per²⁵⁴ consensum sensibus interioribus perpetratur. Et se-
 cundum hoc istud preceptum potest tripliciter exponi²⁵⁵

1^a expositio.

<Prima expositio.>

<2.> Prima expositio huius⁴¹ precepti⁴¹ 'Non me-
 chaberis' i. nulli excepto federe matrimoniali commiscearis
 nec te per aliquam immundiciam polluas. Et sic respicit
 mechiam corporalem.

Nota: quoad istam primam expositionem istud pre-
 ceptum octo genera hominum transgrediuntur secundum
 1ⁱ transgressionem octo legum. Nam primi transgrediuntur legem
 naturalis discrecionis et isti sunt fornicarii simplices et con-
 cubinari, qui contra legem recte rationis illegittime com-
 miscentur. Secundi sunt, qui transgrediuntur legem spiritualis
 2ⁱ perfeccionis, qui erronee dogmatisant, quod homo in hac
 vita posset²⁵⁶ tantum gradum perfeccionis attingere, quod
 corpus ita erit subiectum rationi, ut homo libere possit absque

²⁵⁴) BD; post A. — ²⁵⁵) BD, explicari A. — ²⁵⁶) A, possit BCD,
 sine non.

X) Ambrosius. — Y) Augustinus, Quaest. sup. Hepta-
 teuchum, lib. II. (Migne XXXIV, 622.)

omni peccato mortali facere, quodcumque corpus appetit.
 Tercii transgrediuntur legem naturalis libertatis. Et isti sunt
 3ⁱ raptores virginum, qui aut per || potenciam aut per fraudu- || A fol. 69v
 4ⁱ lenciam virgines contra libertatem voluntatis opprimunt de- || B 243v.
 florando. Nota: differencia est inter stuprum et raptum:
 stuprum est defloracio virginis cum eius consensu, raptus
 est, quando per violenciam raptoris opprimitur. Quarti sunt,
 4ⁱ qui transgrediuntur legem regularis professionis, qui votum
 continencie, quo se astrinxerunt, violant; et tales dicuntur
 sacrilegi, ut sunt religiosi et clerici²⁵⁷ in sacris ordinibus con-
 stituti, et ceteri, qui vouerunt. Et hoc peccatum est grauius
 5ⁱ omnibus predictis racione maioris²⁵⁸ iniurie Deo facte. Quinti
 sunt, qui transgrediuntur votum²⁵⁹ coniugalis²⁵⁹ professionis²⁵⁹,
 6ⁱ quales sunt adulteri, qui sunt ad alterius thorum accedentes.
 7ⁱ Sexti transgrediuntur legem naturalis cognacionis²⁶⁰, ut in-
 cestuosi, qui suis consangvineis commiscantur. Septimi trans-
 grediuntur legem naturalis inclinacionis, contra naturam pec-
 cantes et naturalem vsum coeundi quacumque arte dyabolica¹⁸⁵
 vel ingenio pervertentes. Et hoc peccatum secundum Augu-
 stinum^z grauius omnibus aliis¹⁵³ est, propter quod mutum
 vel indicibile dicitur eo, quod ipsum in suis speciebus no-
 minare est turpissimum. Octavi sunt, qui transgrediuntur
 8ⁱ legem naturalis dileccionis, ut sunt ipsi coniuges concubitum
 coniugalem cum nimia libidine exercentes. Et²⁶¹ tales se-
 cundum Magistrum^α Sentenciarum sunt adulteri;
 dicit enim idem in textu: »Adulter quid est? in suam
 vxorem amator ardencior.²⁶¹« Nota: luxuria est
 estuans⁵⁴ appetitus vel concupiscencia libidinose voluntatis
 veneream delectacionem²⁶² sathagens adimplere. Contra illud
 Gall.^β 6: »Spiritu ambulate et desideria carnis
 non perficietis; caro enim concupiscit ad-
 versus spiritum.«

<3.> Sed nota⁴²: quidam est appetitus exterior pro-
 veniens ex pena originalis peccati, non subiaccens imperio
 aut ordini racionis, de quo Romanorum^γ 7°: »Video²⁶³
 1ⁱ aliam legem in membris meis, repugnantem
 legi mentis mee« Hugo^δ de sancto Victore²⁶⁴:
 »Nunquam nocet sensus, ubi non est consen-

Triplex
appetitus.

²⁵⁷) In D fol. 224r. In A errore ex sequenti additum qui. —
²⁵⁸) D; maioritatis AB. — ²⁵⁹) A; coniugales professiones BC, legem con-
 iugalis professionis D. — ²⁶⁰) AB; cognicionis D. — ²⁶¹) A; et ∞ ard.
 omisit BCD. — ²⁶²) ACD; B errore dileccionem. — ²⁶³) B f. 244r. —
²⁶⁴) A; BD addit dicit.

Z) Augustinus. — α) Petrus Lombardus, Sentent. IV, 31
 (e Sexto Pythagor.) Migne, Patrol. CCXXII, 410. — β) Ep. b. Pauli
 ad Galat. V. 16 (textus errore VI.) — γ) Paulus ad Rom. VII, 23. —
 δ) Hugo de S. Victore.

sus, sed dum resistentem fatigat, vincentem coronat.« Alius est appetitus interior, subiectus rationi et voluntati, in cuius concupiscencia peccatum consistit luxurie, de quo Genesis^e: »Subter te erit appetitus tuus et tu dominaberis illius« Supple: per rationem et liberum arbitrium. Devtroque appetitu dicit Apostolus^g: »Temptacio vos non apprehendat, nisi humana.« — Nota, quod fornicatores a veritate Cristi recesserunt et a fide, cum sint ydolatre, colentes carnem et venerem tamquam⁵⁴ Deum⁵⁴. Et hinc dicit Apostolus, quod »venter gulosorum deus est eorum« ad Philipp.^g 3°. Ex quo sequitur, quod omnes gulosi et omnes fornicatores sunt ydolatre et sic audacter possunt appellari²⁶⁵ heretici²⁶⁵, ut dicit beatus Ieronimus^η in epistolam ad Gallatas et ponitur post eum 24 q.η 3^a. Et istud probat Apostolus Thym.^θ 1°: Omnia quidem munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nichil est mundum; sed inquinatae sunt eorum mentes et consciencia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abhominati et incredibiles et ad omne opus bonum reprobi.« Ecce quam manifeste dicit Apostolus: 'Factis negant Deum' et quod sunt 'incredibiles' et sic infideles et 'ad omne opus bonum reprobi'. Sicut enim factum bonum plus placet Deo, quam sola verba, licet vera, sic opus reprobum sacre scripture contrarium plus Deo displicet, quam sola verba sacre²⁶⁶ scripture²⁶⁶ contraria.

<4.> Et patet, quod dicentes fornicacionem non esse peccatum mortale et defendentes suam fornicacionem, nolentes eciam cessare ad mandatum Dei superiorumque, nec fraternam correpcionem suscipere, nec vlgatam infamiam populi expauescere, sic stantes pertinaciter [et²⁶⁸ vlgum summe ac manifeste scandalizantes²⁶⁸] sunt heretici pertinaces, [et²⁶⁸ per consequens incorrigibiles Anticristi. Dicit enim Damianus, venerabilis monachus, libro quarto de contemptu seculi, capitulo penultimo, inchoans capitulum: »Quisquis ergo monachus,

²⁶⁵) AB, heretici appellari D. — ²⁶⁶) B; scripture sacre AD. — ²⁶⁷) n A e¹ in marg. adscriptis: et specialiter clerici. — ²⁶⁸) A; verba et ~ scandalizantes, postea omnia, quae leguntur inter et ~ ignorant omiserunt BCD.

ε) Gen. IV. 7. — ζ) Paulus I. Cor. X. 13. et idem Paulus Philipp. III. 19. — η) Hieronymus ad Gall.; v. Decretum Gratiani, causa XXIV, quest. 2, cap. XVI (Corp. Iur. can. I 995). — θ) Paulus, ad Titum, I. 15—18 (A errore Thym., BCD recte solum Ti.). — ι) Petrus Damiani, De contemptu saec., cap. XXXII init. (Lugd. Batav. 1623 pg. 50 a).

perfeccionis culmen festinat attingere, intra remocionis suae se claustra cohibeat« et infra »Tot enim criminum magis ac magis in dies mundus contaminatione polluitur, ut quelibet sancta mens sola eius consideratione fedetur, et dum veteribus noua semper augentur, quid aliud agitur, quam Anticristi via procul dubio sternitur, ut iam iuxta finem seculi in mundum veniens sine offendiculo liber ingrediatur. Et cum illius via nil²⁶⁹ aliud prorsus quam nostra sint absque dubio scandala, eadem causa debet vestigia nostra compescere, quae illi[s] spondet liberis posse gressibus adventare.« Ecce dicit, quod via Anticristi procul dubio nichil aliud sit, quam manifestum scandalum clericorum carnalium. Videtur ergo nunc, proch dolor, impleri dictum huius Petri in nostris specialiter clericis, ut dictum est <de> defendentibus suam fornicacionem. Quid est enim, quod post tam grauem lapsum tantopere nituntur hoc vilissimum scelus defendere; quid opinandum est, quid credendum est, nisi quod eos Deus in reprobum sensum tradidit, nec ea, quae illis²⁷⁰ necessaria sunt, peccatis exigentibus videre permittit? Quia enim <in> illis occiditur sol ille, s. qui ascendit super occasum, amissis interioribus oculis, nec considerare prevalent, quam graue²⁴⁸ est malum, quod per immundiciam perpetrant! Et hoc ex diuine regula iusticie more consweto procedit²⁷¹, ut hii, qui se hac perditissima sorde commaculant, digna percussi amaritudine iudicii tenebras cecitatis ignorant²⁶⁸ Et³⁷ hinc [est⁹⁷ enim⁹⁷ quod⁹⁷] Apostolus^κ 1^a Corinthiorum 5° mandat fornicarium tradere¹⁵³ in interitum carnis et nec cibum cum eo capere et sic tamquam hereticum devitare.²⁷²

<5.> Ad²⁷³ illud²⁷³ est²⁷³ Arnestus, archiepiscopus Pragensis, in Statutis prouincialibus^λ beneficiatos sacerdotes fornicarios statuit esse priuandos beneficiis et non beneficiatos ab officiis suspendendos; et nisi desistant, de diocesi expellendos et eorum archidiaconos et plebanos, qui socios suos in hoc scelere scienter tollerant, tamquam pro crimine proprio condempnandos. Hanc legem sanctam²⁷⁴ huius in spe sancti Archiepiscopi tenentur fideles cristiani in potentatibus seculi constituti²⁷⁵ in suis dominiis

De sacerdotibus.¹⁵³

²⁶⁹) Antea deletit e procul dubio. — ²⁷⁰) e¹ in margine; in textu e scribit eis. — ²⁷¹) A in rasura. — ²⁷²) ABD; A addit: Unde ex canone Apostolorum. — ²⁷³) ABC; Unde D. — ²⁷⁴) AB, factam D. — ²⁷⁵) ABD; in A — tu — additum ab e¹.

κ) Paulus, I. Corinth. V. 3—5. — λ) Statuta Arnesti ed. Pontan 1606 fol. Cv₃—Dr₄.

|| A fol. 70v firmiter obseruare, se in hoc sancte mat̄ri Ecclesie || con-
B fol. 224v formando, ut puta Imperator, Reges, principes, duces, comites,
barones, milites, nobiles et clientes suos subditos publice
fornicationi deditos post debitam et karitatiuam ammonicionem
rebus suis temporalibus spolient et, nisi desistant, de do-
miniis suis expellant.

<6.> Presidentes autem populo in dominio temporali,
siue sint clerici, siue layci, et hanc legem sacram per Apo-
stolum²⁷⁶ traditam et per Archiepiscopum clero statutam non
advertentes audiant, quod scribitur Numeri^μ 25: »Forni-
catus est populus cum²⁷⁷ filiabus Moab.« Et
sequitur: »Iratuſ Dominuſ ait²⁷⁸ ad Moysen:
'Tolle cunctos principes populi et suspende
eos in patibulis contra solem'« Super quo Ori-
genes, Omelia XX^a dicit: »Ecce populus peccat
et principes²⁷⁹ osten. antur contra solem i. ad
examinandum producuntur, ut arguantur a luce
diei.²⁸⁰ Vides²⁸¹, que sit condicio principum
populi: non solum pro suis propriis arguuntur
delictis, sed pro populi peccatis cogunter red-
dere rationem, ne forte eorum sit culpa, quod
populus deliquit, ne forte non docuerint²⁸², ne
forte non monuerint²⁸², neque solliciti fu-
erint²⁸² arguere eos, qui initium culpe dede-
runt, uti ne contagio dispergeretur in plures.
Hec enim omnia facere principibus imminet
et doctoribus. Si enim illis hec non agentibus
nec sollicitudinem gerentibus circa plebem
peccauerit populus, ipsi ostentantur²⁸³ et ipsi
adiudicium producuntur. Arguit eos Moyses
et lex diuina, velud negligentes et desides.
'Et in ipsos convertitur iracundia Dei et ces-
savit a populo.' Hec si cogitarent homines,
nunquam cuperent nec ambirent ad populi
principatum.« Hec Origenes ubi²⁸⁴ supra.

<7.> O vtinam hec perpenderent cristiani principantes
supradicti, qui non solum fornicaciones non prohibent, sed
aliqui eorum propter timorem mundanum vel fauorem hu-
manum, et (quod scelestius est) propter munera fornicaciones

²⁷⁶) A; BD addit Paulum. — ²⁷⁷) BD, Vulgata; deest in A. —
²⁷⁸) BD et Vulg.; dixit A. — ²⁷⁹) ABC; princeps D — ²⁸⁰) BD; dei AC;
utrumque falsum; neque in Orig., neque in parall. Husſi occurrit. —
²⁸¹) DBC; Origenes et Hus; A videtis. — ²⁸²) D, Hus, et Orig. ABC
—runt ubique. Post principibus D fol. 225r. — ²⁸³) BD, Hus, Orig.: ostentatur
A errore scribæ. — ²⁸⁴) A, ut B.

μ) Numeri XXV. 1—4. — ν) Origenes, Homiliae in Numer.
XX.; ed. Froben, Basileae, 1557, I 281; *textus erronee citatus.*

et cetera crimina subditorum dissimulant²⁸⁵ vel permittunt,
ymmo (quod pessimum est), per se in adulteria, fornicaciones
et ceteras immundicias prolabantur. Sed hi omnes in vicio
luxurie talia verba non advertunt. Hoc testatur Dominus
Deus dicens: »Indurauerunt²⁸⁶ facies suas supra
petram et²⁸⁷ noluerunt reverti.« Ieremieo 5°.
Et²⁸⁸ ideo²⁸⁸ omnes fornicarii, qui sic corda sua et⁵⁴ facies⁵⁴
indurauerunt et⁵⁴ noluerunt⁵⁴ reuerti⁵⁴, non diligunt, ymmo
odio habent Deum suum. Nam dicitur 1^a Ioh π 5°: »Hec
est karitas Dei, ut mandata eius custodiamus.«
Ex quo patet²⁸⁹ lucide, quod nullus fornicator actualis diligit
Deum, quia mandatum istud non custodit, sed transgreditur,
et per consequens odit ipsum: patet ab opposito etc.²⁵ Quodsi
dicit 'diligo Deum' mendax est et veritas in eo non est. cum,
ut sic, est filius dyaboli, natus ex dyabolo. Vnde 1^a Ioh ρ 3°:
»Qui facit peccatum, ex dyabolo est, quo-
niam²⁹⁰ ab initio dyabolus peccat; in hoc ap-
paruit filius Dei, ut dissoluat opera dyaboli.
Omnis, qui natus est ex Deo, non facit pec-
catum, ||| quoniam semen ipsius in eo manet et ||| A fol. 71r
non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.
In hoc manifesti sunt filii Dei et filii dyaboli«
s quia filii Dei non peccant criminaliter et sic non forni-
cantur, sed⁵⁴ filii⁵⁴ dyaboli⁵⁴ fornicantur⁵⁴ et variis crimi-
nibus²⁹¹ implicantur.

<8> Ex quo sequitur, quod manifesti fornicarii sunt
manifesti dyaboli et occulti in conspectu hominum fornicarii
occulti dyaboli. Illi, qui dicunt, quod simplex fornicatio non
sit peccatum mortale, audiant Cristum dicentem Mathei 5°:
»Dictum est antiquis: 'non mechaberis'. Ego
autem dico vobis, quia omnis, qui viderit mul-
lierem ad concupiscendum eam, iam mechatus
est eam in corde suo.« Illi autem, qui hoc dictum Do-
mini²⁹² et preceptum de non mechando intelligere volunt
de muliere coniuge aliena, audiant eundem Dominum, di-
centem per Apostolum Gall τ 5°, ubi Apostolus distinguit
fornicationem ab adulterio, cum sic dicit: »Manifesta
sunt opera carnis, que sunt fornicatio, adul-
terium.« Et ostendens, quod sit peccatum²⁹³ mortale, quia
priuans regno glorie, ita subdit: »Qui talia agunt,

²⁸⁵) In B fol. 245r. — ²⁸⁶) BCD; in A e omisit abbreviaturam —r—. —
²⁸⁷) ABCD; antea in A deleuit e enim. — ²⁸⁸) A; nota quod BD. —
²⁸⁹) BD, apparet A. — ²⁹⁰) BD Vulg.; A errore legentis quod. — ²⁹¹) BCD;
criminibus non A. — ²⁹²) DBA; in A scriptum ut donum. In D post intelli-
gere fol. 225v. — ²⁹³) AD, omisit BC.

o) Ieremiae V. 3. — π) I. ep. Iohannis, V. 3. — ρ) Ioh. I. ep.
III. 8—10. — σ) Matth. V. 27—28. — τ) Paulus, Gall. V. 19—21.

regnum Dei non consequentur.²⁹⁴ Et 1^a Corinth. 6^o²⁹⁵: »Nolite errare, quia neque fornicarii neque ydolis seruientes²⁹⁶ neque adulteri neque masculorum concubitores neque fures²⁹⁷ neque auari neque ebriosi neque maledici neque rapaces²⁹⁸ regnum Dei⁵⁴ possidebunt.« Sed quia regnum Dei fornicatores²⁹⁹ modicum reputant, ideo Apostolus eorum luxuriam compescere volens ipsos precepit a communitate Cristi ecclesie sequestrare, ut patet de fornicario 1^a Corinthiorum 5°, ut supra tactum est. Vbi mandat, ut congregati in nomine Domini Jesu Cristi in eodem spiritu tradant hominem fornicarium Sathane in interitum carnis, ut spiritus saluus fieret in die Domini. Et infra precipit dicens: »Si quis frater nominatur inter vos et est fornicator³⁰⁰ aut auarus aut ydolis seruiens aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum summere.³⁰¹«

Expositio
2^a₁₅₄

Secunda expositio.¹⁵³

<9.> Secunda expositio: 'Non mechaberis' i. sensibus corporis exterioribus in lasciuam non declines s. visu, auditu etc. in eis delectando.³⁰² Nam talis delectatio lasciuia eciam sine intencione mechandi corporaliter est peccatum mortale et huius precepti transgressio.

Nota.

Vnde Augustinus φ X^o₃₀₃ de ciuitate Dei dicit: »propter peccata oblectationis eciam sine voluntate perficiendi totus homo dampnabitur«; propter hoc forte Apostolus dicit, quod »bonum est homini³⁰⁴ mulierem non tangere« prima Corinthiorum χ 7° etc.³⁰⁵ Et idem intelligendum est de quolibet sensu corporis s. visu etc.

Sequitur
expositio
tercia₁₅₄

Tercia expositio.¹⁵³

<10>. Tercia expositio³⁰⁶ 'Non mechaberis' s. corde affectando sic delectari contra diuinum mandatum. || A fol. 71v Nam istud peccatum³⁰⁷ sicut et quodlibet aliud || radicaliter

²⁹⁴) AD; consequuntur BC. — ²⁹⁵) AB; BD addit dicit. — ²⁹⁶) BCD et Vulg.; A n. a. n. y. s. — ²⁹⁷) B fol. 245v. — ²⁹⁸) BD Vulg., raptores AC. — ²⁹⁹) AC; fornicantes D. — ³⁰⁰) BD Vulg., fornicarius A errore cum sequentibus. — ³⁰¹) ABCD Vulg.; B addit debemus etc. — ³⁰²) BCD, delectanter A. — ³⁰³) BCAD; A addit c. — ³⁰⁴) BCD Vulg.; omisit A. — ³⁰⁵) BD; omisit A. — ³⁰⁶) AB; BD addit est. — ³⁰⁷) In A e antea deletit preceptum.

^u) Paulus, I. Corinth. VI. 9—10. — φ) Augustinus, De ciuitate Dei, X^o (»Corpus scriptorum ecclesiast. Acad. Vind XXXX. 1. (ed. Hoffmann 1900.) — χ) Paulus I. Cor. VII. 1.

est in corde. Si enim ibi non esset, nec in sensibus fieret delectatio culpabilis, nec in facto perpetratio viciosa. Quod autem istud peccatum principaliter et fundamentaliter sit in corde hominis, patet per dictum Saluatoris ψ , vbi dicit: »Que procedunt de ore, de corde exeunt; de corde enim³⁰⁸ exeunt cogitationes male, homicidia³⁰⁹, aduiteria, fornicaciones, furta, falsa³⁰⁴ testimonia³⁰⁴, blasfemie³⁰⁴ etc.«

<VIII.>

Septimum praeceptum.¹⁵⁴

Septimum
praeceptum₁₅₃

<1.> Septimum¹⁵³ praeceptum¹⁵³ est¹⁵³: »Non furtum³¹⁰ facies.« Hic secundum Augustinum ω prohibetur omnis contrectatio³¹¹ rei aliene ex cupiditate iniuriose proveniens. Pro quo notandum, quod contrectatio³¹¹ rei aliene potest fieri tribus modis licite⁴⁰. Primo, quod non sit ex cupiditate, sed ex obedientia, sicut fecerunt filii Israel auferendo vasa Egipciorum; secundo si quis³¹² subtraheret gladium furioso, ne sibi et aliis noceat, tercio quando hoc fit ex mera necessitate, ut cum³¹³ quis ad mortem esuriens panem furetur, quia in necessitate extrema omnia sunt communia.

1°

2°

3°

Nota: hoc praeceptum tripliciter³¹⁴ potest exponi, secundum quod triplices sunt homines, qui furantur: videlicet³¹⁵ superiores³¹⁵, qui³¹⁵ furantur³¹⁵ suis inferioribus, equales suis coequalibus, inferiores suis superioribus.

Prima expositio.¹⁵³

Expositio
prima₁₅₄

<2.> Prima²⁹⁶ expositio: 'Non furtum facies' s. tu superior tuis inferioribus. Hoc praeceptum transgrediuntur primo sacerdotes symoniaci per exactiones prohibitas, verba blanda adulatoria, per falsas indulgencias et fictas reliquias populi pecunias et bona temporalia yppocritice auferendo; secundo raptores violenti, qui sunt vel se simulant esse de statu dominorum siue clientum, quorum violencia et multitudo

1°

2°

³⁰⁸) B et Vulg., autem A; D omisit, sicut antecedens d. c. et sequens e. ³⁰⁹) ABCD Vulg., B addit periuria. — ³¹⁰) AB; in A antea deletum furaberis. — ³¹¹) AD; contrectatio B. — ³¹²) B f. 246r, D fol. 226r. — ³¹³) A quando B. — ³¹⁴) BCD; omisit A. — ³¹⁵) BCD, omisit A, aberrans oculis ad secundum furantur. — ³¹⁶) AB; in A add. Nota.

ψ) Evg. Matth. XV. 18—19. — ω) Augustinus, Quaestiones super Heptateuchum II. (Migne, XXXIV, 621—622.)

satis claret. De quorum crimine participant eis precipientes, consilium dantes, hospitantes eos, ab eis ementes, quia consentientes et facientes pari pena sunt puniendi secundum Apostolum (Versus³¹⁷):

»Si quis delinquit, ut Paulus³¹⁸ Apostolus A
[inquit,
Et qui consentit ei, fit reus ipse rei.«

30 Tercii sunt domini temporales, qui exactiones indebitas
40 a subditis ipsorum extorquent. Quarti³¹⁹ sunt, qui mercedem
seruorum debite non persoluunt etc.⁴²

Expositio
2^a₁₅₄

Secunda expositio.¹⁵³

<3.> Secunda expositio huius³²⁰ precepti³²⁰: 'Non furtum facies' s. proximo tuo equali in rebus suis dampnum inferendo. Illud preceptum transgrediuntur primo vsurarii. Et vsurarii alii sunt publici, alii priuati. Publici vsurarii a iure canonico puniuntur. Primo³²¹ sententia excommunicationis, secundo priuacione communionis, tercio exclusione³²² oblacionis, quarto priuacione ecclesiastice sepulture. Priuati vsurarii primo sunt illi, qui concedunt pecunias vel res alias cum pacto vel condicione occulte plus recipiendi; et isti expresse hoc preceptum transgrediuntur et tenentur ad restitutionem sicut fures. Secundo priuati vsurarii³²³ sunt illi, qui sine pacto et condicione expressa concedunt, ea tamen intencione, ut aliquod emolumentum inde proveniat, et si³²⁴ scirent, quod nichil premii vel honoris inde consequerentur³²⁵, non concederent. Tales coram Deo sunt vsurarii et in foro ||| consciencie tales iudicandi. Tercii³²⁶ sunt³²⁷, qui res suas vendunt carius propter dilacionem solutionis, quam pro tunc eis³²⁸ solueretur. Contra quos³²⁹ omnes dicit Dominus B: »Mutuum date, nichil inde sperantes.« Luce 8°.

||| A fol. 72r

Nota.¹²²

<4.> Pro vsurariis notandum, quod in Statutis prouincialibus domini Arnesti, archiepiscopi

³¹⁷) AD; omisit BC. — ³¹⁸) DBC; sanctus A. — ³¹⁹) DBC; Quarto A errore. — ³²⁰) B; omittit AD. — ³²¹) ACD; prima B. — ³²²) D; ABC exclusiue errore. — ³²³) BD; vsuarii errore scribae A. — ³²⁴) DBC; si isti A. — ³²⁵) DBC; consequentur A. — ³²⁶) ABD; B addit vsurarii priuati. — ³²⁷) AD; sunt illi B; B fol. 246v, D paulo post 226v. — ³²⁸) DBC; omisit B. — ³²⁹) A; hos BCD.

A) Paulus ad Romanos I. 32. — B) Evang. Lucae, VI. 35.

De
vsurariis.

Pragensis, sic dicitur: »Vsurariorum prauitatem, qui plerumque mercatorum³³⁰ famam³³⁰ inquinant, dum sub mercacionis velamine diuersis³³¹ adinventis fraudibus plures secum contrahentes dampnificant, quam alii, qui nullo quesito colore directe³³² mutuunt ad vsuras, detegere cupientes, ne eciam iuris ignoranciam simulatam circa hoc possint pretendere et sic suos errores de cetero friuolis racionibus excusare: declaramus et dicimus, quod cum vsura tantum committatur in mutuo, mutuum autem tantum in hiis rebus consistit, que³³³ determinantur numero, pondere vel mensura, non solum in hiis, qui expresse rem huiusmodi eo pacto vel ea spe principaliter mutuunt, ut aliquod emolumentum temporale vltra sortem recipiant, quantumcunque sit parum, siue sit fructus siue proventus rei pignorate, quam in sorte³³⁴ non computat, vsurarius est censendus, sed et ille, qui mercem³³⁵ quamcunque, que vendicionis tempore minus valet communi estimacione et quam tunc venditurus erat, carius vendit³³⁶; solutionem precii differens ea vice, et qui soluit statim precium cuiuscunque rei empte pro minori, quam pro¹⁷⁶ tunc valeat³³⁷, lucrica causa eiusdem rei tradicionem dilata ad terminum, in quo constat ipsam rem plus valere, vsurarii sunt censendi. Et qui tales esse probari possunt ad noticiam diocesanarum vel eorum officialium referantur, ut per eos ad restitutionem vsurarium ipsi vel eorum heredes districcione canonica³³⁸ compellantur. Confessores autem in foro anime tales ad restitutionem inducant efficaciter, si suarum animarum dampnacionem cupiunt evitare. — Sane si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter presumat affirmare exercere vsuras non esse peccatum, ille velud hereticus condempnetur. Precipimus autem plebanis locorum²⁹³ ac illis, qui habent

³³⁰) BDC; famam mercatorum A. — ³³¹) BD; diuis abbreviatura omitta A. — ³³²) BCD, Statuta Arn.; A errore diuc. — ³³³) ACD quando B errore scribae. — ³³⁴) ABC; in sortem D. — ³³⁵) BC; Statuta Arn.; A errore mercedem, D mercem correctum a d¹ ex mercedem. — ³³⁶) BD; venditit A errore. — ³³⁷) BCD, Statuta Arn.; A errore valet. — ³³⁸) BD et Statuta Arnesti; in A cano, quod scriptor complere oblitus est.

F) Statuta Arnesti, Pontan, 1606, fol. Hv₂—Hr₄.

predicandi officium, quod saltim semel singulis mensibus statutum presens fidelibus³³⁹ exponant vulgariter ac eos salutaribus inducant monitis, ut abstineant a criminibus vel³⁴⁰ fraudibus vsurarum et innotescant omnibus ac eis in remedium peccatorum suorum iniungant, ut ipsi in nostro seu suffraganeorum consistoriis vsuras aliquo de predictis modis solutas repetant, vel, si nondum soluerint, sed soluere promiserint, a³⁴¹ promisso se et suos fideiussores absolui petant. « Hec omnia Arnustus, Pragensis archiepiscopus, in Statutis.³⁴²

2° <5.> Secundo istud preceptum transgrediuntur sacrilegi, qui res sacras vel ecclesiasticas subtrahunt, qui tanto grauius peccant, quam alii fures, quanto || res sacre vel ecclesiastice sunt digniores aliis rebus. Tercii sunt, qui communitatem defraudant, puta monetas falsificando in pondere vel valore vel communem exactionem licitam diminute persoluendo et variis mercimoniis et artificiis sine obsequiis dampnificando, ut pincerne, carnifices etc.³⁵ Quarti sunt, qui alios inducunt ad peccandum, vnde sequitur perditio rerum temporalium³⁴³, ut ad ludum taxillorum vel consimile etc.¹²⁹ Quinti sunt³⁴⁴, qui res subtractas et fures suscipiunt vel eis quomodolibet participant et consenciunt atque fauent.

Expositio

3^a₁₅₄Tercia expositio^{ss}

<6.> Tercia expositio: 'Non furtum facies' i. superioribus tuis nocumentum in rebus temporalibus³⁴⁶ et¹²⁰ fraudem³⁴⁷ faciendo.

1° Quoad istam expositionem istud preceptum transgrediuntur primo illi, qui suis sacerdotibus decimas et cetera debita ecclesiastica fideliter non persoluunt; secundo, qui census debitum dominis temporalibus vel alia, quibus ipsi sine auaricia pro communi bono indigent, dare recusant et se varie et³⁴⁸ fraudulenter excusant. Tercii sunt serui et ancille in variis famulatus constituti, qui res dominorum furtive consumunt vel etiam de rebus dominorum suorum ipsis inuitis elemosinas faciunt (tales enim propter piam intencionem a peccato mortali non excusantur) vel etiam fraudulenter

³³⁹ In A adscriptum ab e¹ in margine. — ³⁴⁰ A; et BD. — ³⁴¹ AD i. a B. — ³⁴² BDC; stantis A errore scribae. — ³⁴³ BCD; poralium A. errore scribae, qui in hoc folio pluries erravit. — ³⁴⁴ BC; omittit AD. — ³⁴⁵ A scripsit errore 3i. — ³⁴⁶ A, vel C, omisit B. — ³⁴⁷ CD; fraude B, fraudes A. — ³⁴⁸ A; deest in BD.

et pigre in absentia³⁴⁹ domini opera sua³⁵⁰ faciunt, qualiter etiam solent facere mercenarii diurni, ut messorum, carpentarii et hiis similes. Quarti sunt vxores, que res sine scitu et voluntate maritorum in elemosinas tribuunt. Quod prohibetur XXXIII q <5>: 'Nichil de tua veste vel auro.' Vbi sciendum, quod vxor sine scitu mariti in tribus casibus potest facere elemosinam: Primo, si ipsa³⁵⁰ per se scit lucrari diuicias³⁵¹, secundo, si habet propria parafernalia³⁵², tercio, si facit de rebus ad suam dispensacionem pertinentibus, ut de pane vel vino³⁵³ vel huiusmodi — et maxime, si maritus est³⁵⁴ durus in actibus pietatis, tunc mulier pro salute viri potest hoc facere, moderate tamen, ne per hoc sibi et marito egestatem inducat. Quinti sunt, qui thelonea et vectigalia et⁷⁹ huiusmodi fraudulenter subtrahunt. Hii omnes et hiis similes tenentur ad restitutionem. [Sequitur¹⁵¹]

<IX.>

Octauum preceptum.³⁵⁵Octauum preceptum^{ss}

<1.> Octauum preceptum: 'Non falsum testimonium dices contra proximum tuum.' Nota secundum Augustinum: »Hic prohibetur omne nocumentum, quod potest inferri proximo ore et opere falso.« Et sic non solum prohibetur mendacium, sed etiam omne oris nocumentum; et non solum mendacium, sed etiam opus fictum, per quod decipitur proximus, quia mendacium est cristianum se dicere³⁵⁶ et opera Cristi non facere. Ideo notandum est primo, quomodo fiat istius mandati transgressio in verbis mendosis, secundo in verbis proximo nociuis, tercio in operibus simulatis. ||| Et secundum hoc istud preceptum habet triplicem expositionem.

Prima expositio.

<2.> Prima expositio: 'Non falsum testimonium dices contra proximum tuum' s. verbis mendosis. Pro quo nota, quod tria sunt genera mendaciorum:

³⁴⁹ ABD; errore scribae in A verba in absentia iterata. — ³⁵⁰ ABC; ipse D. — ³⁵¹ D; decimas AB. — ³⁵² AD; parafernalia B, — or — C. — ³⁵³ ACD; de vino B. — ³⁵⁴ In B fol. 247v. — ³⁵⁵ BD; A habet preceptum octauum. — ³⁵⁶ AD, ducere B.

A) Decretum Gratiani, c. XXXIII, q. 5 (CJC 1255), sed locus incertus, sensu tantum congruit. — E) Augustinus.

aliud est perniciosum, quod est malignitatis³⁵⁷, aliud est⁷⁶ officiosum, quod est pietatis, aliud est⁷⁶ iocosum, quod est leuitatis. Sub mendacio pernicioso comprehenduntur primo illi, qui dicunt aliquid contra fidei³⁵⁸ veritatem³⁵⁸ et scripture; secundo illi, qui contra vitam hominis vel famam mendacium loquuntur, quales fuerunt falsi testes circa passionem et mortem Christi; tercio illi, qui proximum suum in rebus suis exterioribus offendunt, quales³⁵⁹ sunt, qui alios deferunt aput iudices vel tyrannos.³⁵⁹ Nota, quod non solum sunt falsi testes, qui mendacia loquuntur³⁶⁰, sed etiam, qui veritatem occultant. Vnde Crisostomus⁵⁴ super illo⁵⁴ Lucae 12: »Nichil opertum, quod non reueletur« dicit: »Non solum ille³⁶¹ proditor³⁶¹ est veritatis, qui transgrediens palam³⁶² veritatem³⁶² pro veritate mendacium loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuncciat veritatem, quam libere pronuncciare³⁶³ oportet aut | nō libē vitatē defendit, quā libere defendē 9venit, p̄ditor | ē vitatē, Nā s̄d factos debitor ē³⁶⁴, ut vitatē quā audiuit adeo | libere p̄dicet, Sic laycus debitor ē, ut vitatē quā audiuit | a factote³⁶⁵ p̄batā³⁶⁶ i³⁶⁶ f̄c̄ptuis³⁶⁶, fiducia³⁶⁷ defendat, Qd si nō fecerit | pdidit vitatē, Et ifra Vide qm nō solū ille tñs̄ff̄for ē vitatē qui | palā denegat vitatē, β etiā ille qui p̄p timorē eo4 q̄ p̄nt occidē | corpus, tacet vitatē Et quid dicā, quia p̄p timorē mortis, tacent homiēs vitatē, cū p̄p mise4 ventrē, 2 ppt' spem vani honoris | i9f̄ptu infideliū tacent homiēs vitatē Hec sanctū³⁶⁸ os³⁶⁸ aureū³⁶⁸ |

<3.> Sub secundo mendacio s. officioso comprehenduntur, qui ex quadam pietate menciuntur pro conseruanda proximi sui vita vel fama vel exteriori substantia; ut si quis intelligat hominem queri ad mortem et interrogatus dicat se de eo nichil scire, cum tamen sciat.

Sub tercio mendacio s. iocoso comprehenduntur, qui mendacia iocosa proferunt pro recreacione hominis melan-

³⁵⁷ BCD; A scribae errore malignitas (abbreviaturam male legit), — ³⁵⁸ BCD; veritatem fidei A. — ³⁵⁹ BCD; quales ∞ tyrannos deest in A. errore scribae. — ³⁶⁰ loquuntur A, proferunt BCD. — ³⁶¹ D; proditor ille ABC. — ³⁶² BCD; veritatem palam A. — ³⁶³ A; nunciare BD. Quae postea sequuntur novem lineae, ad litteram secundum codicem A impressae sunt. — ³⁶⁴ In B fol. 248r. — ³⁶⁵ A; a sacerdotibus BCD. — ³⁶⁶ ACD; in scripturis probatam B. — ³⁶⁷ ABD; fraudulenter C; in D defendat anteit. — ³⁶⁸ A; certe falso, sed regularem usum Hussi secutus; Crisostomus recte BCD.

Z) Johannes Chrysostomus, Homiliae super Lucae, XII. — H) Evang. Lucae, XII, 2.

colici, tristis et tediosi, ut³⁶⁹ eum³⁷⁰ ad bonum animum per¹²² ridiculosa¹²² verba¹²² prouocent³⁶⁹. Nota, quod ista mendacia s. officiosa et iocosa, quamuis propter bonam intencionem non sint in se peccata mortalia, tamen sacerdotibus et perfectis omnino non expediunt, quia omne mendacium est dyabolus, sicut e contra omnis veritas est Deus.³⁷¹

|| Secunda expositio.⁸⁸

<4.> Secunda expositio: 'Non falsum testimonium dices' s. verbis nociuis proximum ledendo. Pro quo sciendum, quod contra fraternam fidelitatem et karitatem offendunt primo verba derisoria³⁷⁴ et subsannatoria³⁷², quibus solet dici:

»sunt derisores derisis deteriores«;

secundo, qui proferunt verba, quibus conantur bona dicta vel facta temerarie vel zophistice pervertere; tercio qui sub specie dileccionis vera et bona verba proferunt, quibus hominem in verbo capiendo produnt, sicut fecit Iudas Scharioth. Quarto, qui sine necessitate homini peccata sua obiciunt, per que confunditur. Quinto, qui arroganter et³⁷³ ex invidia hominem de excessibus importune corrigunt. Sexto, qui per verba lasciuia hominem³⁷⁴ scandalizant; septimo, qui discordiam inter fratres seminant, octauo, qui ad peccandum³⁷⁵ consilia³⁷⁶ dant, nono, qui salubre consilium et cetera pietatis opera proximo subtrahunt, sicut non corripere delinquentes, non sedare lites etc. Nam³⁷⁷ sicut non solum mendacium proferens est veritatis proditor, sed etiam veritatem occultando, ut supra patet per Crisostomum: sic etiam non solum proximum offendit verbo, qui sibi malum vel male loquitur, sed etiam, qui sibi vtiliter loqui non dignatur.

<Tercia expositio.>

<5.> Tercia expositio: 'Non³⁷⁸ falsum testimonium³⁷⁸ dices contra proximum tuum' s. factis

³⁶⁹ Textum ita ut impressum recte exhibent AD; verba autem vt — prouocent omisit prorsus B; verba tantum per ridiculosa verba omisit C. — ³⁷⁰ AC; eos D. — ³⁷¹ In A usque ad finem paginae: 'Nam dicit Ysidorus in Sinonimis et ponitur in Decretis c. 22, c. Omne: »Omne genus mendacii summpere fuge; nec casu nec studio loquaris falsum, nec ut prestes, mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitam alicuius defendas. Caue mendacium in omnibus.« Gregorius: »Incauti sunt humiles, qui mendacio se illaqueant.« Augustinus: »Mendacia iocosa non reputentur mendacia.« Nihil horum in BCD. — ³⁷² ABCD; B addit dantes. — ³⁷³ AC; omisit BD. — ³⁷⁴ ABC; proximum D. — ³⁷⁵ ADC; peccatum B. — ³⁷⁶ DBC; consilium A. — ³⁷⁷ Inde B fol. 248v. — ³⁷⁸ Ita A; in BCD ordo: N. d. f. t. c. p. t.

|| A fol. 73v
D 228r

Expositio
secunda¹⁵⁴

10

20

30

40

50

60

70

80

90

<Tercia
expositio.>

simulatis eum decipiendo. Nota, quod factis simulatis proximum offendunt duodecim genera hominum. Quatuor genera hominum offendunt sub specie simulate sanctitatis³⁷⁹ et quatuor sub specie simulate veritatis et quatuor sub specie simulate³⁷⁹ iusticie et equitatis.

10 <6.> Circa primum notandum, quod offendunt proximum primo indigne communicantes, qui cum sint nequam ex hoc apparent sancti, a quibus se³⁴ simplices non custodiendo decipiuntur; secundo indevote orantes, de quibus Ysaie⁰: »Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me«; tercio sibi in bonis operibus complacentes; quarto laudem humanam et mercedem solum temporalem pro bonis operibus affectantes. Tales autem propter opera sanctitatis nec gracia nec virtute aliqua fecundantur. — Circa secundum modum³⁸⁰, s. sub specie simulate veritatis, primo offendunt illi, qui⁴² ex timore humano retrahuntur a libera veritatis confessione, sicut fecerunt discipuli Cristi, qui tempore passionis sue relicto eo omnes fugerunt³⁸¹; secundo illi, qui sub specie zeli alios acriter reprehendunt, ex odio et non ex karitate veritatem dicendo; 70 tercio, qui magis excessus aggrauant, quam oportet; 80 quarto qui fite bonis successibus aliorum congaudent vel adversitatibus³⁸² condolent. — Circa³⁸³ tertium modum s. sub specie simulate iusticie et equitatis primo offendunt illi, qui iusticiam vendunt, ut mali iudices et advocati, qui quamuis iusticiam faciunt, tamen non nisi pro temporalibus lucris vel fauoribus³⁸⁴; 90 secundo qui iusticiam ex odio vel alia corruptela munerum dampnant; tercio, qui iniqua consilia et statuta faciunt pro communitate defraudanda; quarto, qui noua iura contra statuta sancte matris ecclesie adinveniunt. || [Sequitur¹⁵⁴]

|| A fol. 74r
B fol. 249r

<X.>

Nonum
et decimum
preceptum

Nonum et decimum preceptum.

<1.> Nonum et decimum preceptum: »Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non

³⁷⁹) sanctitatis ∞ simulate D; ABC omiserunt; scriptor archetypi eorum lineam oculis transit. — ³⁸⁰) ABCD; in A antea e deleuit notandum, postea d. lectum superbie. — ³⁸¹) In D fol. 228v. — ³⁸²) BCD; adversitantibus A, errore. — ³⁸³) BCD; A errore cura. — ³⁸⁴) ABC; in D errore scribae, male legentis abbreviaturam fauoris.

⊕ Isaiæ, XXIX. 13 (sensu tantum; textus Vulg. est: »Eo quod appropinquat populus iste ore suo et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me«).

bouem, non asinum, nec omnia, que illius sunt.«¹ Nonum et decimum preceptum pertinet solum ad actum cordis. Sed nonum, videlicet »non concupisces vxorem«¹ concurrit cum sexto, videlicet »non mecha-beris«, vbi prohibetur principaliter actus exterior corporis sicut hic actus cordis etc.⁴²

<Nonum preceptum.>

<2.> Prima expositio⁸⁸: »Non concupisces^{1a expositio} vxorem proximi tui«. Istud nonum preceptum potest <9i> tripliciter exponi [sicut³⁸⁵ et antecedencia³⁸⁵]. Primo sic: »Non concupisces vxorem¹²² etc.«¹²² i. non habebis³⁸⁷ voluntatem violandi vxorem proximi. Et nota quod sicut viro prohibetur concupiscencia vxoris, sic eodem modo mulieri e contra etc.¹²²

Secunda expositio: »Non concupisces vxorem^{2a expositio} proximi tui« i. non queras concupisci ab vxore proximi <9i> tui²⁹ etc. passiuæ. Et ista expositio notat mutuam concupiscenciam inter³⁸⁷ utrumque. Contra quod faciunt viri religiosi et sacerdotes et alii continenciam Deo vouentes, qui similes sunt in hoc filiis Israel, qui educti de terra Egipti in deserto manna pascebantur, et tamen adhuc desiderabant carnes Egipciorum [etc.],¹²² Sic isti cum iam pascantur corpore et sanguine Domini Jesu Cristi, tamen adhuc concupiscunt contra diuinum mandatum et³⁸⁸ concupisci³⁸⁸ appetunt³⁸⁸.

Nota sub isto precepto, quoad istam expositionem, cadunt specialiter virgines et mulieres ac famuli iuuenes et¹⁷⁹ scolares¹⁷⁹, qui facies suas et¹² capita et corpora ornant varie, ut ab aliis concupiscantur. Et non solum in plateis et coreis, ymmo eciam et⁵⁴ in ecclesia corda aliorum vlnent et occasionem ruine prestant.

Nota, quod mulieres legitime facies suas duplici de causa ornare³⁸⁹ inveniuntur: primo ad complacenciam suorum maritorum et eciam aliorum; et iste peccant mortaliter istud preceptum transgrediendo³⁹⁰; secundo ad complacenciam suorum tantum et non aliorum — et istud non est prohibitum, dummodo fiat honeste, quia quelibet mulier tenetur, quantum potest, ad hoc conari, ut fidem³⁹¹ coniugalem in se et suo marito conseruet, sicut faciebat Susanna, Daniel 13K. Ex quo apparet, quod multo periculosius virgines in nupciis et conuiuuis ornate conueniunt, quam maritate. Causam assignat

³⁸⁵) A; omisit BD. — ³⁸⁶) A; habeas BD. — ³⁸⁷) BD; A errore in. — ³⁸⁸) ACD; omisit B. — ³⁸⁹) ADC; B errore scribae quare. — ³⁹⁰) In D fol. 229r. — ³⁹¹) ABC; in D quidem errore scribae.

I) Exo. XX. 17. — K) Daniel XIII 2—62.

beatus Augustinus Δ , quia³⁹² mulier nupta conatur placere³⁹³ viro soli, cui etiam de iure tenetur complacere; virgo³⁹⁴ autem innupta nittitur passivae omnibus³⁹⁵ complacere³⁹⁶ et ideo plurimorum virorum animos potest ad complacenciam sauciare. Contra quod dicit Apostolus M : »Nemini dantes ullam offensionem.«

Tercia expositio: »Non concupisces uxorem³⁹⁷ proximi³⁹⁷ tui³⁹⁷ i. non ad concupiscenciam provocas per ymagines³⁹⁸ in mente formatas, videlicet ymaginando de pulcritudine et statura ac dispositione eius. Vnde Bernhardus N : »Nunquam de mulierum formis disputes.«

<Decimum
preceptum>

Decimum preceptum.^{ss}

<3.> »Non concupisces rem proximi tui.«
Per hoc decimum preceptum explicite prohibetur solum concupiscencia oculorum, sed implicite prohibetur omnis cupiditas respectu rei aliene.

Nota³⁹⁹: concupiscencia rei aliene comittitur tripliciter:
|| *A fol. 74v* primo, cum aliquis || concupiscit et sciens, quod adipisci
10 non potest, non persequitur concupiscenciam; si autem posset, fortissime conaretur; et talis peccat mortaliter — secundo³⁴,
20 cum concupiscit et conatur labore exteriori adipisci et quamvis non obtinet, tamen plus peccat quam prius. Tercio cum quis concupita pravis conatibus assequitur; et hoc est grauissimum. Et secundum hoc potest formari triplex expositio huius precepti; vel tertia expositio potest esse talis: »Non concupisces rem proximi tui« s. eam auare possidendo. Quia secundum Augustinum E non solum auarus est, qui rapit⁴⁰⁰ aliena, sed etiam, qui cupide seruat sua. Vnde 120 q. <9.> »Non minoris est criminis habenti tollere, quam dum possis et habundas, indigentibus denegare. Esuriencium panis est, quem tu detines, nudorum vestimentum est, quod tu recludis, miserorum calcus est, qui aput te veterascit.«

³⁹²) *BD*; quod *A*. — ³⁹³) *BCD*; in *A* errore scribae placere. —

³⁹⁴) *ABC*; verba omnia a virgo ∞ complacere omisit *D*, oculis aberrans ad secundum complacere. — ³⁹⁵) In *B* fol. 249v. — ³⁹⁶) *BC*; placere *A*. — ³⁹⁷) *BCD*; etc. *A*. — ³⁹⁸) *DBC*; in *A* correctum ex ymaginaciones; in *A* additum turpes. — ³⁹⁹) *BC*; Nota quod *AD*. — ⁴⁰⁰) *DAC* et textus *Aug*; rapit *B*, sed suprascriptum cu (voluit habere cupit).

A) Paulus, II. ad Corinth., VI. 3. — *M*) Augustinus. — *N*) Bernhardus Clarevallensis. — *E*) Aur. Augustinus, Sermones de scripturis, CVII (Migne, Patrolog. lat. XXXVIII. 628). — *O*) Decretum Gratiani XII, 9. (sensu solo citatum).

<4> Nota, quod concupiscencia tria mala facit anime: primo eam inficit et maculat. Cuius ratio potest esse, quia concupiscencia carnis est sicut aqua fluens, concupiscencia vero oculorum est sicut terra arida propter ariditatem terrene affectionis. Vnde sicut ex terra et aqua fit lutum materiale, ita ex duplici concupiscencia, videlicet carnis et oculorum, fit lutum spirituale, quo anima sordidatur. Secundo concupiscencia animam inflamat ad modum ignis inextinguibilis, de quo Iob II 31⁴⁰¹: Ignis est⁴⁰² vsque ad consummacionem devorans« Et non solum inflamat, sed corpus corrumpit et incinerat.⁴⁰³ Tercio ad modum sitis insatiabilis animus semper cruciat; nam concupiscencia oculorum semper dicit⁴⁰³ »affer diuicias«, concupiscencia carnis »affer delicias«. Et vtraque istarum est insatiabilis appetitus. ut scribitur Proverbiorum 3° p.

<5.> »Non concupisces« etc. Sanctum⁴⁰⁴ Os⁴⁰⁴ aureum⁴⁰⁴ super illo: »Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam⁴²« etc.⁴⁰⁵ Mathei I 5° dicit sic: »Ecce mandatum minimum⁴⁰⁶ aput Iudeos tunc et nunc aput omnes, qui non multum⁴⁰⁷ curant de anima sua, nec iudicant cor suum. Quia irasci sine causa proximis suis aliqui non putant esse peccatum, nec concupiscere alienam mulierem tantum non⁴⁰⁸ cogitant esse peccatum, opere concupiscencie non sequente⁴⁰⁹. Magnum autem aput timentes Deum et cor suum diiudicantes, magnum etiam aput Deum, qui non tantum⁴¹⁰ opus hominis aspicit, sed vanum cor. Quo mandato lex non soluitur, sed impletur; sed sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex concupiscencia nascitur. Quomodo ergo tollitur adulterium secundum legis mandatum, nisi precisa fuerit concupiscencia secundum Cristi mandatum? Quomodo⁴¹¹ ergo⁴¹² ira mater homicidii est, sic concupiscencia mater⁴¹³ est⁴¹³ adulterii. Consequenter, qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in

⁴⁰¹) *BD* et *Vulgata*; *A* 13 errore scribae. — ⁴⁰²) *BD* et *Vulgata*; omisit *A*. — ⁴⁰³) *Ab* dicit in *B* fol. 250r; *ab* incinerat in *D* fol. 229v. — ⁴⁰⁴) *A*; S. Joannes Chrysostomus *BD*. — ⁴⁰⁵) *B*, omisit *AD*. — ⁴⁰⁶) *ABD*; *A* addit quod, *B* quidem. — ⁴⁰⁷) *BD*; omisit *A*. — ⁴⁰⁸) *ABD*; in *B* deinde deletum. — ⁴⁰⁹) sequente *DAB*; in *B* et in textu Chrysostomi additum sub. — ⁴¹⁰) *ABD*; in *A* antea deletum solum. — ⁴¹¹) *AD*, quoniam *B*. — ⁴¹²) *ABD*; in *AD* additum sicut. — ⁴¹³) *BD*; est. mater *A*.

II) Iob, XXXI. 12. — P) Proverb. XXVII. 20 (male allatum; confer et XXX. 15). — Σ) Matth. V. 28.

corde suo; etsi non occiderit eum propter metum videncium aut impotenciam suam, etiam homicidium est aput Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum. Sic qui concupiscit mulierem alienam, iam mechatus est eam in corde suo, etsi non habuerit eam causa aliqua
 ||| A fol. 75r obstante, et adulter est aput Deum, qui magis aspicit voluntatem quam opus, ||| quoniam opus adulterii comittendi³⁴ ei defuit, non voluntas.

Sed ne forte homines nature humane misterium ignorantes, dum considerant, quia generaliter omnis natura carnalis subdita est passionibus istis, et nemo hominum est, etiam sanctorum, qui se omnino ab ira vel concupiscencia valeat separare, estiment Cristum quasi⁴¹⁷ impossibilia ista mandantem occasionem sibi querere, per quam homines faciat esse reos, quoniam omnis⁴¹⁴, qui impossibilia mandat⁴¹⁵, occasionem offensionis seminat⁴¹⁶ et causas puniendi⁴¹⁷ requirit: ideo pauca de diuisione voluntatum anime corporisque tractemus.

Sicut duas in nobis habemus naturas, anime s. et carnis⁴¹⁸, sic duas habemus voluntates, vnam anime, alteram carnis, duas concupiscencias, vnam anime, alteram carnis, duas iras, vnam anime, alteram carnis. Et⁴¹⁸ natura quidem carnis ab hiis omnibus non potest se separare: Nam necesse habet et irasci et concupiscere, etsi non vlt, quoniam non est in arbitrio suo creato, sed in lege peccati.²⁵ Venumdata est enim sub peccato; propterea de¹²⁹ illa¹²⁹ dicit Apostolus: 'Sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subiecta' nec enim potest. Anima autem in arbitrio suo creato est secundum legem iusticie Dei; propterea potest⁴¹⁹ et non⁴²⁰ irasci, si vlt, et non concupiscere, si vlt.

Nota.¹² Cum ergo irascimur et concupiscimus, si displicemus nobis et festinamus reprimere vel iram vel concupiscenciam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur⁴²¹

⁴¹⁴) In A correctum ab e¹ ex omnes. — ⁴¹⁵) In A ab e¹ correctum ex mandant. — ⁴¹⁶) In A ab e¹ correctum ex seminant. — ⁴¹⁷) In A ineptis abbreviationibus scriptum. — ⁴¹⁸) B f. 250r, D 230r. — ⁴¹⁹) AB; deest in D. — ⁴²⁰) In A supplevit e¹. — ⁴²¹) BD; in A errore scribae irascimur.

T) Paulus, Epistola ad Romanos, VIII. 7.

sola aut⁴²² concupiscit, non anima nostra. Quando autem complacemus in hiis et decernimus, si poterimus adimplere iracundiam vel concupiscenciam nostram, tunc et anima nostra irascitur, vel concupiscit simul cum carne. Propterea sciens Deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest, non mandat carni, que mandat anime⁴¹⁹. Quis enim sapiens illi ponit preceptum, qui, etsi vlt, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur et anime mandat, que potest Deo in omnibus obaudire, que potest etiam carne irascente vel concupiscente nec irasci nec concupiscere. Si ergo ad animam loquitur et de concupiscencia anime loquitur dicens: 'Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mechatus est eam in corde suo': Non, si quis concupiscit⁴²³ secundum⁷⁹ desiderium inevitabile carnis, sed si quis concupiscit⁴²³ secundum voluntatem anime et consensum⁴²⁴ et decernens et statuens implere, quod cupit: ille talis, etsi nichil gesserit, tamen iam in corde adulter ante Deum est, quia forsitan impeditus est ab opere, non compunctus in voluntate. Hec Crisostomus⁴²⁵ per totum.

<XI.>

<1.> Propositis⁴²⁶ mandatis coram populo sanctus vir **Hec nota diligenter.**⁸⁸ Moyses ait ad eum (Deuteronomii Φ 26): »Hodie Dominus Deus tuus precepit tibi, ut facias mandata hec et impleas ea ex toto corde tuo et ex tota anima tua. Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus et ambules in viis eius et obedias eius imperio; et⁴²⁷ Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi, ut custodias omnia precepta eius, et faciat⁴²⁸ te excelsiorem cunctis gentibus, quas creauit.«

<2.> Item nota¹⁵³ Deuteronomii 28: || »Faciet || A fol. 75v
te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis B 251r
D 230v.

⁴²²) D; in AB errore scribae autem. — ⁴²³) AB; D: concupierit. — ⁴²⁴) A; consensu B, in D incertum. — ⁴²⁵) AB; A addit s. — ⁴²⁶) AB; Propositis D. — ⁴²⁷) A et Vulg.; BD errore en. — ⁴²⁸) AD et Vulgata; B errore faciet.

Y) Joh. Chrysostomus, ed. Antverp. 1614, t. II, 337b sqq. (Hom. XII. in Matth. V.) — Φ) Deut. XXVI. 16—19. — X) Deuter. XXVIII. 1—12.

Bene-
dictiones.¹⁵³

gentibus, que versantur in terra. Venientque super te vniuerse benedictiones iste et apprehendent te, si tamen precepta eius audieris: Benedictus tu in ciuitate et benedictus in agro, benedictus fructus ventris tui et fructus terre tue fructusque iumentorum tuorum, gregis⁴²⁹, armentorum et caule ouium tuarum. Benedicta horrea tua et benedicte reliquie tue. Benedictus eris ingrediens et egrediens. Dabit Dominus inimicos tuos in manus tuas, qui consurgunt⁴³⁰ aduersum te, corruentes in conspectu tuo. Per vnam viam venient contra te et per septem fugient a facie tua. Emitteret Dominus benedictionem super cellaria tua et super omnia opera manuum tuarum benedicetque tibi in terra, quam acceperis. Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi, si custodieris mandata Domini Dei tui et ambulaueris in viis eius. Videbuntque omnes terrarum populi, quod nomen Domini invocatum sit super te et timebunt te.⁴³¹ Habundare te faciet Dominus omnibus bonis: fructu vteri tui et fructu iumentorum tuorum, fructu terre tue, quam iurauit Dominus patribus tuis ut daret tibi. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum celum, ut tribuat⁴³² pluuiam⁴³² terre tue in tempore⁴³³ suo etc., si tamen audieris mandata Domini Dei tui, que ego precipio tibi hodie et⁷⁹ custodieris⁷⁹ et feceris ac non declinaueris ab eis nec⁴³⁴ ad dexteram nec ad sinistram etc.⁴²

Male-
dictiones.¹⁵³

<3.> Quodsi audire⁴³⁵ nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias et facias omnia mandata eius, que ego precipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones iste et apprehendent⁴³⁶ te: maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, maledictum horreum tuum et maledicte reliquie tue; maledictus fructus ventris tui et fructus terre tue, armenta boum tuorum⁴³⁷ et greges ouium tuarum. Maledictus eris ingrediens et egrediens.

⁴²⁹) A et Vulg.; DB errore abbreviaturus Gregorii. — ⁴³⁰) AB; insurgunt D. — ⁴³¹) ABD; A addit et. — ⁴³²) A et Vulg.; pluuiam tribuat BCD. — ⁴³³) BCD et Vulg.; opere errore A. — ⁴³⁴) ABCD; in A antea deletum ab. — ⁴³⁵) Antea A deletum ab. — ⁴³⁶) A et Vulg.; comprehendent B. — ⁴³⁷) AC et Vulg.; tuarum errore DB.

Mittet Dominus super te famem et esuriam et increpacionem, in omnia opera tua, que tu facies, donec conterat⁴³⁸ te et perdat velociter propter adinventiones tuas⁴³⁹ pessimas, in quibus reliquisti me⁴⁴⁰. Adiungat tibi Dominus pestilenciam, donec consumat te de terra, ad quam ingredieris possidendam. Percuciat te Dominus egestate, febre et frigore, ardore et estu et aere⁴⁴¹ corrupto ac rubigine et persequatur, donec pereas. Sit celum, quod supra te est, eneam⁴⁴², et terra, quam calcas, ferrea; det Dominus ymbrem terre tue puluerem et de celo descendat super⁴⁴³ te⁴⁴³ cinis⁴⁴³, donec conteraris⁴⁴⁴. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos; per vnam viam egrediaris contra eos et per septem fugias et dispergaris per omnia regna terre sitque cadauer tuum in escam cunctis volatilibus celi et bestiis terre et non sit qui abigat.⁴⁴⁵ Percuciat te Dominus vlcere Egipti etc.⁴⁴⁶ multa mala [sequitur]⁴⁴⁷ Sementem⁴⁴⁸ multam⁴⁴⁸ iacies in terram et modicum congregabis, quia locuste devorabunt omnia etc. Quoniam non audisti vocem Domini Dei tui. Et sicut ante letatus est Dominus super⁴⁴⁹ vos⁴⁴⁹, bene vobis faciens vosque multiplicans, sic letabitur disperdens vos atque subvertens, ut auferamini de terra. Ω Amen. |||

Explicit⁴⁵⁰ expositio seu declaracio preceptorum Dei decem tradita ac collecta per R. Magistrum Johannem dictum Huill Anlkis w Sliwach.⁴⁵⁰

⁴³⁸) DA et Vulg.; conterreat BC. — ⁴³⁹) Cod. D hoc verbo finitur; reliquum evulsum est. In cod. B fol. 251v. — ⁴⁴⁰) BC et Vulg.; omittit A. — ⁴⁴¹) In A in margine adscriptum pud. — ⁴⁴²) BC et Vulg.; A creum. — ⁴⁴³) AC et Vulg.; c. s. t. B. — ⁴⁴⁴) Vulg.; ABC conterrearis. — ⁴⁴⁵) Vulg.; ABC ambigat. — ⁴⁴⁶) Textus scripturae inde abbreviatus. — ⁴⁴⁷) B, omisit A. — ⁴⁴⁸) AC et Vulg.; sementa enim multa B. — ⁴⁴⁹) BC et Vulg.; omisit A. — ⁴⁵⁰) Hoc 'explicit' solum in cod. B legitur; post dictum quae sequebantur, crasa sunt et ad libitum scriptoris litteris repleta.

ψ) Deuteron. XXVIII. 38. — Ω) Deuter. XXVIII. 62—63.

Registrum.

I. Verba Exodi c. XIX.	1—2
II. Primum praeceptum. I. expositio	3—5
» » II. expositio (de imaginibus)	6—7
» » III. expositio	7—8
III. Secundum praeceptum. I. expositio (de periurio)	8—12
» » II. expositio	12—13
» » III. expositio	13—14
IV. Tertium praeceptum. I. expositio	14—15
» » II. expositio	15—16
» » III. expositio	16—17
V. Quartum praeceptum. I. expositio	17—19
» » II. expositio	19
» » III. expositio	19—20
VI. Quintum praeceptum. I. expositio	21—22
» » II. expositio	22—23
» » III. expositio	23—24
VII. Sextum praeceptum. I. expositio (de fornicatoribus)	24—30
» » II. expositio	30
» » III. expositio	30—31
VIII. Septimum praeceptum. I. expositio	31—32
» » II. expositio (de usurariis)	32—34
» » III. expositio	34—35
IX. Octavum praeceptum. I. expositio	35—37
» » II. expositio	37
» » III. expositio	37—39
X. Nonum et decimum praeceptum. Nonum praeceptum	39—40
» » » » Decimum praeceptum	40—41
» » » » Verba Chrysostomi	41—43
XI. Verba Deuteronomii c. XXVI. et XXVIII.	43—45

INDICES.

I. Index locorum.

a) Loci Scripturae.

Genesis I. 5, 8, 13, 19, 23, 31. II. 2. 3 — II. 4.	Evangelium Matthaei XXII. 37 — II. 17.
» II. 2 — IV. 4.	Evangelium Lucae II. 51 — V. 3.
» IV. 7 — VII. 3.	» » VI. 35 — VIII. 3.
Exodus XIX. 3—11. — I. 1.	» » X. 16 — V. 4.
» XIX. 16 — I. 1.	» » XII. 2 — IX. 2.
» XX. 1—2. — I. 1. I. 2.	Epistola Pauli ad Romanos I. 32 — VIII. 2.
» XX. 3—6. — II. 1.	» » » » VII. 23 — VII. 2.
» XX. 7, 8, 9 etc. — III. 1, IV. 1, V. 1 etc.	» » » » VIII. 7 — X. 5.
» XXI. 14 — IV. 1.	» » » » X. 10 — II. 7.
Leviticus XX. 9 — V. 3.	» » I. ad Corinth. V. 3—5 — VII. 8.
Numeri XXV. 1—4. — VII. 6.	» » » » VI. 9—10 — VII. 8.
Deuteronom. IV. 35 — II. 4.	» » » » VII. 1 — VII. 9.
» XXVI. 16—19 et XXVIII. 1—64 — XI.	» » » » X. 13 — VII. 3.
3. Regum II. 20 — V. 7.	» » II. » » VI. 3 — X. 2.
Job XXXI. 12 — X. 4.	» » ad Galatas V. 16 — VII. 2.
Psalms XXXIII. 2 — V. 6.	» » » » V. 19 — VII. 8.
» XXXIX. 5 — II. 15.	» » ad Ephesios V. 5 — II. 16 (in textu error).
» LXXII. 19 — V. 3.	» » ad Philippens. III. 19 — VII. 3, II. 16.
» LXXX. 10 — II. 15.	» » ad Titum VII. 3.
Proverbiorum XXVII. 20 — X. 4.	Epistola I. Petri III. 15 est error in textu A VI. 4 loco I. Joannis.
Ecclesiasticus VII. 33—34 — V. 4.	Epistola I. Joannis III. 8—10 — VII. 7.
» XXI. 30 — III. 8.	» » » III. 15 — VI. 4.
» XXIII. 9—12 — III. 3.	» » » V. 3 — VII. 7.
Isaias XIV. 12 — II. 16.	
» XXIX. 13 — IX. 5.	
Jeremias V. 3 — VII. 7.	
Daniel XIII. 2—50 — X. 2.	
Evangelium Matthaei V. 27—28 — VII. 8, X. 5.	
» » V. 33—34 — III. 2.	
» » V. 39 — VI. 2.	
» » XVI. 19 — VII. 10.	
» » XVI. 19 — V. 5.	
» » XXII. 36 — II. 1 (in marg.)	

b) **Loci auctorum.**

[Auctores Scripturae, Paulum, Mattheum etc., quaere sub a.)]

Ambrosius, S. VI. 4.
— liber de officiis, I. et III. — III. 4.
Anselmus, S. liber de similitudinibus
VI. 4.
Aristoteles, Ethica Nicomach. — V. 2.
Arnestus (archiepiscopus Pragensis)
— Statuta synodalia — VII. 4, VIII. 5.
Augustinus, S. VII. 2, IX. 1, X. 2. 3
de civitate Dei — VII. 9.
— de mendacio liber — IX. 3.
— sermo contra corisantes — II. 4
[recte »Caesarius«]
— super Marci VI° — III. 4.
— » Numeri — VIII. 1, VII. 1.
— » Psalmos — II. 15.
Aurelius v. Augustinus.
Bernhardus S — X. 2.
Beda, homiliae — III. 4, VI. 4.
Caesarius v. Augustinus.
Chrysostomus | v. Johannes.
Crisostomus |
Damianus v. Petrus.
Decreta v. Gratianus.
Gratianus, citatur »canon«, »decre-
tum«: II. 4, IV. 4, VII. 3, VII. 4,
VIII. 6, IX. 3, X. 3.
Gregorius S. — IX. 3.
— Quadraginta homiliae in evang. —
II. 9.

II. Index nominum.

[I. b. significat nomen in indice auctorum occurrere.]

Ambrosius v. I. b.
Anselmus v. I. b.
Anticristus VII. 3—4, II. 6.
Apostolus (s. Paulus) II. 7, V. 6, VII. 3,
VII. 8, VIII. 2, X. 2, X. 5.
Arnestus v. I. b.
Augustinus II. 9 (v. I. b.).
Beda v. I. b.
Bernhardus v. I. b.
Cain VI. 4.
Crisostomus v. I. b.
Cristus II. 7, II. 10, III. 2, III. 3,
V. 6—7, VII. 8, IX. 25, X. 2.
Damianus v. I. b.
Dominus I. 1. etc.
Ecclesia V. 7.
Egyptii X. 2, VIII. 1.
Egyptus XI, X. 2.

Hieronymus S. — super biblia —
II. 15, 17, VII. 3.
Hugo a Scto Victore — VII. 3.
— de sacramentis fidei III. 6.
Jeronimus v. Hieronymus.
Johannes Chrysostomus (»os aureum«
»Crisostomus«) S.
— homiliae super Mattheum — III. 3,
IX. 4, X. 5.
» » Lucam — IX. 2.
Isidorus, S. — »de sinonimis« — III. 4,
IX. 3.
Lombardus v. Petrus.
Origenes — homiliae VII. 6.
Petrus Damiani — de contemptu
seculi — VII. 4.
— epistolarum liber — IV. 1 (in
margine)
Petrus Lombardus, »Magister Sen-
tentiarum« — Sententiarum libri
— III. 4, VII. 2.
Strabus, Wallahfridus — Glossa ordi-
naria V. 3.
Wallahfridus v. Strabus.
Ysidorus v. Isidorus.

Glossa V. 3, VI. 4.
Gregorius IV. 2 (v. I. b.).
Hieronymus v. I. b.
Hugo v. I. b.
Hus J. I. (incipit).
Jacob I. 1.
Jesus v. Cristus.
Johannes (evangelista) V. 7.
» Chrysostomus v. I. b.
» Hus v. Hus (I. incipit).
Israel I. 1, VIII. 1, X. 2.
Isidorus v. I. b.
Judas Scharioth VI. 3.
Judaei II. 4, 6.
Lucifer II. 16.
Magister, M. Sententiarum (Petrus
Lombardus) III. 4, VII. 2.
Maria II. 10, V. 7.

Moab VII. 5.
Moyses I. 1, VII. 6, XI.
Origenes v. I. b.
Os aureum (Johannes Chrysostomus)
IX. 2, X. 5.
Petrus Damiani v. I. b.
Petrus v. I. b. (error)
Philosophus (Aristoteles) V. 2.
Praga I. (incipit).

Pragensis archiepiscopus VII. 4, VIII. 5.
Pylatus VI. 3.
Salomon V. 7.
Sabator VI. 2.
Sathanas VII. 8.
Scharioth v. Judas.
Susanna X. 2.
Scriptura IV. 3.
Virgo II. 10, 11, 12, III. 2, V. 6, 7.

III. Index rerum.

actus exterior et interior, cordis —
corporis X. 1—2
adoracio, quid sit II. 10.
adulacio: adulatione occidere VI. 3.
adulter, quis sit VII. 2.
adulterium, quid sit VII. 8, X. 6.
aliena res: concupiscencia rei ali-
ene prohibetur X. 3.
altec, captura allecium IV. 4.
amor Dei II. 5 etc.; amorem assequi
II. 5.
ancille peccant furando VIII. 6.
anima condolescit X. 4.
apostoli deseruerunt Cristum II. 7.
appetitus, triplex, quid sit VII. 3,
X. 4.
auari, auaricia — quid sit II. 16,
X. 3.
benedicciones Moysis XI. 2.
carnalis actus VII. 1.
caro: concupiscencia carnis X. 4.
census: census solvendus VIII. 6.
circumstantie, quid valeant IV. 3.
clerici quales debent esse II. 5—6.
communio V. 6.
concubinarii peccant VII. 2.
concupiscencia legittima IV. 2.
concupiscencia carnis, rei aliene
prohibetur VII. 1, X. 3.
concupiscere, quid sit X. 2.
condolere IX. 5.
confiteri fidem debet Cristianus
II. 7.
congaudere IX. 5.
contemplacio IV. 5.
continentia iubetur VII. 2.
contrectacio rei aliene VIII. 1.
cor: corde credendum II. 7, delectari
VII. 10, concupiscencia X. 3.
corea, prohibetur IV. 3.
corisantes peccant IV. 3.
cristiani fideles II. 7 etc.
cruor Dei III. 2
decalogus, exponitur populo I. 1.

decimae sunt soluendae VIII. 6
decipere IX. 4.
defloracio virginis VII. 2.
delectari corde IV. 3, VII. 10.
deliberacio periurii III. 6.
delinquere sancto die periculosius
quam alio IV. 4.
derisores derisis deteriores IX. 4.
detraccio quid sit VI. 6.
Deus dator gratie II. 12, unus col-
endus II. 3, adoratur tripliciter
II. 3, colendus est V. 6, diligitur
II. 15, VII. 7 etc.
discipuli Cristi fugierunt IX. 5.
dies festus honorandus IV. 3, 4,
dies observare prohibetur II. 6,
dies egipciaca ib.
dilleccio interior IV. 5, Dei II. 15
diligere Deum quomodo II. 17. 18.
diuinacio triplex II. 5.
diuinatores peccant II. 4.
doctores VI. 1.
Dominus, quid sit I. 2.
domini temporales VII. 5—6, exac-
ciones sumunt VIII. 2.
dominica v. dies.
dubia res pro certa III. 3.
dulia, quid sit II. 10.
dyabolus, quid faciat III. 8, IV. 3,
VII. 8—7; maledicere dyabolo
prohibetur III. 8.
ebrietas peccatum duplex IV. 3.
ecclesia V. 7.
elemosina quomodo datur VIII. 6.
equitas simulata IX. 5
exactiones solvende VIII. 2.
exponere decalogum I. 1.
factum plus prodest et nocet verbo
VII. 3, simulatum IX. 4.
falsum testimonium IX. 2.
festus v. dies.
fides integra II. 4, adimpletur opere
II. 8, corde creditur II. 7, ore
confitetur II. 7; fidem negligentes

II. 8, fide debiles II. 7; fides non
 habet meritum II. 9. etc.
 filii honorare debent parentes V. 2,
 fornicari, quid sit, peccatum mor-
 tale VII. 6—7 etc.
 fornicarii VII. 3, 5, 7—8 etc.
 IX. 7—8; grauitur peccant VII. 10.
 fragilitas humana II. 17.
 fures VIII. 5.
 furtum, quid sit VIII. 1; furti re-
 velatio II. 5.
 futurum: precognicio futuri II. 5.
 gracia Dei II. 12.
 gula prohibetur IV. 3.
 gulosi peccant II. 16.
 heretici qui sint II. 6.
 homicidium, quid sit VI. 1—2.
 honorandi sunt parentes propter
 tria... V. 2.
 ignis IV. 5.
 immundicia corporalis VII. 2.
 incantatores II. 4.
 incestuosi VII. 3. 2.
 indulgentie false VIII. 2.
 intelligentes grauius peccant II. 5.
 intestina Dei III. 2.
 iocosum mendacium IX. 3.
 iudex iustus VI. 2.
 iudicia dominica non fiunt IV. 4.
 iurare, quid sit III. 1—2.
 iuramentum, quid sit III. 2—3,
 frangere peccatum mortale 4.
 iusticia simulata IX. 5.
 karitas Dei II. 17.
 labor corporalis, manualis IV. 1. 4.
 lasciuia graue peccatum VII. 9.
 IX. 4.
 latria, quid sit II. 10.
 ludus taxillorum peccatum VIII. 5.
 lusoires peccant III. 8.
 luxuria peccatum VII. 2.
 magistri honorandi V. 2.
 maledicchio Deo prohibetur III. 8,
 Israel XI. 3.
 malum: tria mala anime X. 4.
 mandatum v. preceptum.
 maritus, durus VIII. 6, X. 2.
 mater Christi V. 7.
 mechari peccatum graue VII. 1.
 2. sq.
 melancolici IX. 3.
 memoria labilis II. 14.
 mendacium, quid sit, triplex IX.
 1 sq.
 mendosa verba prohibentur IX. 2.
 mercennarii VIII. 6.
 messes die dominica fiunt IV. 4.
 messoris VIII. 6.
 moneta falsa VIII. 5

mulierem concupiscere prohibetur
 X. 2; mulieres vovere non pos-
 sunt III. 7, maledicunt III. 8 etc.
 natura IV. 3.
 necessitas non habet legem IV. 4.
 nomen Dei noli in vanum sumere
 III. 1.
 nunc tempora II. 6.
 oblectatio carnis VII. 9.
 occidere alium quid sit, casu VI. 2.
 oculi peccant X. 4.
 odium prohibetur IX. 5.
 opus corporale IV. 4.
 oris nocumentum IX. 1—2.
 ornare capita X. 2.
 parentes honorandi V. 1—2, ci-
 bandi etc. V. 2.
 pater triplex, honorandus V. 3,
 1—2 sq.
 peccatum mortale II. 17, mutum
 VII. 2 etc.
 pecuniam exigere peccatum II. 6.
 periurare peccatum mortale III. 2.
 periurium, quomodo committatur
 III. 4—5.
 pietas IV. 4.
 pollucio corporis et anime VII. 1.
 populus simplex I. 1.
 precepta scripta in duobus tabulis
 II. 2, audienda I. 2; preceptum
 primum II., secundum III., ter-
 cium IV., quartum V., quintum VI.,
 sextum VII., septimum VIII., octa-
 uum IX., nonum X. 2—3, de-
 cimum X. 4—5.
 principes punire debent VII. 6—7.
 promittere quid sit III. 6.
 quies in Deo IV. 5.
 racio et fides II. 9.
 raptor VIII. 2.
 raptus quid sit VII. 2.
 reliquie false VIII. 2.
 reprehendere, quomodo debet quis
 IX. 5.
 res aliena VIII. 1 2, rem diligere
 plus quam Deum II. 15.
 sabbatum sanctificandum IV. 1 sq.
 sacerdotes honorandi V. 4, falsi
 VIII. 2, concubinarij, ydiote, ta-
 bernarii II. 6, mendaces IX. 3;
 v. clerici.
 sacramenta gratis ministranda
 II. 6.
 sacrilegi VIII. 5.
 salus quomodo impetranda II.
 10—13.
 sanctificare sabbatum IV. 1 sq.
 sanctitas simulata IX. 5.
 scandalizare quid sit IX. 4.

scolares peccant X. 2.
 scriptura IV. 3.
 servus vovere non potest III. 7,
 VIII. 6.
 simplices homines II. 14, I. 1.
 simulatio facti IX. 4.
 sol materialis IV. 5.
 spes duplex II. 10.
 statuta Arnesti VII. 5, IX. 5.
 stuprum quid sit VII. 2.
 superbi II. 16.
 suffragium sanctorum II. 10—13.
 symoniaci heretici II. 6, VIII. 2.
 tabulae duae preceptorum II. 2.
 taxillorum lusoires III. 8, VIII. 5.
 tedium vite IV. 5.
 testes falsi IX. 2.
 Trinitatis misterium II. 9.

usurarii peccant VIII. 3.
 utilitas publica IV. 4.
 uxor non potest dare elemosinam
 VIII. 6, non concupiscenda X. 2.
 verbum — factum VII. 3, verba men-
 dosa IX. 2, verbo Dei maledicere
 III. 8.
 veritas simulata IX. 9, IX. 4 etc.
 vindemia IV. 4.
 vita brevis, longa V. 3.
 votum, quid sit III. 6 sq., votum
 continencie VII. 2; transgressio
 voti III. 6—7.
 vulnera Christi III. 2.
 ymages: cur inductus earum
 usus II. 14.
 yperdulia, quid sit II. 10.

Errata.

Pag. 2,	annot.	17	loco AC	legendum AD
» 2	»	21	» DB	» B
» 3	»	24	» A	» AD
» 3	»	30	» ABD	» MS
» 4	»	41	» B	» DB
» 4	linea	12	» conseq. real.	» <i>realiter consequi</i>
» 4	»	34	» ypocrite	» <i>ypocritice</i>
» 4	annot.	49	» Bypocritice AD	» <i>AD, yppocrite B</i>
» 5	»	50, 53, 57	» B	» DB
» 6	»	59, 65, 69	» B	» DB
» 6	»	68	» A	» AD
» 7	»	76	» ABCD	» BCD
» 8	»	81, 85, 86, 92	» B	» BD
» 8	»	91	» A	» AD
» 8	»	89	» AB	» BD
» 9	»	93, 95	» A	» AD
» 9	»	95	» in	» <i>in</i>
» 10	»	101	» D ²	» <i>d¹</i>
» 10	»	102	» impendes	» <i>impendis</i>
» 11	linea	15	» quod	» <i>[quod</i>
» 11	annot.	y	» klem.	» <i>Clem.</i>
» 12	»	122	» DA	» A
» 12	»	122, 127, 126	» B	» BD
» 13	»	135	» D	» <i>D;</i>
» 15, 16, 21	»	153	» 153	» 88
» 15	»	163, 164	» B	» BD
» 15	»	165	» A	» AD
» 18	linea	13	» ipsis,	» <i>,ipsis</i>
» 18	»	1	» IV	» <i>V</i>
» 20	»	1	» IV, V	» <i>V, VI</i>
» 21	annot.	221	» Iu	» <i>In</i>
» 22	»	240	» D	» <i>In D</i>
» 26	»	†	» 50 ^a	» <i>508^a</i>
» 26	»	267	» n A	» <i>In A</i>
» 28	»	v	» Origines	» <i>Origenes</i>
» 22, 23, 25	»	153	» 153	» 88
» 36	linea	28	» mise ⁴	» <i>mife⁴</i>
» 27, 30, 31 ann.	»	153	» 153	» 88
» 38	»	379	» transiit	» <i>practeriit</i>
» 32, 43, 44	»	153	» 153	» 88

Errata minoris momenti, ut sunt dileccio (loco *dilleccio*), dei (loco *Dei*), apud (loco *aput*), dogmatisant (loco *dogmatizant*) etc., benevolus lector ipse facilliter emendabit.

NEJBLIŽŠÍ ČÍSLA SPISŮ HUSOVÝCH, K TISKU JIŽ ÚPLNĚ PŘIPRAVENÁ,
BUDOU OBSAHOVATI:

Č. 2. DE CORPORE CHRISTI,

Č. 3. DE SANGUINE CHRISTI.

HLAVNÍ TITUL A PŘEDMLUVA, NÁLEŽEJÍCÍ KU PŘÍTOMNÉMU Č. 1.,
BUDOU PŘILOŽENY K Č. 2.
